

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**GÜNEY CEPHESİ MARAŞ, ANTEP VE
URFA'DA KUVAYİMİLLİYE**

Kübra GÖK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
HAZİRAN-2021**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

GÜNEY CEPHESİ MARAŞ, ANTEP VE URFA'DA KUVAYİMİLLİYE

**DANIŞMAN: Prof. Dr. Ahmet EYİCİL
Jüri : Prof. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ
Jüri : Doç. Dr. İsa KALAYCI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
HAZİRAN-2021**

T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**GÜNEY CEPHESİ MARAŞ, ANTEP VE
URFA'DA KUVAYİMİLLİYE**

Kübra GÖK

Danışman : Prof. Dr. Ahmet EYİCİL

Yıl : 2021, Sayfa: 91+VI

Jüri : Prof. Dr. Ahmet EYİCİL (Başkan)
: Prof. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ (Üye)
: Doç. Dr. İsa KALAYCI (Üye)

Antep, Urfa ve Maraş gibi güney illeri önce İngilizler sonra Fransalar tarafından işgal edildi. Musul'un egemenliğini tamamen kendilerine bırakılması şartı ile İngiltere Urfa, Antep ve Maraş'ı Fransızlara devretti. Fransızlar, Suriye'de bulunan Ermenileri de yanlarına alarak bu yerleri işgal etti. Fransızlardan destek bulan Ermeni lejyonları, güney illerinde halka karşı saldırgan bir tutum izledi. Bu kışkırtma ve zulümler karşısında halk çaresiz kaldı.

Halkın çaresizliğine Babıali cevap veremedi. Hatta Babıali'ye bağlı olan idareciler ve hükümet kuvvetleri işgalcilerin işlerini kolaylaştırdı. Yapılan bu kuvayımilliyeye direnişini Babıali kendisine karşı yapıyor şeklinde yorumladı.

Mustafa kemal Paşa tarafından kurulan Heyet-i Temsiliye, Güney Cephesi'nde yapılan Ermeni ve Fransız taşkınlıklarına karşı teşkilatlanmayı sağladı. Heyet-i Temsiliye, güney illerde kuvayımilliyeyi kurmak için subaylar gönderdi. Bu subaylar halkı örgütleyerek milis kuvvetlerini kurdu. Kuvayımilliyeye ve milis kuvvetleri halkla irtibat kurarak işgalcilere karşı bu şehirleri savundu. Uzun süren çatışmalar sonunda kuvayımilliyeye bu şehirlerden işgalcileri çıkarmayı başardı. Kuvayımilliyeye ve milis kuvvetleri düzenli Fransız ordusunu yendi. Yani kuvayımilliyeye ve milis kuvvetleri, Urfa, Maraş ve Antep illerinde Fransız ve Ermeni lejyonlarına karşı başarılı oldu. Ayrıca bu başarı, Milli Mücadele için de örnek teşkil etti.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, Fransa, Güney Cephesi, Maraş, Urfa, Antep, Heyet-i Temsiliye, Kuvayımilliyeye, Milis Kuvvetleri.

**DEPARTMENT OF HISTORY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

Ma. THESIS

**KUVAYIMILLI ON THE SOUTH FRONT MARAŞ,
ANTEP AND URFA**

Kübra GÖK

Supervisor : Prof. Dr. Ahmet EYİCİL

Year : 2021, Pages: 91+VI

**Jury : Prof. Dr. Ahmet EYİCİL (Chairperson)
: Prof. Dr. Selahattin DÖĞÜŞ (Member)
: Assoc. Prof. Dr. İsa KALAYCI (Member)**

Southern provinces such as Antep, Urfa and Maraş were occupied first by the British and then by the French. England handed over Urfa, Antep and Maraş to the French on the condition that Mosul be completely left to them. The French occupied these places, taking the Armenians in Syria with them. The Armenian legions, supported by the French, followed an aggressive attitude towards the people in the southern provinces. The people remained helpless in the face of these provocations and persecutions.

To the public's desperation, Babiali was unable to respond. Even the administrators and government forces attached to Babiali facilitated the work of the invaders. The Babiali interpreted this Kuvayımilliye resistance as being against her.

The delegation established by Mustafa Kemal Pasha provided the representation to organize against the Armenian and French floods on the Southern Front. The delegation sent officers to establish Kuvayımilliye in the southern provinces. These officers organized the people and formed the militia forces. Kuvayımilliye and militia forces contacted the people and defended these cities against the invaders. After prolonged fighting, Kuvayımilliye managed to drive the invaders out of these cities. Kuvayımilliye and militia forces defeated the regular French army. In other words, the Kuvayımilliye and militia forces were successful against the French and Armenian legions in the provinces of Urfa, Maraş and Antep. In addition, this success set an example for the National Struggle.

Keywords: England, France, Southern Front, Marash, Urfa, Antep, Delegation-I Representation, Kuvayımilliye, Militia Forces.

ÖN SÖZ

Güney Cephesi'nde Kuvayımilliye adlı yüksek lisans tez çalışmasında bölgede meydana gelen bağımsızlık hareketlerinde ve güney cephesinde bulunan Maraş, Urfa ve Antep'te verilen mücadele ve yaşanan direnişler değerlendirildi. Güney Cephesi'nde kuvayımilliye üzerine yapılan araştırmalar, literatür, internet ve eserler incelendi. Bu konu hakkında yayınlanan kitaplar ve hatıratlar hakkında bilgi verildi. Araştırma dört ana başlıktan oluşturuldu. İlk bölümde bölgedeki İngiliz ve Fransızların işgal ve bölücü faaliyetleri anlatıldı. İkinci bölümde Güney Cephesi'nde Maraş'ta yaşanan İngiliz ve Fransız işgali ve bölgede yaptıkları zulümler anlatıldı. Halkın bu işgallere karşı yaptıkları çalışmaları, bölgeyi savunmaları ve düşman işgalinden kurtulma çareleri ifade edildi. Üçüncü bölümde Güney Cephesi'nde Antep başlığı altında yapılan işgaller, işgalcilerin faaliyetleri ve halkın bunlara karşı nasıl mücadele ettikleri açıklandı. Bölgenin işgal devletlerince kuşatıldığı, fakat Ankara Anlaşması ile tekrar Türklere bırakıldığı anlatıldı. Dördüncü bölümde Güney Cephesinde Urfa başlığı altında Urfa'da yaşanan İngiliz ve Fransız işgali araştırıldı. Urfa halkı tarafından işgalcilere karşı yapılan örgütlenme çalışmaları ve mücadeleleri sonucunda kazandıkları zafer anlatıldı.

Bu çalışmada Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan gizli anlaşmalarla İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı topraklarını 1919'daki işgali ile başlayan ve 1921'de Ankara Anlaşması'yla son bulan işgal dönemi anlatıldı. Araştırmada işgalcilerin yaptığı zulümler ve buna karşı örgütlü bir şekilde direnen kuvayımilliye üzerinde duruldu. İşgal döneminde bölge halkının uğradığı zulümler ve şehirlerin maruz kaldığı yoksulluklar ayrıntılı bir şekilde açıklandı. Bölgeyi işgal eden Fransız ve bunlara yardımcı olan Ermenilere karşı buralarda kurulan kuvayımilliye örgütünün mücadeleleri anlatıldı. Bu tezde Güney Cephesi'nde kurulan kuvayımilliye'nin çalışmaları, şehir halkı ile ilişkileri ve milis teşkilatı şeklinde gizli savunmaları araştırıldı.

Yüksek lisans çalışmamda beni cesaretlendiren, konunun yazılmasında yardımcı olan, hatalarımı bizzat müdahale ederek düzelteren ve araştırmamda bana sağladığı katkılarından dolayı danışman hocam Prof. Dr. Ahmet EYİCİL'e teşekkür ederim.

Kübra GÖK

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
KISALTMALAR LİSTESİ	VI
1. GİRİŞ	1
2. GÜNEYDOĞUDA İNGİLİZLERİN EMELLERİ	3
2.1. Lozan Konferansı'nda Musul Sorunu	4
2.2. İngilizlerin ve Fransızların Güneydoğuda Bölücü Faaliyetleri	6
3. MİLLİ MÜCADELE'DE MARAŞ	9
3.1. Maraş'ta İngiliz ve Fransız İşgali	9
3.1.1. İngilizlerin Maraş'a Gelişi	9
3.1.2. Fransızların Maraş'a gelişi	11
3.1.3. Fransız İşgaline Karşı Oluşan Tepkiler ve Protestolar	12
3.2. Sütçü İmam Olayı	13
3.3. Yüzbaşı Andre'nin Maraş'a gelmesi	15
3.4. Bayrak Olayı	17
3.5. Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşu	21
3.6. Çarpışmaların Başlaması	23
4. MİLLİ MÜCADELEDE ANTEP	26
4.1. Antep'te İngiliz ve Fransız İşgali	26
4.1.1. İngilizlerin Antep İşgali	26
4.1.2. Fransızların Antep'e Girişi	29
4.3. Direnişe Doğru	33
4.3. Mehmet Kâmil Olayı	36
4.4. Teşkilat Çalışmaları	37
4.4.1. Antep Cemiyet-i İslamiye Teşkilatı	37
4.4.2. Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kurulması	37
4.5. Şehir Dışında Gelişen Direnişler	39
4.5.1. Araptar Baskını	39
4.5.3. Antep - Kilis Yolu Çatışmaları	40
4.6. Şahin Bey'in Şehit Düşmesi	40
4.7. Şehir İçi Çatışmalar	43
4.7.1. Fransız Kuşatması	44
5. MİLLİ MÜCADELEDE URFA	47
5.1. Urfa'da İngiliz ve Fransız İşgali	49
5.1.1. Urfa'da İngiliz İşgali	49
5.1.2. Urfa'da Fransız İşgali	52
5.2. Urfa'nın İşgalinde Heyet-i Temsiliye'nin Tepkileri ve Mustafa Kemal'in Direktifleri	56
5.3. Urfa'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşu	59
5.4. Çarpışmaların Başlaması	65
5.4.1. Külaflı Tepesi Taarruzu	68
5.4.2. Bediuzzaman Karakolu'nun Zaptı	68
5.4.3. Karalök'ün Bağ'ına Düzenlenen Baskın	69
5.4.4. Mahmut Nedim'in Konağına Taarruz	70
5.5. Fransızların Mütareke İstemeleri	77

5.6. Fransızların Urfa'dan Çekilmesi.....	78
5.7. Şebeke Vakası.....	79
5.8. Urfa'nın Tahliyesi Ve Bölgedeki Çarpışmalar	80
6. SONUÇ.....	83
KAYNAKLAR	85
ÖZ GEÇMİŞ	
EKLER	

KISALTMALAR LİSTESİ

BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
BCA	: Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
C	: Cilt
S	: Sayı
s	: Sayı

1. GİRİŞ

Osmanlı devletinin, I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması üzerine İngiltere ve Fransa tarafından yapılan gizli anlaşmayla toprakları paylaşıldı. Savaşın sonra yapılan Osmanlı devleti ile İngiltere ve Fransa arasında Mondros Mütarekesi imzalandı. Yapılan bu anlaşmanın 7. ve 24. Maddelerini öne süren İngiltere ve Fransa, Osmanlı topraklarında işgallere başladı. Önce İngiltere tarafından Musul, Urfa, Maraş ve Antep, Fransa tarafından ise Adana ve çevresi ilhak edildi. Birinci Dünya Savaşından sonra yapılan Sykes-Picot Antlaşması ile Fransa'ya Musul bırakıldı. Fakat İngiltere'nin, Orta Doğu'daki menfaatlerini desteklemesiyle San Remo Konferansında Musul'u İngiltere'ye bıraktı. İngiltere daha sonra Musul'un egemenliğinin tamamen kendisine bırakılması şartı ile Fransa ile Suriye İtilafnamesini imzalayarak Musul karşılığında Urfa, Antep ve Maraş'ı, Fransa'ya verdi. Bölgedeki İngiliz birliklerinin yerini Fransızlar aldı. Fransa zorunlu iskân kanunu ile Suriye'ye gönderilen Ermenileri de yanlarına çekerek bu bölgeleri işgale başladı. Maraş, Urfa ve Antep'te bulunan Ermeniler, büyük bir coşkuyla Fransızları karşılayarak bu bölgede hâkimiyet kurması için çeşitli faaliyetlerde bulundular. Fransızlardan aldıkları destekle bölgede yaşayan Türklere saldırdılar ve onları kıskırtarak huzursuzluk çıkarmaya başladılar. 22 Şubat 1919 tarihinde İngilizler tarafından işgal edilen Maraş, 29 Ekim 1919'da Fransız işgali altına girdi.

31 Ekimde sarhoş birkaç Ermeni askeri tarafından Çukur Hamamı'ndan çıkan Türk kadınlarına sataşması ve taciz etmesi üzerine kadınların yardım çığlıklarına orada bulunan Sütçü İmam, Ermeni askerlerini engellemek için tabancasını alarak kadınlara yardım etmeye koştu. Tabancasını çekerek orada bulunan askerlerden birini öldürdü. Böylece işgale karşı direnişin ilk adımı atılmış oldu. İşgalcilere karşı sıkılan bu ilk kurşun Türk milletinin işgalcilere karşı olduklarını ve Ermenilerin yaptıklarının yanlarına kalmayacağını göstermişti. Bu hareketle bölgede yaşanan bu olaydan sonra huzur ve sükûnet kalmadı. Fransız Komutanı Yüzbaşı Andre'nin Maraş'a gelmesiyle yaşanan "Bayrak Olayı'ndan" sonra şehirde gerginlik iyice arttı. Fransızlar tarafından kaleden indirilen Türk bayrağının yerine Fransız bayrağının çekilmesi halkı kızdırdı. Bu olay üzerine kuvayımillie tarafından teşvik edilen halk kaleye akın ederek Türk bayrağını tekrar yerine astı. Halk daha sonra kaleden hükümet binasına giderek Fransızları protesto etti. Fransızlar bu durum karşısında sorun çıkmaması için Yüzbaşı Andre'yi Maraş'tan alarak yerine General Keret görevlendirildi. Bu sırada Heyet-i Temsilie tarafından gizlice subaylar gönderilerek halkı örgütlemesi ve yerel kuvvetler oluşturulması için çalışmalara başlandı. Kuvayımillie adında oluşturulan bu kuvvetler işgalcilere karşı büyük bir mücadele örnekleri sergileyerek şehri savundular.

24 Mart 1919 tarihinde İngilizler tarafından 30 Ekimde Fransızlara bırakılan Urfa işgalcilere karşı verdikleri mücadelede büyük başarılar elde etti. Mustafa Kemal Paşa tarafından Urfa'ya Jandarma Komutanı olarak gönderilen Yüzbaşı Ali Saip Bey halkı örgütledi. Onun komuta ettiği kuvvet, 9 Şubat 1920'de Urfa'nın yarısını almayı başardı. Yapılan çarpışmalarla büyük kayıplar veren Fransız kuvvetleri 10 Nisan 1920'de şehirden ayrılmak zorunda kaldılar.

Fransa ve İngiltere arasında yapılan Suriye İtilafnamesi ile İngilizler tarafından boşaltılan bir başka şehirde Antep'ti. 27 Ekim tarihinde Fransızlar tarafından İngilizlerden teslim alınan Antep, Fransız askerleri tarafından işgal edildi. Ermenilerle birlikte ağır cephanelerle donatılan büyük bir Fransız kuvveti Antep'e yerleşti. Bu işgale halk protesto ve mitinglerle tepki gösterdi. Fransız işgali ile başlayan Ermeni taşkınlıkları ve saldırıları halkı zor duruma soktu. Bu durum üzerine burada Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurularak örgütlenmelerin daha hızlı bir şekilde yürütülmesi için

çalışmalara başlandı. Bu çalışmalar kısa sürede sonuç verdi. Halk elindeki mallarını satarak silah ve cephane oluşturmaya çalıştı. Kendi çabalarıyla yerel bir kuvvet oluşturdu. Kuvayımillîye adıyla oluşan bu kuvvet Fransız birliklerine ağır kayıplar verdirdi. Antep'te yaşanan işgal gerginliği 21 Ocak'ta Mehmet Kâmil ve annesine Fransız askerlerinin saldırmasıyla başladı. Bu sırada annesini korumak isteyen Mehmet Kâmil Fransız askerleri tarafından şehit edilince gerginlik iyice arttı ve şehir halkı ayağa kalktı. Yapılan zulümlere tahammül edemeyen Antep halkı, işgalcilere karşı harekete geçti. Heyet-i Temsiliye tarafından gönderilen subaylarla halk örgütlendi. Böylece milis birlikleri şeklinde şehri savunmaya başladı. Fransız kuvvetlerinin Antep'i etkisiz hale getirmek için yaptıkları zulümler, kuvayımillîye tarafından karşılık görmeye başladı. Yaşanan çarpışmalar sonucunda Fransızlar tarafından Antep kuşatıldı ve kuşatma 9 Şubat 1921 tarihine kadar sürdü. Dışarıdan herhangi bir yardım alamayan Antep halkı açlık ve cephane yetersizliğinden dolayı daha fazla dayanamayarak Fransızlara teslim olmak zorunda kaldı. Bu sırada yaşanan Sakarya Savaşı'nın kazanılmasıyla Fransızlar, TBMM ile bir anlaşma yapmak istediler. Hem Urfa hem Maraş'ı kaybeden Fransızlar bu topraklarda barınamayacaklarını anlayarak masaya oturmaya mecbur oldular. Fransızlar ve TBMM Hükümeti arasında yapılan 20 Ekim 1921 Ankara Anlaşmasıyla Antep işgali 37 gün sonra sona erdi. Bu anlaşmadan sonra Fransız kuvvetleri Antep'ten çekildi.

6 Şubat 1921 tarihinde TBMM tarafından Antep'e Gazi unvanını verildi. 7 Şubat 1973 tarihinde ise halkın kahramanca direnişinden dolayı TBMM tarafından Maraş'a kahramanlık unvanı verildi. Böylece 1973'de Maraş'ın adı Kahramanmaraş olarak değiştirildi. 12 Haziran 1984 tarihinde ise Urfa'nın adı Şanlı Urfa oldu.

Maraş konusunda Yaşar Akbıyık'ın Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş ve Ahmet Eyicil'in Yakınçağda Kahramanmaraş adlı kaynaklar incelendi. Antep bölümünde Bilgehan Pamuk'un Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması ve Ali Nadi Ünler' in Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması eserlerinden faydalandı. Urfa bölümünde ise İsmail Özçelik'in Milli Mücadelede Güney Cephesi Urfa ve Ali Saip Ursavaş'ın Çukurova Faciası ve Urfa'nın Kurtuluşu adlı eserler incelendi. Bunların yanısıra bu konuyla ilgili yazılan diğer kaynaklardan da yararlandı.

2. GÜNEYDOĞUDA İNGİLİZLERİN EMELLERİ

İngiltere 18. Yüzyılın ortalarında Fransa'yı yenerek Hindistan'a yerleşmiş ve burada büyük bir sömürge imparatorluğu kurmuştu. Aradaki mesafenin uzaklığından dolayı güvenli bir yol oluşturmak isteyen İngiltere, bu yol üzerindeki bulunan tüm stratejik noktaları kontrolü altına almak istedi. İngiltere doğudaki sömürge yollarını güvenlik altına almak istedi. 1875 yılında Süveyş kanalının tahvillerini satın alarak burayı ele geçirmiş 1882 yılında ise Mısır'ı ilhak ederek Kızıldeniz'e tamamen hâkim olmuştu.¹ Kızıldeniz yolundan sonra Akdeniz'den Basra Körfezine kadar gelen İngiltere, burada stratejik bakımdan önemli bulduğu Irak'ta da hâkimiyet kurmak istedi. Dicle ve Fırat nehirleri üzerindeki ulaşım yolu İngiltere'nin elinde bulunuyordu. İngiltere'nin, Güney Anadolu'daki bulunma amacı Mısır ve Süveyş'in savunulmasında bir hareket üssü oluşturmaktı.²

İngiltere bu bölgeleri tamamen ele geçirmek için Birinci Dünya Savaşı'nı beklemek zorunda kaldı. 1878 yılında bazı şartlara bağlı olarak Kıbrıs Adasını ele geçiren İngiltere, Akdeniz'e yerleşmeye başladı.³ Bu sırada çıkan Birinci Dünya Savaşıyla İtilaf ve İttifak grupları oluştu. İtilaf grubu Osmanlı Devletinin ömrünü tamamladığını vurgulayarak Osmanlı topraklarını paylaşmak istediler. İtilaf grubundan destek bulamayan Osmanlı Devleti, Almanya ile gizli anlaşma yaparak İttifak grubuna katıldı. Osmanlı Devleti ve Almanya, İtilaf grubuna karşı açılan her cephede geri çekilmek zorunda kaldı. Osmanlı Devleti bu cephelerdeki kritik duruma Bulgar devletinin de katılmasıyla Osmanlı devleti İtilaf devletleriyle bir anlaşma imzalamak durumunda kaldı.⁴

İngiltere ve Fransa, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yapılan anlaşmalarla Anadolu'daki emellerini açıkça ortaya koymuştu. Mondros Mütarekesi öncesinde yaşanan Irak cephesindeki İngiliz taarruzu, Anadolu'da, Irak'ta ve Musul'da durumunun değişmesine neden olmuştur. Musul üzerindeki bulunduğu topraklar bakımından zengin petrol kaynaklarına sahip olmakla birlikte İran, Suriye, Anadolu ve Irak'ı birbirine bağlayan yolların kavşak noktasında bulunmasından dolayı büyük bir öneme sahipti. Musul zengin toprak kaynaklarından dolayı önemli bir merkez olmuştur. Bu durumdan dolayı İngilizler Musul'u işgal etmek istedi.⁵ 19. yüzyılın sonlarında petrol önemli bir enerji kaynağı olarak ortaya çıkmasıyla, zengin petrol yataklarına üzerinde bulunan Musul vilayeti önem kazandı. Ayrıca Musul'un Mezopotamya ile İran arasındaki geçiş noktasında bulunması, İngiltere açısından cazibe haline geldi.

I. Dünya Savaşı sırasında yapılan gizli anlaşmalarla İngiltere istediği fırsatı buldu. Osmanlı devletinin I. Dünya savaşında mağlup çıkmasıyla İngiltere sömürgesi olan Hindistan yolu üzerindeki bu bölgeleri işgal etmek istedi. 3 Kasım 1918 tarihinde İngiltere mütareke şartlarına uymayarak Musul'u işgal etmiş ve işgal hareketini daha da genişleterek Antep, Maraş ve Urfa'yı da işgal etti. Sykes-Picot anlaşmasında Urfa, Antep, Maraş ve Musul'un Fransızlara verilmesi öngörülmüştü. İngilizlerin bu bölgeleri işgal etmesinin başlıca sebebi ise Musul'u Fransızlara bırakmak istememesiydi.

¹ Süleyman Kocabaş, **Türkiye ve İngiltere**, Varlık Yayınları, İstanbul 1985, s. 86.

² Adamof E. E, **Anadolu'nun Taksimi**, Yeni İstanbul Yayınları, Çev. Hüseyin Rahmi, İstanbul 1969, s. 35.

³ Nihat Erim, **Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.I, Ankara 1953, s. 401.

⁴ Liman Van Sanders, **Türkiye'de Beş Yıl**, Burçak Yayınevi, Çev. M. Şevki Yazman, Ankara 1968, s. 351.

⁵ İhsan Şerif Kaymaz, **Musul Sorunu**, Otopsi Yayınları, İstanbul 2003, s. 39.

Böylelikle Musul'u Fransızlardan alıp pazarlık konusu olarak ellerinde bulundurmak istedi.⁶

İngiltere'nin Musul'la birlikte gerçekleştireceği asıl amacı, bağımsız bir Ermeni ve Kürt devleti kurmaktı. Konum bakımından Musul'un kuzeyi, Güneydoğu Anadolu'yu kapsamakta ve Ermenistan'ın güneyi ile bağlantısı bulunmaktaydı. İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu'ya yönelik politikası, 14 Aralık 1918'de Hindistan Müstemleke Nezaretinin hazırladığı Kürdistan adlı raporda yer almaktaydı. Raporda aşiretlerin Ermeni yönetimine bağlanmak istemeyecekleri, Güneydoğu Anadolu'da istedikleri Kürt yapılanmasının ancak İngiltere'nin desteği ile sağlanacağı belirtildi. Böylece Irak'ın barış ve güvenliği için İngiliz mandasına ihtiyaç duyulduğu açıklandı.⁷

İngiltere Musul'u ele geçirerek bölgedeki etkinliğini sürdürmek ve Hindistan sömürge yolunu emniyet altına almak istedi. Bu nedenle Bağdat ve Basra'yı mandater devleti olduğu Irak'ı sınırları içinde tutmaya çalıştı. 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandığında Ali İhsan Sabis Paşa Musul ve çevresini yönetiyordu. İngilizler, Zaho ve Musul'daki bulunan sivil Hristiyanların topluca öldürüldüğünü iddia ederek Türk birliklerinin Musul'dan çıkmasını istedi. Ali İhsan Sabis Paşa, bu isteği kabul etmedi. Suriye Cephesinde bulunan Yıldırım Orduları grubu Şam'dan sonra Halep'te de İngilizlere yenilip Adana'ya kadar çekildi. Bunun üzerine Musul'da bulunan Türk Birlikleri Musul'u bırakarak Nusaybin'e kadar çekilmek zorunda kaldı. Böylece İngiliz askerleri, hiçbir direnişle karşılaşmadan Musul'a girdi. 3 Kasım 1918 tarihinde mütareke şartlarına aykırı olarak Musul'u işgal ederek harekâtını Antep, Maraş ve Urfa'ya kadar genişletmişti.⁸

Bu savaş sonucunda Osmanlı Devletinin ayakta bulunan ordularından birincisi Musul'daki VI. Ordu, ikincisi ve en önemlisi Adana bölgesinde bulunan Mustafa Kemal Paşa komutasındaki Yıldırım Ordular Grubu ile VII. ordudur. Mütarekenin şartları arasında İtilaf devletleri tarafından sunulan ordu terhis edilecek maddesi Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmişti. Yapılan anlaşmaya bağlı kalınarak bu ordular Osmanlı Erkan-ı Harbiye'sinin emri ile bölgeyi boşaltmaları istenmişti. Mustafa Kemal Paşa'ya da İstanbul'dan buna benzer bir emir Çukurova bölgesini terk etmesi için gelmişti. Mustafa Kemal Paşa bu emir karşısında Adana'yı boşaltmadı ve Harbiye Nezaretine çektiği telgrafta emrin yasaya uygun olmadığını söyledi. Harbiye Nezareti, kendisini görevden alıp karargâha çağırınca, ordunun silahlarının bir kısmını halka dağıttı. Teşkilat-ı Mahsusa elemanları tarafından kalan diğer silahlar ise, daha güvenli olan doğu cephesine taşındı.⁹

2.1. Lozan Konferansı'nda Musul Sorunu

İngiltere'nin eline geçen Musul, 15 Kasım 1918'de yani Milli Mücadele döneminde İngiliz işgalinden kurtarılamayarak konu Lozan Konferansına taşınmıştı. Musul petrol ve güvenlik yönünden hem İngiltere için hem de Türkiye için önemliydi. İngiltere, Faysal yönetimindeki Irak'a Musul yönetimini de vermek istemiş fakat bu seçim başta Şiiilerin, Kürtlerin ve Türkmenlerin onayını almamıştı. Ancak bu tepkiler görmezden gelen İngiltere, Musul bölgesini Irak yönetimine bıraktı. Musul sorunu ilk

⁶ Yaşar Akbıyık, **Millî Mücadelede Güney Cephesi (Maraş)**, Sevinç Matbaası, Ankara 1990 s. 6.

⁷ <https://derstarih.com/musul-sorunu>, 25.01.2021.

⁸ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Türk İstiklal Harbi, I. Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1962, s. 82.

⁹ Akbıyık, **age**, s. 9.

kez 26 Kasım 1922 tarihinde yapılan İsmet Paşa ile Lord Curzon arasındaki görüşmede dile getirilerek barış içinde çözüme sağlanmasında ortak düşünceye varmışlardı.

Yapılan görüşmenin ikincisinde ise Türkiye, Musul petrolünden eşit hak istedi fakat İngilizler tarafından kabul edilmedi. Londra'ya giden Türk temsilcileri, İngiliz petrol uzmanlarıyla görüştüler. Fakat bundan bir sonuca varamadılar. İkili görüşmelerde bir sonuç alınamayınca sorunu 23 Ocak 1923'te Lozan konferansına taşıdı.¹⁰

Sorunun çözümü için Türkiye, bölgede bir halk oylaması yapılması teklifinde bulundu. Ancak İngilizler tarafından bu teklif, "bölge halkının oy verme alışkanlığının olmadığı ve oylamanın amacını anlamayacakları gerekçesiyle" kabul edilmedi. Lozan'da, da bir sonuca varılamaması Konferansı iyice çıkmaza sokmuş ve Türk temsilcileri, bu sorunun çözümünü erteleyen bir önergeye razı olarak Musul meselesini, dokuz aylık süre içerisinde İngiltere ile Türkiye arasındaki yapılacak görüşmelerle çözülmeye bırakıldı. Yaşanan bu süreçte bir çözüme varılmadığı takdirde ise sorunun Milletler Cemiyeti'ne götürülmesine karar verildi.¹¹ Musul sorunu Lozan antlaşmasına uygun olarak Milletler Cemiyeti'ne Eylül 1924'de götürüldü. Fakat Milletler Cemiyeti'nin yanlı tutumu Türkiye'yi bu durumda zayıf düşürdü. Milletler Cemiyeti Musul, Hakkâri ve çevresinin Irak'a bırakılması yönünde karar aldı. Bu durum İngiltere'nin Türkiye'deki Şeyh Sait isyanını desteklemesiyle birlikte Türkiye'nin iç politikasına karışmaya başlaması ve Türkiye'yi dış politikada pasifleştirmesine sebep oldu. Musul'un Türkiye sınırlarına dâhil olmasını engelleyen Şeyh Sait isyanı ve Nasturi isyanının çıkmasıyla birlikte Türkiye'nin iç politikaya yönelmesine ve Musul için savaşılabilecek bir askeri gücün olmaması Musul'un İngiltere'ye geçmesine neden oldu.¹²

Yaşanan bu olumsuz gelişmeler Türkiye ve İngiltere arasında yapılacak ikili görüşmelerde ele alındı. 19 Mayıs 1924'te Haliç Konferansı adı altında İstanbul'da bir görüşme yapıldı. İngiliz tarafını Irak Yüksek Komiseri Sir Percy Cox, Türk tarafını ise TBMM Başkanı Ali Fethi (Okyar) Bey, temsil etti. Yapılan bu görüşmelerde taraflar kararlarını değiştirmede; hatta bunun üzerine İngiltere, Hakkâri ilinin dinsel bakımdan çoğunluğu Nasturi olduğu iddia ederek bu il üzerinde de mandateri olduğunu belirtti. Türk tarafı bu talebi kabul etmedi. İngilizler, meseleyi Milletler Cemiyeti'ne götürebilmek için böyle bir diplomasi taktiği benimsedi. Böylece İngiltere'nin asıl amacının Musul'dan fazlası olduğu anlaşıldı. 5 Haziran 1924'te İngilizler istediklerini elde ederek konferansın hiçbir sonuca varmadan bitmesini sağladı.¹³

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Musul'u bırakmamak için elinden gelen her şeyi yaptı. İngilizlere karşı koymaya çalışmış fakat bölgeyi 1926 yılında yapılan Ankara antlaşmasıyla İngiliz mandasındaki Irak'a bırakmak zorunda kalmıştı. Bu gelişmeler üzerine Atatürk, dış politikada gerçekçiliğe uygun davranarak, İngiltere ile yapılan Ankara Antlaşmasıyla birlikte Brüksel Hattı'nı Türkiye-Irak sınırı olarak kabul ettiler. Böylece Musul, İngiliz mandası altındaki Irak'a bırakıldı. Türkiye'nin Lozan sonrasındaki yaşanan sorunları ve Musul meselesinin silaha başvurmadan çözülmesi Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasının gerçekçilik ve barışçılık yoluyla halledilmesi barışçıl bir siyasetin ilk örneği olmuştur. Zaten bölge kısa bir süre sonra İngilizlerin elinden çıkarak bağımsız Irak'ın egemenliğine geçti.

¹⁰ S. L. Meray, **Lozan Barış Konferansı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1993, s. 343.

¹¹ Oral Sander, **Siyasi Tarih (1918- 1990)**, İmge Yayınevi, Ankara 1993, s. 69.

¹² Bilal N. Şimşir, **Türk - Irak İlişkilerinde Türkmenler**, Bilgi Yayınları, 1. Basım, Ankara 2004, s. 67.

¹³ M. Kemal Öke, **Musul Meselesi Kronolojisi**, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınlar, İstanbul 1980, s. 165.

2.2. İngilizlerin ve Fransızların Güneydoğuda Bölücü Faaliyetleri

İngiltere'nin savaşa doğrudan katılmamasının sebebi kamuoyunun savaş karşıtı olmalarıydı. Kurtuluş Savaşına tamamen emperyalist sebeplerden dolayı dâhil oldu. Musul sorunu konusunda kararlı durarak yeri geldiğinde Türkiye'yi savaşa tehdit etmekten çekinmedi. Zor kullanarak Musul'da Türklere, İngilizlerin varlığını kabul ettirdi. Böylece İngiltere, Musul'da hâkimiyetini sağladı. Bu arada Musul'un ulusal bir krize neden olmaması için gerekli tedbirleri aldı.¹⁴

Kurtuluş Savaşı sonrasında askeri, nüfus, sanayi ve tarım alanlarında zayıf kalan Türkiye, savaş yapma niyetinde değildi. Savaşa sadece zorunluluk durumunda girilebilirdi. Atatürk, Musul meselesinde Türkiye'nin geleceğini tehlikeye atmamak için Misak-ı Milli'den taviz vermek durumunda kaldı. Savaş ancak tam bağımsızlık uğruna yapılabilirdi. Misak-ı Milli sınırlarında kalan Musul, savunma yetersizliği nedeniyle çözümü diplomasiye bırakıldı. Bundan sonra Musul meselesi diplomasi yoluyla değerlendirmeye alındı.¹⁵

Yeni kurulan cumhuriyetin dış politika prensibi "güç dengesi" üzerine kurulmuştur. Güç dengesi politikası devletin güvenliği ve devamlılığının sağlanması için klasik bir dış politika stratejisi oluşturmuştur. Güç dengesi siyaseti zaman ve şartlarının çok iyi kavranarak ve mevcut olayları yorumlayarak devletin çıkarlarının en üst seviyede gözetilmesi için alınan kararları simgeler. Bu anlayışa göre, eğer şartlar gerektiriyorsa başka bir devletle ittifak kurulabilir veya bir devletle olan ilişkilere sınır getirerek birbirlerinden uzaklaşılabilir.¹⁶

İngiltere'nin baştan beri bu durumu koruması cephede yer alan Türkiye için uyguladığı dış politikayla Musul Meselesinin çözümüne kadar güce dayalı realist bir politika yürüttüğünü gösterir. Atatürk devletlerarasında her zaman denge siyaseti izlemeyi amaçlamış ve bunu yaparken de gerçekçi ve pragmatist bir yol izlemiştir. İnönü ve arkadaşları da denge politikasını devam ettirmiş, İngiltere ile yapılan ittifaktan sonra bile Almanya ile yaşanan ekonomik ilişkiler devam ettirilmeye çalışıldı. Türkiye tarafında İngiltere'nin zorlayıcı taleplerine ve sürdürülen tüm görüşmelerine karşın İkinci Dünya Savaşı'na girme kararı alınmadı.¹⁷

İngiltere Birinci Dünya savaşından sonra Arap yarım adası, Suriye ve Irak'ta savaşın bütün yükünü çektiği iddiasıyla Güneydoğu Anadolu'yu işgal etti. Fransa ise Suriye, Filistin, Lübnan ve Çukurova'yı içine alan bölgeleri işgal etti. İşgallerin yanı sıra her iki devlette bölgedeki işgallerine sebep olarak Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesini gösteriyordu. Bunun sonucu olarak İngiltere 3 Kasım 1918'de Musul'u, 9 Kasım 1918'de de İskenderun'u işgal ederek askeri harekâtını Antep, Maraş, Adana yönünde ilerletti.¹⁸

Fransızlar ise 11 Aralık 1918'de Dört Yol'a, 17 Aralıkta ise Mersin'e çıkarma yaptı. Fransızların ve İngiliz Güneydoğu Anadolu bölgesindeki başlattıkları bu işgal hareketleri 15 Eylül 1919'da yapılan Suriye Antlaşması'yla farklı bir yol çizdi. Bu

¹⁴ Niall Ferguson, **İmparatorluk: Büyük Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirmesi**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 286.

¹⁵ Mehmet Gönülöbol, **Uluslararası Politika- ilkeler, Kavramlar, Kurumlar**, S yayınları, Ankara 1978, s. 68.

¹⁶ Ramazan Gözen, **İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası**, Palme Yayıncılık, Ankara 2009, s. 61.

¹⁷ Selim Deringil, **İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2015, s. 25.

¹⁸ Tevfik Bıyıklıoğlu, **Türk İstiklal Harbi**, C. IV, Harp Tarih Dairesi, Ankara 1966, s. 37.

anlaşmaya göre İngiltere, Musul bölgesini alacak Antep, Maraş, Adana ve Urfa'yı Fransa'ya bırakacaktı.¹⁹

Yapılan antlaşmayla Fransa'yı Güneydoğu Anadolu'da sonuç alamayacağı bir olaya sevk ederken, bu devletin diğer bölgelerde kendilerine karşı oluşacak gücüde zayıflatmak istiyordu. İngiltere Musul'un petrollerini, Fransa ise bu petrollerinin akacağı İskenderun Körfezini yani kendi tabirleriyle "Alp Dağlarına sahip bir Nil deltası" olarak gördükleri bu coğrafyayı Çukurova'ya kadar elde etmişti. Bunun yanında Fransa, Suriye üzerindeki bağlarını koparmayarak sanayinin ihtiyacı olan hammaddeyi karşılamak için Çukurova ve Güneydoğu Anadolu bölgesi üzerinde önemle durdu. Fransa'nın üzerinde durduğu bir başka konu ise stratejik bakımdan önemli olan İskenderun Körfeziydi. Kerkük-Yumurtalık boru hattı ile gerçekleştirilmeye çalışılan Bakü-Ceyhan petrol boru hattı düşünüldüğünde günümüzde gerçekleştirilmiş olan durumun o zamandaki devletlerin yıllar öncesinden İskenderun Körfezi'nin stratejik önemini dikkate almaları günümüz açısından dikkat çekiciydi.²⁰

Mütarekeden sonra İngilizler tarafından işgal edilen Musul dâhil bütün Irak bölgesini ve Güneydoğu Anadolu'yu aradan bir yıl geçmesine rağmen burada istedikleri düzeni kuramadılar. İngiltere, Türkleri kendi menfaatleri çerçevesinde bir anlaşmaya zorladı. Bunu Batı'da gerçekleşen Yunan harekâtı ve Doğu'daki Ermenileri kullanarak yapmaya çalıştı. Ermenilerin yanına Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bulunan Türkleri de katmak istiyordu. Bu amaçla bölgede sorunlar çıkartarak bölücülük faaliyetlerinde bulunuyordu. Bu girişimlerin asıl amacı Anadolu'da oluşan milli faaliyetlerin oluşmasını engellemektir. Mustafa Kemal'in Anadolu'da başlattığı hareket kendilerine tehlike oluşturduğu takdirde, Doğu ve Güneydoğuda isyan çıkarılarak başarımı engellemektir. Bu amaçla İstanbul hükümetine baskı yaparak bu bölgelere atayacağı valilerin kendi amaçlarına hizmet eden ve ayrılıkçı fikirleri benimseyen kişiler arasından atamasını istiyordu.²¹

Bu bölgedeki durumun kendi aleyhine olduğunu anlayan İngilizler, gelişmeleri kendi lehlerine çevirmek için Türk, Kürt ayrılığını yaratmaya çalışarak halkı birbirine düşürmeye uğraştı. İngiltere bu faaliyetler için 1919 yılında Binbaşı Edward Noel'i bölgeye atadı. Musul'dan hareket eden Noel, 12 Nisan tarihinde Nusaybin'e geldi. Noel aracılığıyla İngiltere bölgede böyle bir bölücülüğün olmadığını, halkın bu şekilde yaşamaktan mutluluk duyduğunu ve yabancı egemenlik altına girmek istemediklerini gördü. İngilizlerin takındıkları Ermeni yanlısı tavırlarının ve oluşturulan Ermeni tehdidinin bölge halkının milli bilincinin uyanmasında etkili olmuştu. İngilizler işgalci güç olarak tüm bölgede tepki görüyorlardı. Gelişmeler karşısında halk Osmanlı Devleti'nden destek isteyerek işgale karşı mücadele kararı aldı. Osmanlı Devleti, itilaf devletlerinden gördükleri baskı nedeniyle halkın müdahale ve yardım bekleyen başvurularına olumlu yanıt vermedi. İstanbul hükümetine göre devlet hazinesinin bütçesi bu duruma müsait değildi. Bölgeye asker gönderilmesi ise devlet tarafından mümkün değildi. İngilizlerin yaptıkları propagandalara kendilerini kaptıran aşiretleri kazanmak amacıyla kendilerine madalya ve unvan vereceğini duyurdu. Bu tedbirler yeterli olmazsa bölgeye halk tarafından iyi tanınan kişilerden nasihatini dinlenecek birilerini göndermeyi önerdi.²²

¹⁹ Gotthard Jeaschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1970, s. 64.

²⁰ Jeaschke, **age**, s. 65.

²¹ Mahzar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1966, C. I, s. 268.

²² Mim Kemal Öke, **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. C. Noel'in Faaliyetleri (1919)**, Türk Kültürünü ve Araştırma Enstitüsü, Ankara 1988, s. 29.

Güneydoğu Anadolu halkı, Osmanlı Devleti'nden beklediği ilgiyi göremeyince Sevr Antlaşması ile kendi toprakları üzerinde kurulması planlanan Ermeni ve Kürt devletlerine karşı çıktı. Fransa, Beyrut'ta bulunan George Picot'u Sivas'a göndererek Türkiye ile bir anlaşma yapmak istedi. Bu anlaşmayla Suriye'de rahatlayacağını düşündü. Sivas'ta Mustafa Kemal ile görüşen George Picot ile yapılan görüşmede Mustafa Kemal tarafından Antep, Adana, Urfa ve Maraş'ın haksız yere işgal edildiği, Ermenilerin, Türklere saldırdığı bildirilerek ve bu haksız işgalden vazgeçilmesi istendi. George Picot, bu isteği kabul etmiş fakat Fransa'ya Adana bölgesinde ekonomik menfaatler tanınması koşulu ile bölgenin boşaltılacağını bildirmişti. Fransızlar, kabul ettikleri isteği hiçe sayarak bölgeyi boşaltmamış aksine işgal yerlerini daha da genişletme çabası içine girmişlerdi.²³

Bunun durum üzerine Mustafa Kemal, bir hareket planını belirledi. Güney cephesi kumandanlarına ve Urfa mutasarrıflığına bir telgraf gönderdi.²⁴ Bu telgrafta Fransızlar tarafından silahlı bir çatışma yapılmadığı sürece onlara ateş açılmaması gerektiğini söyledi.²⁵ Ayrıca telgrafında ekleyerek Fransız kuvvetleri buldukları her yerde kuşatılacak, ufak garnizonlar başta olmak şartıyla esir ve imha edilecekti. Köprüler, yollar ve tüneller, tahrip edilerek, gezici birlikler Fransızların yolları kesecek ve birbirleri ile bağlantısı kesilecekti. Fransız birliklerine sürekli olarak gece saldırıları düzenlenecekti. Tedbirlerin belirlendiği sırada, Fransız ve Ermenilere karşı Maraş'ta bir mücadele başlamak üzereydi.²⁶ Fransızlar ise Maraş'ta işgalini meşrulaştırarak istikametini Kayseri tarafına kadar genişletmek istiyordu. Yapılan Fransız- İngiliz anlaşmasıyla kendilerine verilen yerleri ele geçirerek sınırlarını genişletmekti.²⁷ Yaptıkları bu işgalci davranışlarla Güneydoğuda yaşanacak çatışmaların fitilini ateşlemişlerdir.

²³ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara 1977, s. 219

²⁴ Bıyıklıoğlu, **age**, s. 6.

²⁵ Nimet Arsan, **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, C. IV. Ankara 1964, s. 132-137.

²⁶ Tansel **age**, C. III, s. 198.

²⁷ Akbıyık, **age**, s.144.

3. MİLLİ MÜCADELE'DE MARAŞ

Maraş, Akdeniz, Doğu Anadolu ve Güney Anadolu bölgesini kapsayan önemli bir coğrafi konuma sahipti. Bu nedenle eski dönemlerden beri şehir devletleri arasında bir mücadele merkezi oldu.²⁸ Birinci dünya savaşında Osmanlı İttifak Devletlerinin yanında yer almış ve dört yıl süren savaş sonucunda İttifak Devletleri ağır bir yenilgiye uğradı. Yenilgiyle beraber İtilaf Devletleri ve Osmanlı Devleti arasında Mondros Anlaşması imzalandı. Anlaşmanın 7. Maddesine dayanarak İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıkmasıyla birlikte herhangi bir bölgeyi işgal etme hakkına sahip olacaktı. Bunun üzerine İtilaf Devletleri ülkenin önemli bölgeleri işgale başladı. Anadolu'da başlayan işgal bölgeleri arasında Maraş'ta yerini aldı. Savaştan sonra yapılan Mondros antlaşması ile Osmanlı devletinin toprakları üzerinde İtilaf devletleri tarafından işgal başladı. Antlaşmanın 7. Maddesine dayandırılan bu haksız işgaller devleti zor bir duruma soktu. Bu yapılan antlaşma sadece bir mütareke değil Osmanlı Devletinin de teslimiyet belgesi olmuştu.²⁹

3.1. Maraş'ta İngiliz ve Fransız İşgali

3.1.1. İngilizlerin Maraş'a Gelişi

İngilizlerin, Antep ve Kilis'i işgal etmeleri, bunların Maraş'ı da işgal edeceği düşüncesine neden oldu.³⁰ Maraş halkı yapılan bu işgaller karşısında tedirgin bir şekilde ne yapacaklarını düşünmeye başladı. Nitekim 22 Şubat 1919 tarihinde Maraş, İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edildi. İngilizler bu işgallerine Mondros Mütarekesi'nin 7. Maddesini sebep gösterdi. İngilizlerin geleceğini haber alan Maraş halkı, Aksu nehri üzerindeki köprüyü yıkarak işgale karşı önlemler almaya çalıştı. Aksu'ya gelen İngilizler askerleri yıkılan köprüyü yeniden inşa ederek ilerlemeye başladılar.³¹ İngilizleri karşılamak için hazırlıklar yapmaya başlayan Maraş'taki Ermeniler, yollara çıkarak İngilizleri beklediler. Ermeniler, 22 Şubat 1919'da önlerinde Trasanta rahiplerinin bandosu olarak ellerindeki çiçek demetleri ile şehrin güneyinde bulunan Şeyhadil mevkiinin ilerisinde Maraş'a gelen İngiliz kuvvetlerini ve beraberindeki Ermeni lejyonları karşıladılar. İngilizler ve onları karşılayan Ermeniler, Uzunoluk caddesinden kışlaya kadar gelerek taşkınlık çıkarmaya başladılar. Ermenilerin taşkınlıkları karşısında Teğmen Cemal, bir bölük askere silah başı emrini verdi. Bunun üzerine İngiliz komutanı Ermenileri azarlayarak olay çıkmasını engelledi ve yürüyüş istikametini başka yöne doğru değiştirdi. İngiliz subayı, mütarekenin hükümlerini öne sürerek Maraş'ı işgal ettiklerini ve buranın güvenliğini artık kendilerinin sağlayacağını hükümete belirtti. Mutasarrıf Ata Bey, İngiliz subayına memlekette güvenliği bozan bir hal olmadığından, kendilerini işgalci olarak değil de, misafir olarak ağırlayacaklarını belirtti.³²

²⁸ Nermin Gümüshalan, **XX. Yüzyıl'ın İlk Yarısında Maraş (1908-1938)**, Konya, Selçuk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, 2012, s. 1.

²⁹ Yücel Özkaya, "**Güney, Güney-Doğu'da Savunmalar ve 1920 Senesindeki Siyasi Olaylar**" **Milli Mücadele Tarihi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2002, s. 27.

³⁰ Yalçın Özalp, **Mustafa Kemal ve Milli Mücadelenin İlk Zaferi**, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 1984, s. 16.

³¹ Adil Bağdatlılar, **Uzunoluk İstiklal Harbinde Kahramanmaraş**, Kervan Yayınları, İstanbul 1974, s. 25.

³² Ahmet Eyicil, **Yakın Çağda Kahramanmaraş**, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş 2009, s. 41-42.

Max Andriyo önderliğindeki bir alay süvariden oluşan İngiliz kuvvetleri Maraş'a geldi. Bu gelen kuvvetin çoğunluğu ise Hintli Müslümanlardı. Dini yönden oluşan bir yakınlaşmadan dolayı halkın his ve maneviyatına ters düşmediler. Maraş halkı Hintli Müslümanlarla çok iyi anlaştı. Ermenilerin yaptıkları taşkınlıklar ve tahrikler karşısında İngilizlerin takındıkları yansız tavır olaylar çıkmasını engelledi. Bu olayların çıkmasını engelleyen asıl sebep İngiliz kuvvetlerinde bulunan Hintli ve Mısırlı Müslüman askerlerinin olmasıydı.³³ Hintli Müslümanlar ve Türkler dini yönden dostluk kurmaya başladılar. Müslüman süvariler Türklere gizli gizli cephane vererek oluşacak herhangi bir durumda kendilerini savunmalarını sağladılar. Bu yapılan yardımlarla Ermeniler ile Türkler arasında yaşanacak herhangi bir olayda Müslüman Hintli askerlerin, Türk tarafında olacağı anlaşılmaktadır.³⁴

Ermeniler, İngilizlerin Maraş'ı işgalini fırsat bilerek Türklere karşı kin ve nefret eylemlerini dışa vurarak Türk halkını تنها yerlerde öldürüyorlardı. Ermenilerin Türklere karşı tahrik, iftira ve sürekli şikâyetlerde bulunması İngilizlerin himayesinde devam etti. Ermenilerin yaptığı şikâyetler Maraş'ta gerginliği sürekli arttırdı. Bunun üzerine İngiliz komutanı, Maraş'ın ileri gelenleriyle toplantı yapmak istedi.³⁵ Maraş eşrafından, Müderris Dayı Zade Keskin Hacı Mehmet, Liva Müderrisi Seyit Han Zade Osman, Müftü Tekerek Zade Hacı Mehmet Tevfik, Müderris Leblebici Zade Hafız Ali ve Şeyh Ali Sezai'yi ve Emir Abdülcilil Zade makamına çağırarak Ermenilerin şikâyetlerini dile getirdi. Ermenilere karşı bu gibi hareketlerin yapılmaması için halkın bilgilendirilmesini istedi. Komutan sözünü tamamladıktan sonra Şeyh Ali Sezai söz alarak Ermenilere karşı böyle bir yaklaşımlarının olmadığını bilakis Ermenilerin, Türklere yaptıklarından bahsederek yaptığı açıklamayla İngiliz komutanın Ermenilere karşı düşüncesinin değişmesini sağladı.³⁶

İngiliz işgali sırasında büyük bir olay gerçekleşmedi. Yalnız o zamana kadar Türklerin elinde olan silah deposu İngilizlerin eline geçerek silahları kullanılmayacak hale getirdiler. Şeyh Ali Sezai ile Mısırlı Yüzbaşı Hasan Rufai arasında dini yönden oluşan dostluk, İngilizlerin egemenliğinde bulunan Ermenilerin halka zulüm yapmasını engelledi.³⁷ Ermeniler kendilerine yandaş olmayan ve tarafsız takıyan İngiliz işgal kuvvetlerinin aleyhine hareket ettiler. Maraş'ta gerçekleşen İngiliz işgali sekiz ay kadar sürdü. İngilizler 15 Eylül'de yapılan Suriye Antlaşması ile Maraş'ı Fransızlara bıraktı.³⁸ 15-18 Ekim 1919 tarihinden beri Maraş halkı arasında İngilizlerin yerine Fransızların geleceği haberi duyuldu.³⁹ Bu işgal haberlerinin yayılmasıyla birlikte 13'üncü Kolordu Komutanlığı tarafından Dâhiliye Nezareti'ne bir telgrafla çekildi. Çekilen telgrafla "Bölgeden İngilizlerin çekilip yerine Fransızların geleceğinin kesinleştiği ve Fransızların asıl emellerinin burada bir Ermeni devleti kurmak olduğu, ayrıca işgallerini de kuzeye doğru genişletebilecekleri bildirildi.⁴⁰ Bunu durdurmak için Malatya'da bulunan 12'nci Süvari Alayından iki makineli tüfek ve iki dağ topunun takviye edilerek Besni'de mevzilendirilmesi gerektiğini belirtti. Fransızların işgal sınırını Diyarbakır'a

³³ **Sebirülreşat**, 3 Şubat 1337, cilt: 18, s. 467.

³⁴ Akbıyık, **age**, s. 47.

³⁵ Cengiz Gönen, **Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı Maraş**, Lazer Yayınları, Ankara 2005, s. 81-83.

³⁶ Eyicil, **age**, s.42.

³⁷ Serdar Yakar, **Maraş Milli Mücadelesinde Şeyh Ali Sezai Efendi**, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş 2012, s. 26-31

³⁸ Nermin Gümüştalan, **agm**, s.153.

³⁹ Eyicil, **age**, s. 43.

⁴⁰ Hasan İzzet Altınant, **İşgal**, Babıali Yayınları, İstanbul 2016, s.165

kadar uzaması halinde bunu önlemek için Karaburun ve Viranşehir'de bulunan kuvvetlerle Elbistan'da bulunan 3'üncü Kolordudan bir kuvvet bu işgali durduracaktı.⁴¹

29 Ekim 1919 tarihinde Maraş'ta sona eren İngiliz işgal dönemi yerini Fransızlara bırakarak bu seferde Fransız işgal dönemin başlamasına neden oldu. Fransız işgal güçlerinin çoğunluğunu Ermeniler ve 500 civarı Cezayirli askerlerden oluşuyordu. Gelen Fransız birlikleri ile birlikte Maraş'ta olaylar başladı.

3.1.2. Fransızların Maraş'a Gelişi

Fransız öncü kuvvetleri Yüzbaşı Julie 29 Ekim 1919 Çarşamba günü Maraş'a gelerek şehri İngilizlerden teslim aldı.⁴² De Fontzine komutasında 1000 Fransız askeri ile Cezayir asıllı askerler ve Fransız askerlerinin elbisesini giyen Ermeniler, 30 Ekim Perşembe günü Maraş'ı işgal etmeye başladılar. Bu olayla ilgili Maraş Mutasarrıflığından, Dâhiliye Nezaretine 31 Ekim'de bir telgraf gönderildi. Bu telgrafta Maraş'a gelen Fransız askerleri bildirildi. Bu askerlerin yarısını Ermeniler oluşturuyordu. Maraşlılar, Ermenilerin yaptıkları taşkınlıklara kayıtsız kalmışlarsa da yaşanan bu olay halkı derinden üzdü. Bu bölgede siyasi tedbirlerin bir an evvel alınmasını gerektiğini belirttiler. Bu tedbirlerle Maraş halkının haklarının korunmasını talep ettiler.⁴³ Fransızların bölgeye gelişini Maraş'ta yaşayan Ermeniler coşkuyla karşıladılar. Fransızlara “yaşasın Fransızlar, kahrolsun Türkler” diyerek slogan atan Ermeniler taşkınlık yapmaya başlayarak Türklerin milli değerlerine saldırdılar.⁴⁴ İngilizlerin daha önce Türklere karşı Yunan ve Arapları kullandığı gibi Fransızlarda Türklere karşı Ermenileri kullanıyordu. Fransızlar Suriye'ye iskân edilmiş Ermenilerden asker sağlayarak Maraş'a işgal için getirdi. Bu işgaller hem İstanbul'da hem de Maraş'ta protesto edildi.⁴⁵ Güney cephesini yakından takip eden Mustafa Kemal Paşa, Yüzbaşı Kılıç Ali Beyi ve Süvari Yüzbaşısı Yörük Selim Beyi, Maraş ve Antep'te halkı teşkilatlandırmak için görevlendirdi. Yapılan görev yerlerine göre Pazarcık'ta halkı Kılıç Ali Bey teşkilatlandırarak ve Antep'ten gelecek olan Fransız askerini İslâhiye ve Türkoğlu üzerinden gelişini engelleyecekti. Fransızların Maraş içerisinden İç Anadolu'ya doğru ilerlemesini engellemek için Yüzbaşı Yörük Selim Bey ise Göksun ve Elbistan'da teşkilatlanacaktı. Mustafa Kemal Paşa, bölgede Fransız işgalinin engellenmesi ve Fransızların bölgede barındırılmaması için ellerinden gelen her şeyin yapılmasını gerektiğini bildirdi.⁴⁶

Türk askeri kuvvetleri ve idarecileri Fransızların işgaline karşı bu tedbirleri alırken, maraşa bulunan Ermenilerde, Fransız kuvvetlerinin biran önce şehre gelmesini istiyorlardı. Ermenilere göre, kendilerince Türkler tarafından tehdit ediliyor ve can güvenlikleri bulunmuyordu. Bu yüzden İngilizler şehri terk etmeden Fransızların şehirde olmasını istiyorlardı.⁴⁷ Mustafa Kemal Paşa, Maraş'ın hem İngilizler tarafından hem de Fransızlar tarafından işgaline tepki gösterdi. 13. Kolordu komutanlığına gönderdiği telgrafta bu işgale karşı yapılması gereken tedbirleri söyledi.⁴⁸ Bu durum üzerine halkın yapması gereken protesto ve mitingleri bildirdi.

⁴¹ Akbıyık, *age*, s.67.

⁴² Hüsamettin Karadağ, *İstiklal Savaşında Maraş*, Ata Çelebi Basımevi, Mersin 1943, s.9.

⁴³ **BOA. HR. SYS.2542-4/1, 4.**

⁴⁴ Özalp, *age*, s. 41.

⁴⁵ Eyicil, *age*, s.44.

⁴⁶ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da 1919-1921*, Cumhuriyet yayınevi, İstanbul 2000, s.58.

⁴⁷ Akbıyık, *age*, s. 68.

⁴⁸ Gotthard Jeaschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI, Dizi-sa. 121, Ankara 1989, s. 37.

3.1.3. Fransız İşgaline Karşı Oluşan Tepkiler ve Protestolar

Heyet-i Temsiliye tarafından yurdun çeşitli yerlerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine telgraflar gönderilerek yapılan işgalleri protesto etmeleri istendi. Mustafa Kemal Paşa, yapılan işgalin haksız yere olduğunu telgraflarla itilaf devletlerine, Avrupa ve Amerikan kamuoyuna duyurulması ve bu haksız işgale bir an önce son verilmesini kesin bir dille istenilmesini bildirdi.⁴⁹ İşgal edilen vilayetlerin Osmanlı Devleti'nin bir parçası olduğunu ve yaşayan nüfusun Türklere oluştuğunu, yapılan bu milli hareketin devam edeceğini tüm dünya kamuoyunda duyurdu.⁵⁰

Başta Maraş olmak üzere tüm vilayetlerde protestolar başladı. Türk milletinin teşkilatlanarak bir bütün olması dünya basınında büyük yankı uyandırdı. Böylelikle Türk topraklarının asla işgal edilemeyeceği, her şeye rağmen edilse bile er geç düşmanın yurttan çıkarılacağı anlatıldı. Bu protesto ve mitingler milli mücadelenin şekillenmesinde önemli bir yer tuttu. Yapılan bu işgallerin Wilson Prensiplerine aykırı olduğu ve bu sebeple Türklere hâkimiyet hakkının tanınması gerektiği bildirdiler.⁵¹

Bunun yanı sıra 12. Kolordu Kumandanlığından bölgeyi Fransızlara işgal ettirmemek için gereken tüm tedbirlerin alınmasını istedi. Maraş, Urfa ve Antep'te askeri ve siyasi tedbirlerle birlikte halkın göç etmemesini de kesin bir dille bildirdi. Bölgeye her türlü yardımın yapılacağını ve işgale müsaade etmeyeceklerini söyledi.⁵²

Mustafa Kemal Paşa tüm vilayetlere bir tamim göndererek işgalin tüm yurttan protesto edilmesini istedi. Bu protestolar üzerine İngiliz Yüksek Komiseri Robeck, 12 Kasım'da Lyord George' ye gönderdiği raporda Güneydoğu vilayetlerinin İngiliz işgalinden Fransız işgaline geçmesiyle oluşan tepkiler bu toprakların Osmanlı Devletinin bir parçası olduğunu açıkça belirtti. Ayrıca İstanbul'da bulunan Müttefik Devletlerin Yüksek Komiserliklerine çekilen telgrafların aynı milli hareketin teşkilatlanmasının yaygın ve hızlı bir biçimde olduğunu gösteriyordu. Bu durum müttefik devletlerinde bir tedirginliğe yol açtı.⁵³

Heyet-i Temsiliye'nin ve Mustafa Kemal Paşa'nın yaptıkları çalışmalar Fransızları panikletti. 21 Kasım'da Beyrut'a gelen Fransız Generali Gouraud, "Mustafa Kemal Paşa ile yapılacak bir anlaşmanın Şam'da, Faysal'ın istiklal mücadelesi ile uğraşan Fransa için faydalı olacağını" belirtti.⁵⁴

İngilizlerin Maraş'tan çekilip yerine Fransız halkının geldiğini öğrenen Maraş halkı protestolara ve mitinglere başladı. Ali Sezai Bey ve Doktor Mustafa'nın öncülüğünde Kadızadeler konağında yapılan toplantıyla birlikte protesto telgrafları yazılmaya başlandı. Şehrin ileri gelenleri tarafından imzalandı. Ulu Camii'nde toplanan Maraş halkına telgraf okundu. Okunan bu telgrafta Maraş'taki Ermenilerin yaptığı taşkınlıklara Fransız içinde bulunan Ermenilerle birlikte daha da artacağına din ve devletin selameti için Fransız işgalinin olmaması ya da işgal olması durumunda her şeyi yapacaklarını bu zamanda hükümetten yardım isteyemeyeceklerini belirterek halkın şehirdeki sükûnetini birlikte sağlayacaklarını bildirdi.⁵⁵

⁴⁹ Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları**, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1971, s. 12.

⁵⁰ Akbıyık, **age**, s. 77.

⁵¹ Ali Fuat Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Ankara 1948, s.13.

⁵² Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1974, s. 34.

⁵³ Taner Baytok, **İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı**, Başnur Matbaası, Ankara 1970, s. 25.

⁵⁴ Jaeschke, **age**, s.210.

⁵⁵ A. Sezai Kurtaran, **Türk İstiklal Savaşında Maraş Milli Mücadelesine Dair Tarihçe**, Hizmet Gazetesi, 15 Mayıs 1957, sayı, 34-1813, Tefrika no:18.

Maraş mitingiyle birlikte Antep, Tokat, Diyarbakır, Erzincan gibi diğer vilayetlerde ülkenin işgaline karşı çıktı. Bu mitinglere ve protestolara Heyet-i Temsiliye' de destek verdi. Mustafa Kemal Paşa'nın imzası ile Heyet-i Temsiliye bir protestosu yayınlandı. Düşmana karşı yapılan bu protesto ve mitingler milli mücadelede önemli bir yere sahip oldu.⁵⁶ İşgalin Anadolu'da kamuoyu oluşturmada önemli rol oynayan İrade-i Milliye, Albayrak ve Açıksöz gibi gazeteler işgale tepki gösteren protestolarda bulunarak halkın örgütlenmesini kolaylaştırmıştı. Anadolu'da bulunan bu basın kuruluşları Milli Mücadele çalışmalarını yakından takip etmiş ve gerçeği görerek Milli Mücadelenin en büyük destekçileri olmuştur. İrade-i Milliye gazetesi Sivas'ta Heyet-i Temsiliye adına 14 Eylül 1919' da kuruldu.⁵⁷ Kurulma amacı Milli Mücadeleye destek sağlamak ve Türk milletinin sesini duyurmaktır. Anadolu'daki Türk halkının yayınladıkları protestolar ve yaptıkları mitingleri dile getirdi. Yapılan Mardin mitingi,⁵⁸ Arapkir protestosu,⁵⁹ Bitlis protestosu,⁶⁰ Viranşehir protestosu,⁶¹ Palu mitingi⁶² ve Heyet-i Temsiliye'nin yatığı protesto⁶³ bunlardan birkaçıdır. İrade-i Milliye gazetesinde bunların yanı sıra çeşitli yazılarla bu konulara değindi. Fransız-Türk ilişkilerini geleneksel bir hal aldığından bahsederek yaşanan bu üzücü olayları dile getirmiştir.⁶⁴

Yaşanan protesto ve mitinglere başka bir boyutta ele alan bir diğer yayında Albayrak gazetesidir. Erzurum halkının, Maraş işgali için yayınladıkları protestolara Albayrak gazetesi yer vermiştir.⁶⁵ Yayınladığı sayısında Maraş, Urfa ve Antep'i tahliye eden İngilizlerin yerine Fransızların geldiğini, Fransız askerlerinin çoğunluğu Ermenilerden oluştuğunu ve bu Ermenilerin Osmanlı bayrağına ve halka hakaret ve taciz ederek bu tür olaylara sebebiyet verdikleri dile getirmiştir.⁶⁶

Kastamonu'da ise Açıksöz gazetesi yayınlamaya başladı. Genel olarak güney cephesinde yaşanan olayları yazılarında dile getiriyordu.⁶⁷ Maraş ve diğer güney cephesinde yapılan işgallere karşı Kastamonu'da yapılan mitinge, yazılarında yer vererek yayınladı.⁶⁸ Güney cephesinde yayınlanan bu gazeteler Mustafa Kemal Paşa'nın himayesinde işgallere karşı bir yayın politikası sürdürmüştür. Anadolu basının sert bir dille işgali eleştirmesi, İtilaf devletlerinin işgale son vermesiyle mümkün olacağını dile getiren Mustafa Kemal Paşa yapılan haksız işgale karşı basının her zaman kamuoyu oluşturacağını belirtmiştir.⁶⁹

3.2. Sütçü İmam Olayı

Fransızların şehir'e gelmesiyle birlikte Maraş halkı işgali sindiremedi. 31 Ekim 1919 günü Ermenilerin ve Fransızların birlikte şehri dolaştıkları sırada önlerine gelen Türklere hakaret ve saldırılarda bulundular. Bazı Fransız askeri ise hükümet konağına giderek buradaki nöbetçi askere sataşmış ve tahrik etmişti. Fransız ve Ermenilerin

⁵⁶ Akbıyık, *age*, s.104.

⁵⁷ Ömer Sami Coşar, *Milli Mücadele Basını*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1964, s.112.

⁵⁸ *İrade-i Milliye Gazetesi*, 3 Teşrinisani 1335, sayı: 10.

⁵⁹ *İrade-i Milliye Gazetesi*, 10 Teşrinisani 1335, s: 11.

⁶⁰ *İrade-i Milliye Gazetesi*, 17 Teşrinisani 1335, s: 12.

⁶¹ *İrade-i Milliye Gazetesi*, 24 Teşrinisani 1335, s: 13.

⁶² *İrade-i Milliye Gazetesi*, 17 Teşrinisani 1335, s: 12.

⁶³ *İrade-i Milliye Gazetesi*, 17 Teşrinisani 1335, s: 12.

⁶⁴ Akbıyık, *age*, s.106.

⁶⁵ *Albayrak Gazetesi*, 23 Teşrinisani 1335, s: 46.

⁶⁶ Akbıyık, *age*, s.109.

⁶⁷ İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1981, s. 377.

⁶⁸ *Açıksöz Gazetesi*, 16 teşrinisani 1335, s: 21.

⁶⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Kaynak Yayınları, Ankara 2015, s.297.

yaptıkları bu hareketlerin haberleri kısa sürede Maraş halkına yayıldı. Maraşlıların nefret ve kinini artıran bu haberler giderek artmaya başladı. Fransız askerleri her yaptıklarının hareketin yanlarına kalacağını sanıyorlardı. Fransız askerleri kışlalarına dönerken o sırada Uzunoluk hamamından çıkıp evlerine gitmekte olan Maraşlı kadınları görünce onlara ‘‘Fransız memleketinde peçeyle gezilmez artık burası Türklerin değildir’’ diyerek kadınların peçesini zorla açmaya çalıştı. Hamamın yakınında bulunan Maraşlılar olay yerine gelerek askerleri uyardılar.⁷⁰

Uyarıları dikkate almayan Ermeni askerleri, hanımları işgalcilerin elinden almaya çalışan Çakmakçı Said ve Gaffar Kaboğlu Osman'ı dipçik ve kurşunla ağır yaraladılar. Bu sırada o civarda dükkânda süt satan ve olayları izleyen Sütçü İmam tabancasını alarak müdahale etmek zorunda kaldı. Sütçü İmam kadınların peçesine saldıran Fransız askerlerinden birini öldürdü. Bu durum Maraş'ta işgalcilere karşı sıkılan ilk kurşun oldu. Bu sırada Sütçü İmam oradan hemen uzaklaştı. Şehri henüz terk etmeyen İngiliz askerleri olay yerine gelerek askerleri karargâha götürdüler.⁷¹ Bu ilk kurşunla Türk milletinin işgalcilere karşı yaptıklarının karşılıksız kalmayacağı gösterilmiş oldu. Fransızların, Maraş'ı işgalinin ilk günlerinde böyle hadiseler yaşanması halkı tedirgin etti.

Hariciye Nezaretine yazılan telgrafta olay şu şekilde anlatılmaktadır: Ekimin son Cuması Uzunoluk çarşısında Fransız üniformalı Ermeni askerleri tarafından kadınlara karşı saldırı gerçekleşti. Bu saldırı hakkında liva savcısı ile jandarma tabur kumandanı ve polis komiserinden oluşan bir heyet tarafından incelemeler yapıldı. İnceleme sonucunda Kasımın ilk haftası alaturka saatle iki buçuk civarında Maraş'ın Seksanlar mahallesinde devriye memurlarından Polis Suphi Efendinin yaralanması olayı ve aynı gece saat üç civarında Pınarbaşı mahallesinde Aşık Mustafa oğlu Ökkeş'in öldürülmesi savcılıktaki yazıda bildirildi. Savcılıktan verilen ve adı geçen mutasarrıflığa gönderilen ve bu yazı ile Fransız asker kumandanlığı nezdinde teşebbüste bulunuldu. Ayrıca bu olayların yanı sıra Fransız kuvvetinde bulunan Ermeni askerini yaralayıp öldürdüğü anlaşılan Hacı İmam hakkında da sıkı takibe başlanıldığı bildirilmiştir. Fransız askerlerinin Adana'yı işgal ettiklerinde sizin de bildiğiniz üzere beraber getirdikleri Ermeniler, tarafından halka tecavüzlerde bulunulmasından dolayı gerekli teşebbüslerde bulunuldu. Bildirilen duruma nazaran Ermenilerin, Maraş'ta aynı işi yapmaları ve yerli Ermeni ahaliyi Türklere karşı kışkırtıp teşvik ettiği muhtemel olacağından Hariciye Nezareti tarafından gerekli teşebbüslerde bulunularak sözü edilen Fransız askerlerinin bu bölgeden uzaklaşması ve bunun sağlanması gerektiğini bildirerek sonucunun haber verilmesini istemiştir. Yazılan bu telgrafta Maraş'ta yapılan Ermeni zulümlerini açıkça belirtmiştir.⁷²

Bu sırada Ermeni ve Fransız askerlerine yakalanmamak için Sütçü İmam, Bertiz'in Ağabeyli köyünde bulunan Beyazıt oğlu Muharrem Bey'in yanına giderek orada saklandı. Ermeni ve Fransızların bütün uğraşlarına rağmen bulunamadı.⁷³ Ancak olayın intikamını almak isteyen Fransız ve Ermeniler her yere ateş ederek Türkleri öldürüp kadınlarını kendileri alacaklarını ve camilerine çan takacaklarını söyleyerek halka psikolojik baskı uyguladılar. Bu olay Maraş'ta havayı daha da gerginleştirdi. Ayrıca Fransız askerlerinin Sütçü İmam'ın dayısının oğlu Tiyekli oğlu Kadir'i şehit

⁷⁰ Eyicil, *age*, s.45.

⁷¹ Yalçın Özalp, *Mustafa Kemal Ve Milli Mücadelenin İlk Zaferi*, Semih ofset, Ankara 1984, s.43.

⁷² *Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri 1920-1922*, C. II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2002, s. 145-146.

⁷³ Karadağ, *age*, s.11.

ederek misilleme yaptılar.⁷⁴ Fransız ve Ermeniler tarafından çok aranan Sütçü İmam, bulunamadı.⁷⁵

Yaşanan Sütçü İmam olayı ve devamında gelişen Ermenilerin halka karşı yaptığı zulüm ve baskılar üzerine Antep'te bulunan Fransız kuvvetleri Komutanlığına, Maraş'ın ileri gelenleri tarafından bir telgraf çekildi. Ermenilerin ve Fransızların, Maraş'a gelmesiyle Türkler aleyhinde yapılan faaliyetlerini bu telgrafta açıkça belirttiler. Türklere karşı yapılan saldırıları şöyle sıraladılar.

- Ermenilerin, sokakta, çarşıda gördükleri Müslümanların dinlerine hakaret ve küfür ettiklerini
- Uzunoluk hamamı önünde kadınlara yapılan saldırılar ve kadınlara yardıma giden Çakmakçı Sait ve Gaffar Kabuloğlu Osman'ı yaraladılar.
- Türkleri öldürüp kadınlarını alacaklarını bağırarak ilan ettiler.
- Ermeniler Türklerin milli ve dini duygulara hakaret ederek olayların çıkmasını istiyorlardı. Ayrıca Fransız kuvvet komutanlığı tarafından bir Müslüman muhacirin şehit edilmesi halkı derinden üzmüştü.

Yaşanan bu olaylara rağmen Türklerin soğukkanlılığını koruduklarını belirtilmiş bir daha böyle olayların olmaması için Fransız kuvvet komutanlığına telgraf çekilmişti. Türklerin güvenliklerinin emniyet altında olmadığını ve bu yazılan telgrafların dikkate alınmadığı takdirde şikâyetlerini yüce meclise ileteceklerini halk adına bildirdiler.⁷⁶

3.3. Yüzbaşı Andre'nin Maraş'a Gelmesi

Maraş ileri gelenlerin gönderdiği telgraf üzerine Fransızlar, Yüzbaşı Andre'yi Maraş'a göndermeye karar verdiler. Fransız askeri valisi Andre, 26 Kasım'da Maraş'a gelerek Maraş, Göksun ve Andırın'ın ileri gelenleri ile toplantı yapmak istedi.⁷⁷ Şehrin ileri gelenleri, topraklarımızı haksız yere işgal eden Fransızlar ve onların subayı ile görüşmek istemediklerini belirterek Andre'nin davetine katılmayacakları bildirdiler. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin ayrılmaz parçası olan Maraş, Antep ve Urfa halkının işgale karşı olduğunu ve tüm gücüyle direnişe her zaman katılacağını bildirdiler.⁷⁸

Andre, Maraş'a girerken yanında 150 kişilik bir jandarma kuvveti aldı. Bunların 125'i Müslüman 25'i Hristiyan Ermenilerden oluşuyordu. Andre'nin çoğunluğu Müslüman olan böyle bir birlik oluşturmasının sebebi Maraş halkının hissiyatını okşamak ve itimadını kazanmaktı. Hatta bu kuvvetlerin başına iki Müslüman Türk subayda tayin etmişti. Andre harekâtından Maraş Mutasarrıflığını haberdar ederek kendisini karşılamasını istedi.⁷⁹

Maraş Mutasarrıfı Ata Bey ile Beyazıtade Abdulkadir, Beyazıtade Şükrü, Kazızade Hacı Hasan Efendi ile Ermeni Hırlakyan Agop'a, Adana Bölge Valisi Albay Bremond bir telgraf çekti. Çektiği Telgrafta, Osmaniye Askeri Valisi Andre'ye artık Maraş valiliğinin verildiği ve maiyetinde Osmaniye Mutasarrıfı Hüsnü Bey ile eşraftan bazılarıyla birlikte Dört Yol müftüsünün de yer aldığı bir grubun Maraş'a geleceği bitirildi. Bunların güzel bir şekilde karşılanmasını isteyerek Abdulkadir Paşa'nın

⁷⁴ Eyicil, *age*, s.47.

⁷⁵ Bağdatlılar, *age*, s.48.

⁷⁶ Özalp, *age*, s. 47

⁷⁷ Şevki Karabekiroğlu, "Beyaz Öfke "Ben Sütçü İmam" Öncü Kitap, Ankara 2013, s. 51.

⁷⁸ Akbıyık, *age*, s. 120.

⁷⁹ Özalp, *age*, s. 131.

konağında akşam yemeğini yiyecekleri ve daha sonra Hırlakyan'da kalacağı haberi verildi.⁸⁰

Bu telgraf üzerine Beyazıtade'ler, Mutasarrıf Ata Bey'e müracaat ederek Andre'yi karşılama ve yemek konusun da görüşünü sordular. Bunun uygun bir hareket olup olmayacağını danıştılar. Mutasarrıfta, misafirin kabul edilmemesi uygun değildir. Zorunlu olarak ağırlayacaksınız fakat benim karşılamaya gitmem icap etmez diyerek bu husustaki görüşünü belirtmişti. Yüzbaşının geleceği gün Ermenilerde kadın erkek binlerce kişi ellerine aldıkları Fransız bayraklarıyla karşılamaya geldiler. Ermenilerin yanı sıra Türklerden de görevlendirilen Şükrü Bey, Sıtkı Bey, Beyazıtade Abdulkadir Paşa, Belediye Reisi Arif Bekir, Hüdayızade Tahsin, Çuhadarzade Hacı Naci ve Dedeade Mehmet Hilmi efendilerde Andre'yi karşılamaya gittiler.⁸¹

26 Kasım'da Andre Maraş'a geldi. Şeyhadil mahallesinde biraz dinlenme ve tanışmadan sonra önde Ermeniler, Fransız bayraklarıyla sloganlar atarak yürümeye başladılar. Bunun olay üzerine karşılamaya giden Türklerden bazıları ara sokaklara girerek kalabalıktan ayrıldılar. Beyazıtade ve birkaçı ayrılamayarak onların aralarından gitmek mecburiyetinde kaldılar. Topluluğun hükümet binasına yönelmesiyle Beyazıtade bunun doğru olmadığını Andre'ye belirtmiş fakat Andre buna aldırış etmeden hükümet binasına kadar yürümeye devam etti.⁸² Jandarma Bölük Komutanı Mahmut, tarafından nöbette bekleyen askere Yüzbaşı Andre, guvernör ve tercümanından başkası içeri alınmayacağını önceden söyledi. Andre yaklaşınca kapıdaki nöbetçi askerin kalabalığa söz geçiremeyince nöbeti Göllü'lü Yusuf Çavuş teslim alarak kalabalığın içeri giremeyeceğini söyledi. Dinlemek istemeyenlere karşı direk silahına davranarak onları korkuttu. Sadece Yüzbaşı Andre ile tercümanı içeri alındı.⁸³ Yzb. Andre Mutasarrıfa kendisini Askeri Vali olarak tanıtmaya üzerine Mutasarrıf Andre'ye bu sıfatla hitap etmeyeceğini belirtti. Andre'nin beraberinde getirdiği kuvvetlerden piyade olanlarına hükümet binasında süvari olanlarına ise kalede yer verilmesini ve kendisi içinde hükümet binasında oda verilmesine istedi. Baytar ve Bayındırlık Müdürlerinin odası boşaltılarak Andre'ye ayrıldı.⁸⁴

Yzb. Andre hükümette Ata Bey'le bayrak olayını görüşerek kaleye Türk bayrağının çekilmemesi konusunda ısrar etti. Mutasarrıf Ata Bey bu durumun kötü sonuçlar doğuracağını belirterek bu isteğini kabul etmedi.⁸⁵ Andre şehrin ileri gelenleri ile konuşmak için Kadir Paşa konağına davet etti. Çağırılanlar Boğaz Kesen Camisinde toplandı. Şehrin ileri gelenleri görüşmenin konusun bayrakla ilgili olacağını düşünerek gitmediler.⁸⁶ Davetlilerin gelmemesine sinirlenen Yzb. Andre'ye bu durum ev sahibi tarafından uygun bir dille anlatılmaya çalışıldı. Alaturka saat ile alafranga saat arasında saat farkının buna yol açtığını izah etti. Bunun üzerine Yzb. Andre toplantının cumartesi günü hükümet binasında olacağını ve yeni bir davetiye hazırlatıp gönderilmesini emretti.⁸⁷

Aynı gün akşamı Ermeni Hırlakyanların evinde bir ziyafet verildi. Yzb. Andre ziyafette baloyu açmak için Agop Hırlakya'nın torunu Helena'yı dansa davet etti fakat dans daveti reddedildi. Bunun sebebini soran Andre'ye Helena tarafından "sizinle dans etmediğim için üzgünüm, fakat kendimi hala esaret altında yaşayan bir kadın olarak

⁸⁰ Karadağ, **age**, s. 13.

⁸¹ Kurtaran, **age**, Tefrika No: 26.

⁸² Akbıyık, **age**, s. 122.

⁸³ Bağdatlılar, **age**, s. 54: Özalp, **age**, s. 52.

⁸⁴ Akbıyık, **age**, s.122.

⁸⁵ Altınat, **age**, s.172-174.

⁸⁶ Akbıyık, **age**, s. 123.

⁸⁷ Bağdatlılar, **age**, s. 56: Kurtaran, **age**, Tefrika No: 30.

görüyorum. Fransızların hâkim olduğu bir şehirde kalesinde hala Türk bayraklarının dalgalanması bizim hürriyet içinde yaşadığımızı göstermiyor? 'diyerek Yzb. Andre'yi tahrik etti. Bu olay üzerine kaledeki Türk bayrağın hemen indirilmesi için Andre asker görevlendirdi. Bu emir üzerine Binbaşı Sıtkı adamlarını göndererek kaledeki Türk bayrağını indirtti. Kalede bulunan beş Türk askeri sayıca yetersiz olduğu için hareket edemediler. Bunun üzerine şehre inip dağılarak halkı bu olay hakkında haberdar ettiler.⁸⁸

3.4. Bayrak Olayı

28 Kasım Cuma günü Maraş halkı için kötü bir gün oldu. Cuma namazı için Ulu Camii'nde toplanan halk Türk bayrağının kaleden indirilmiş olduğunu gördü. Bunun üzerine halk "bayraksız namaz kılınmaz" diyerek tepki gösterdi. Ulu Camii İmamı Rıdvan Hoca'da bu duruma kayıtsız kalmayarak halkın görüşlerine tercüman oldu. Yaşanan bu durum üzerine hürriyetinden olan bir milletin Cuma namazı kılamayacağını söyledi. Maraş halkı Kale'ye doğru koşarak kaleye tırmanmaya başladı.⁸⁹ Halk kaleye geldiğinde yerde olan Türk bayrağını alarak tekrar kaleye astı.⁹⁰

Kaleye Türk bayrağı diken Maraşlılar, Cuma namazını kıldıktan sonra hükümet binasına gitti. Mutasarrıf Ata Bey'e Fransızların bayrağa ve hükümete karşı yaptıkları müdahaleleri kabul etmeyeceklerini bildirdiler. Andre'nin, Ermeni tercümanı Vahan 'da hükümet binasına gelerek " alt tarafı bir bez parçası bunun için bu kadar gürültü çıkarmaya ne gerek var " diyerek halkı tahrik etmesi üzerine halk tarafından dövülerek tabancası elinden alındı. Yüzbaşı Mahmut, Vahanı hapsedeceğini söyleyerek halkın elinden aldı.⁹¹

Maraş halkı, Mutasarrıftan Fransız askeri ve ahalisinin hükümetten çıkarılması isteyerek cuma günü yaşanan bayrak olayını hatırlattı. Kaleye ve valiliğe Türk bayrağının asılmasını ve Fransızların hükümet binasını terk etmesini istediler. Bunun üzerine Andre ve kuvvetleri hükümet binasını terk etti ve halk dağıldı.⁹² Ertesi gün şehirde tüm dükkânlar kapandı. Bu durum üzerine Andre yanına tercümanını alarak çarşığı dolaşmaya başladı. Şehrin ileri gelenlerine tebessüm ve iltifat ederek tercümanı aracılığıyla hatırlarını sordu.⁹³ Nakip Camii 'inde Aşıklioğlu Hüseyin ile karşılaştı. Yzb. Andre, Hüseyin'e bayrak hadisesini hatırlatarak ona sordu neden bu olay için bu kadar gürültü yapıldığını ve silah dahi kullanarak çocuklarına bile acımadıklarını dile getirdi. Hüseyin'de buna karşılık bayrak için ölmenin milletin bir görevi olduğunu bayrağın dalgalanmadığını görmeden yaşayamayacaklarını çocuklarına silah kullanılması halinde önce onları öldürüp sonrada şehri ateşe vereceklerini belirterek yine karşılaşılabilecek olursak tüm silahlarınızı getirin diye uyararak dile getirdi. Bunun üzerine verecek cevap bulamayan Andre orayı terk etti.⁹⁴

Bayrak hadisesinden sonra Mutasarrıflık tarafından Maraş ileri gelenlerine haber göndererek onları Yzb. Andre'nin ayarladığı toplantı için belediye binasına davet etti. Mutasarrıf toplantıya beraber gitmek için Andre'yi aradı fakat Andre kuvvetleri

⁸⁸ Eyicil, *age*, s.48-49

⁸⁹ **Hizmet Gazetesi**, 12 Şubat 1957, sayı: 34-1737.

⁹⁰ Lütü Oğuzcan, **Milli Mücadele'de Güney Bölgesinde Bayrak ve Bayrak Özlemi**, Kültür Matbaası, Mersin 1966, s.13.

⁹¹ Akbıyık, *age*, s.127.

⁹² Bağdatlılar, *age*, s.63; Karadağ, *age*, s.17.

⁹³ Kurtaran, *age*, Tefrika No:33.

⁹⁴ Murat Sertoğlu, **Kendini Kurtaran Şehir Kahramanmaraş'ın Kurtuluş Destanı**, Tercüman Gazetesi, 27 Mart 1970, sayı: 3023.

aleyhine isyan eden kimselerin ayağına gidemeyeceğini orada görüşmenin dostane muamelede bulunanlara ait olacağını belirterek onların kendi yanına gelmelerini istedi. Bunun üzerine şehrin ileri gelenleri Terzi Karabet'in evinde toplandılar. Eve vardıklarında Kumandan Sıtkı ile birlikte Osmaniye Mutasarrıfı Hüsnü Bey, Dörtüol Müftüsü Mustafa Remzi ve Osmaniye eşrafından Hacı Hüseyin, Çaloğlu Hacı Ahmet vardı. Bununla birlikte Jandarma Kumandanı İsmail Hakkı, Komiser Cemil, Beyazıtzaade Abdulkadir Paşa ile kardeşi Mehmet Rüştü ile bazı kimselerin salonda oturduklarını gördüler. Toplantıya Maraş Kadısı Elbistanlı Mehmet Fevzi ile Müftü Hacı Mehmet ve Ulemadan Hasan Refet, Dayızade Mehmet Emin, Karaküçükzaade Hacı Mustafa, Dedezaade Mehmet Hilmi ve Belediye Reisi Bekir Sıtkı ile Beyazıtzaade Şükrü Bey katılmıştı.⁹⁵ Andre içeri girince herkes ayağı kalktı. Tercümanı aracılığıyla memleketin gelişmesi ve Türklerle iyi ilişkiler kurmayı istediğini fakat Cuma günü yaşanan halkın kaleye hücumu ve kendilerine karşı ayaklanmalarını dile getirerek böyle bir durumda soğukkanlı hareket ettiklerini, isteselerdi kaleye hücum edenleri mitralyöz ateşine tutabileceğini ve binlerce kişinin ölebileceğini söyledi. Sonra sol kolunu göstererek “şu kolum kuvvettir. Şu kolum lütuftur. Siz hangisine sarılıyorsunuz? Yani isteğiniz bizimle harp etmek mi? Yoksa bizden af ve iyilik dilemek mi?” dedi.⁹⁶

Bunun üzerine Ali Sezai Bey tercümana dönerek söylediklerini eksiksiz olarak çevirmesini istedi. Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşına zaruri olarak girdiğini dört yüz yıl önce Sultan Süleyman'ın, Fransa Kralını kurtardığını ve mekteplerde Fransız dilinin okutulduğunu söyleyerek İngiliz işgali sırasında ne idareye müdahale ettiklerini nede bayrağa dokunduklarına şahit olduk diye belirtti. Ayrıca yapılan mübadeleden sonra İngiliz kumandanı ile ortak bir Beynamede yayımlayarak hükümete müdahale edilmeyeceğini bildirdiğini, sonrasında ise bu durumun tam tersi hareket ederek Ermenilere cesaretlendirerek çeşitli cinayetlere sebep olduğunu dile getirdi. Yaşanan bu durumdan sonra Fransızlar tarafından da aynı şekilde bu olayların yaşanması halkın iyice galeyana gelmesinde etkili olduğunu söyledi.⁹⁷

Andre bu konuşmaya karşılık vererek bölgede kendilerinin olduğunu ve bu durumda başka devletin bayrağının asılmasının usule aykırı olduğunu belirtti. Osmanlı bayrağının hükümet binasına çekebileceği konusunda Mutasarrıfa söylediğini ve bu durumun halka anlatılmadığını ve bunun sorumlusunun Mutasarrıf olduğunu dile getirdi. Mutasarrıf Ata Bey bunun üzerine sinirlenerek olayların sebebinin kendisi olduğunu söyledi.⁹⁸ Ali Sezai Bey'de, Andre' ye, galeyanın sebebinin Mutasarrıf olmadığını direk Andre'nin kendisinin olduğunu söyledi. Konuşmasına devam ederek Osmanlı Devletinde bu durum yıllardır devam eder. Yabancı ülkelerde ne kadar Müslüman varsa, manen İslam hükümetine bağlı bulunduğunu ve bunların yılda iki defa yerine getirmesi gereken bayram namazı ve haftada bir Cuma namazının olduğunu belirterek yüzyıllardır istiklalin alameti olarak kaleye vatan bayrağını çekmektedir. Bunun indirip yerine Fransız bayrağının asılmasını halkın meşru hakkına tecavüze etmektir. Halk bu durumdan ötürü galeyana gelerek kalede indirilen bayrağı yerine asmalarıyla sükûnetlerini sağlamış oldu. Yapılan bu hareketin kesinlikle işgal kuvvetleri yönelik olmadığını belirterek işgal kuvvetlerini hedef almadıklarını bildirdi.⁹⁹

Andre bunun üzerine Ali Sezai Bey'e dönerek, “Sancağın dini kurallar arasında olduğunu bilmiyordum. Bilseydim oraya asker gönderip bayrağı indirmezdim”

⁹⁵ Bağdatlılar, **age**, s. 65; Karadağ, **age**, s. 18.

⁹⁶ Kurtaran, **age**, Tefrika No: 36.

⁹⁷ Akbıyık, **age**, s. 132.

⁹⁸ Özalp, **age**, s. 62.

⁹⁹ Bağdatlılar, **age**, s. 66.

dedi.¹⁰⁰ Ali Sezai Bey, bu yaşanan olaylardan sakınılması gerektiğini belirterek Andre'ye asıl amacının ne olduğunu ve ne yapmak istediğini sordu. Bunun üzerine Andre, Fransa ile Osmanlı arasında fikir birliği sağlanıp uzlaşınca kadar jandarma ve zabıta teşkilatının kurulacağını söyledi. Kurulan bu jandarma ve zabıta ekipleri hükümete hiçbir şekilde müdahale etmeyecekti. Fırsat buldukça da milletin yolunu kendisinin yaptığı, yetim ve dullara da baktığını, memurlardan da maaş için şikâyetçi olmadığını bildirdi.¹⁰¹

Andre, bu durumun yetki ve idareye dair sultana tebliğ edilmesinin mümkün olmadığını belirtti. Ali Sezai Bey yetki ve tebliğ imkânsız ise hükümete müdahaleyi kabul etmemekte maruz olduklarını, Fransız askerleri arasına alınan Ermeniler şehre geldikleri günden beri olay çıkardıklarını, kadınlara el uzatıp, şehir içinde insanları sebepsiz yere dövdüklerini, vaat edilenin aksine memlekette zulüm ve tahribatın başladığını bildireceklerini söyledi. Buradaki halk cesur ve dindar kişilerden oluştuğunu ve ne zaman konu din, namus ve vatana gelse gözlerini bile kırpmadan bu uğurda canlarını vereceğini ve Osmaniye'de bulunan Ermenilerin oradaki yaşayan Müslümanlara yapmadığı kötülüğün kalmadığını da dile getirerek böyle bir duruma müsaade etmeyeceklerini bildirdi.¹⁰²

Andre, Osmaniye'de bulunan herkese iyi davrandıklarını söyleyerek Cebel-i Bereket Mutasarrıfı Hüsnü Bey'e kendine şahit olarak gösterdi. Hüsnü Bey'de, Andre'nin dediklerini tasdik etti. Hacı Hüseyin ve Topal Hacı Ahmet söz alarak, Andre'nin Osmaniye'de adil davrandığını, alınan haberlerin aslını göstermediğini söylediler. Dört Yol Müftüsü Remzi Bey'de Fransız işgal kuvvetlerinin yaptıkları zulümlere dair alınan haberlerin yarısının mübalağa olduğunu söyledi.¹⁰³ Ali Sezai Bey bunun üzerine binlerce şahit de olsa bunu tasdik imkânı olmadığını belirtti. Maraş'ın Çavuşlu mahallesinden eski, telgraf memuru Muharrem Efendinin İstanbul'a gideceği zaman Adana ve civarındaki Ermenilerin şerrinden korunmak için Ermeni Katolik murahhası Arparyan Avadis ve Hırlakyan Agop'un tavsiye mektubuna rağmen trende Fransız kuvvetinde bulunan Ermeni askerleri tarafından süngülediğini ve can havliyle vagonun dışarı atıldığını söyledi. Yzb. Andre o adamın aşağıya düştüğünü ve bunun sonucu olarak vagonun çığnediğini belirtti.¹⁰⁴

Ali Sezai Bey Ermenilerin işlediği cinayetleri bir bir anlattı. Muharrem Bey'in Ermeniler tarafından öldürülerek trenden dışarı atıldığını söyledi. Bunun Toprakkale karakol kumandanının raporundan anlaşıldığını ayrıca bir Türk'ün daha Ermeniler tarafından Duaçınarı mevkiinde, dil, dudak ve kulakları kesilerek şehit edildiğini de ekleyerek İngilizler gibi Ermenilere de yüz verilmemesi gerektiğini onların reisine kendi mahalli asayişini korumakla görevli olduklarını şikâyet yerinin Osmanlı makamları olduğunu söylenmesini istedi.¹⁰⁵

Bunun üzerine söyleyecek bir şey bulamayan Andre toplantıya son verdi. Yzb. Andre, bayrak hadisesinden sonra Albay Fly Saint Marie'ye durumu anlatarak bu olayı bir nevi ayaklanma hareketi olarak değerlendirdiğini ve üç yüz kişilik bir yardım kuvveti istediğini bildirdi. Albay bunun üzerine Andre'ye bir kuvvet göndererek Antep'teki karargâhını zayıflatmak istemedi. Bu durumdan sonra Yzb. Andre'yi

¹⁰⁰ Kurtaran, **age**, Tefrika No: 38.

¹⁰¹ Özalp, **age**, s. 63.

¹⁰² Kurtalan, **age** Tefrika no:40.

¹⁰³ Akbıyık, **age**, s.134.

¹⁰⁴ Kurtaran, **age**, Tefrika No:42.

¹⁰⁵ Özalp, **age**, s. 67.

Antep'e çağırdı. Andre'nin 3 Aralık'ta Maraş'ı terk etmesiyle yerine kumandan Yzb. Morbieu tayin edilerek mülki işlerle ilgilenmesi istendi.¹⁰⁶

Fransızlar tarafından General Querette 9 Aralık 1919 da Antep'e gönderilerek doğu bölgesi kumandanlığına tayin edildi. Karargâhını Antep'e kurdu. Antep, Maraş ve Urfa vilayetlerinde 13 Aralık'ta bir Beyanname yayınladı. Beyannamede, Suriye, Kilikya Yüksek komiseri ve Fransa'nın Doğu Orduları Başkumandanı olan Generalin emriyle Antep, Maraş ve Urfa vilayetinde tayin edildiği kumandanlığı üstlendiğini belirtti. Beyannamede Osmanlı padişahıyla anlaşılması üzerine, Suriye, Kilikya ve doğu arazisinin yönetimini ve vesayetini Fransız hükümeti tarafından kendisine verildiğini bildirdi. Burada yaşayan halka ırk ve mezhep ayrılığı yapmadan himaye altına aldığını ve Mezheplere, hususi Emlak'a ve Osmanlı devletinin kanunlarına saygı göstererek devam ettireceğini belirterek amacının sulh ve çalışma olduğunu söyledi. Namuslu olanlar bizim tarafımızı tutsunlar diyerek Beyannamesini Maraş, Antep ve Urfa ya gönderdi.¹⁰⁷ Beyanname Heyet-i Temsiliye'nin eline geçer geçmez Mustafa Kemal Paşa tarafından Harbiye Nezaretine bir telgraf çekti. Beyannamede belirtilen hususların doğru olup olmadığını, bu konuda kendilerine bilgi verilmesini istedi.¹⁰⁸

General Qurette Beyannameyi yayınladıktan sonra Türklerin lehine gelişen bayrak hadisesinden dolayı bu durumu düzeltmek için Maraş'a geldi. Şehrin ileri gelenlerini görüşmek üzere karargâhına davet etti.¹⁰⁹ Maraş, Antep ve Urfa sancaklarında asayişin sağlanması için memur tayin edildiğini bildiren General, Fransız devletinin birçok sömürge arazisinin olduğunu ve bu sebeple araziye ihtiyacı olmadığını dile getirdi. Osmanlı devleti ile birlikte çalışacaklarını halk için yollar yapacaklarını, memurların maaşını artıracaklarını, hükümetle birlikte iş birliği yaparak maksadının mülki işlere karışmak olmadığını söylemişti. Ayrıca bu bölgelerde adaletin uygulanması için altı tabur asker ve bir batarya ve tayyare getirerek burada asayişi temin edeceğini bildirerek Fransızlardan korkacak bir durum olmadığını söyledi.¹¹⁰

1 Aralık 1919 tarihli şifreli ekte bu olay şu şekilde anlatılmıştır: Antep'ten Maraş'a görevlendirilen Fransız Generali Querette ile Albay Felix Sainte-Marie Maraş'ta bulunan yüksek rütbeli memurları ve bölge eşraflarını karargâhlarına davet etti. Yapılan bu görüşmede kendisinin Maraş, Urfa, Antep ve Kilikya sancaklarındaki asayişi sağlamak için görevlendirildiğini söyledi. Osmanlı Devleti adına çalışarak yollar yapacaklarını, fakirlere para yardımı yapacaklarını memur ve askerlerin maaşlarını artıracaklarını belirterek halkın rahat bir şekilde yaşamasını ve mutluluğunu sağlayacaklarını söyledi. Ayrıca yapılacak olan bu olayların hükümetle işbirliğinden dolayı iç işlere müdahale olmayacağını bildirdi.¹¹¹

Buna karşılık Ali Sezai Bey, bunun üzerine memlekette asayişinin yerinde olduğunu Fransızların burada askerlerinin çoğaltması Ermenileri memnun etmiş fakat Türkleri endişelendirmiştir. Ayrıca memur maaşlarından kimsenin şikâyetçi olmadığını ve Maraş'ın, Kilikya'ya dâhil olmadığını belirterek mandayı kabul etme ve reddetme durumunun hükümete ait bir karar olduğundan işbirliğine gerek duymadıklarını belirterek bu durumların mütarekeye aykırı olduğunu söyledi. Konuşmasına devam ederek Generalin beraberinde silah ve cephane getirmesiyle niyetini belli ettiğini de

¹⁰⁶ Nedim Zeki Efendiyeva, **Güney Anadolu'da Fransız İşgaline Karşı Türk Ulusunun Savaşı**, Çev. Olcay Çankaya, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 36, Yıl: 1970, s. 723.

¹⁰⁷ Tansel, **age**, s.220.

¹⁰⁸ Mümtaz Ulusoy, **İstiklal Harbi'nde 2'nci Kolordu**, Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s.6.

¹⁰⁹ Bağdatlılar, **age**, s. 74.

¹¹⁰ Akbıyık, **age**, s. 136.

¹¹¹ **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri 1920-1922**, C. II, s. 211-212.

söyledi. Bu sırada Ermenilerin Çukuroba Camii'ne bomba atarak müezzine kurşun sıkmaları üzerine halk galeyana geldi. Bunun üzerine Evliya Efendinin gayretiyle 447 imzalı bir pretostoname hazırlandı ve Fransız işgal kuvvetleri kumandanlığına verildi. Pretostoname 'de mütarekeye aykırı hareket edildiğini İngiliz kuvvetlerinin yerine Fransız kuvvetinin geçtiğini ve iki devletinde amaç ve çıkarının farklı olmadığını belirterek cephaneye ve asker takviyesinde bulunmaları şehirde hiçbir olay olmadığı halde cephaneye oluşturmaları ve şehrin harp sahası haline sokulduğunu belirtti.¹¹²

Maraş Mutasarrıflığına 17 Aralık 1919 tarihinde bir protesto verildi. Bu protesto 21 Aralık'ta da Mutasarrıflık tarafından General Querette'e gönderildi. Fransızların faaliyetleri Maraşlılar tarafından protesto edilirken Fransızlar tarafından da Ermenilerin 'de silahlandırılmasına devam ediliyordu. Karargâha ve Alman hastanesine gelen sivil Ermeniler burada Fransız asker kıyafetleri giydirilerek ellerine silah veriliyordu. Sivil şekilde binaya giren Ermeniler, Fransız askeri olarak çıkıyordu.¹¹³ Fransızların bu faaliyetlerinin Pazarcık'ta duyulmasıyla kaza ileri gelenleri bir protesto telgrafi çekerek devletin tutumunu kınadı. Fransız kuvvetlerinin ateşkes hükümlerinin sürekli ihlal ettiğini daha Maraş'ın işgalinin ilk günü Türklere saldırdığı depodaki silahların Ermenilere dağıtılması, geceleri polis ve jandarmaların öldürülmesi aşiret reislerinin para ve rütbe ile işgal edilmeye çalışıldığını, cinayetlerin insan sabrının tahammül edemeyeceği bir boyuta ulaştığını protestonameler yayımlayarak herkese duyurmaya çalışıldı. Böylelikle halk kendi arasında örgütlenerek bu yapılan işgale müdahale etmeye çalıştı.¹¹⁴ Halkın göstermiş olduğu bu hareketler Fransızlara karşı meydan okumaktı. Çünkü bayrak Türklerde hâkimiyet sembolüydü¹¹⁵

3.5. Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşu

Ermenilerin Adana ve çevresinde yaptıkları işkence ve zulmü Maraş'ta da yapmak istemeleri üzerine halk tarafından bir teşkilatlanmaya gidilmiştir. Fransız işgaline karşı teşkilatlanma fikri ilk defa Dr. Mustafa tarafından ortaya atıldı. Fransızlar Maraş'a gelmeden önce Ulu Camii'nde konuşma yapan Dr. Mustafa, Fransızlar Maraş'a geldiğinde Adana ve çevresinde oluşan işkence ve zulümlerin burada da olacağını halkı silahlanıp teşkilatlanması gerektiğini söyledi fakat konuşma o zaman gerçekleşmedi.¹¹⁶ Bayrak hadisesinden sonra bu fikir hız kazanmaya başladı.¹¹⁷

29 Kasım 1919'da Maraş'ta Mustafa Kemal'in emir ve yönergeleri doğrultusunda Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Maraş'taki kuvayimillie teşkilatı tamamlanarak bu kuvvetlerin organize ve komuta edilmesi için Heyet-i Temsiliye tarafından kuvayimillie'nin başına Kılıç Ali Bey ve Yüzbaşı Selim Bey'i atadı. Maraş halkı kısa sürede teşkilatlandı ve mücadeleye hazır hale geldi.¹¹⁸

Bayrak olayından sonra 30 Kasım 1919'da Vezir Hoca tarafından Maraş halkının ileri gelenleri Vezir Hoca'nın evinde toplandılar. Toplantıya Avukat Cerrahioğlu Zekeriyâ Bey, Ali Rıza Bey, Karcı Tahya Efendioğlu Hocaoğlu Evliya

¹¹² Karadağ, *age*, s. 29.

¹¹³ Bağdatlılar, *age*, s. 77.

¹¹⁴ **Hâkimiyeti Millie Gazetesi**, 15 Kanun-i Sani 1336, s. 1: Özalp, *age*, s. 101.

¹¹⁵ Eyicil, *age*, s.49.

¹¹⁶ Orhan Doğan, **Milli Mücadele Döneminde Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Örgütlenmesi ve Kuvayimillie'nin Kuruluş ve Faaliyetleri**, Milli Mücadelede Güney Cephesi Sempozyumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s.166.

¹¹⁷ Karadağ, *age*, s.23.

¹¹⁸ Hale Şivgin, **Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri**, Atatürk araştırma dergisi, C.IV, S.II, Ankara, 1988, s.487.

Efendi, Veli oğlu Ziya Bey, Başkâtip Rıza Bey, Atilla Bey ve Abdi Keçeci Bey, katıldı. Başkanlığını İlyas Efendizade Refet Efendinin yaptığı toplantıda Belediye Reisi Bekir Sıtkı, Şişmanzade Arif, Kocabaşzade Hacı Naci ve Hacı Ahmet Efendi, Mühendis Abdullatif'ten oluşan bir heyet seçildi. Bunlar aralarında milletin ve vatanın kurtuluşu için canlarını feda edeceklerini ve teşkilata karşı hainlik edenlerin sonunun idam olduğunu ve herkesin sır saklayacağına dair yemin ettiler.¹¹⁹ İki gün sonra ikinci toplantı gerçekleştirildi. Veliefendi Ziya'nın evinde yapılan bu ikinci toplantı güvenilir olmayan iki kişi gelince ev sahibi tarafından şerbet hazırlatılarak mevlüd okutulmuş ve toplantıya son verilmişti. Aynı günün gecesinde iptal olan toplantı tekrardan yapıldı. Toplantıya 35 kişi katıldı.¹²⁰

Toplantıda kararlaştırılan teşkilat çalışmaları adı altında Şekerli ve Hatuniye semtlerinde birer heyet kuruldu. Bu iki heyet birleşerek Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini oluşturdu.¹²¹ İşlerin tek elden yürütülmesini gerekçe göstererek ayrı ayrı çalışan gruplar Merkez Heyetine bağlandılar. Merkez Heyeti ile İdare Heyeti kurulduktan sonra halk kendi çabasıyla para ve erzak toplayarak, silah cephane oluşturmaya çalıştılar. Merkez Heyetinin veznedarlığını Beyzade Hacı Nuri Bey yaptı. Toplanan ürünler gizli depolarda biriktirildi. Herkes kendine düşen işi gönüllü olarak yaptı.¹²²

Bölgeye gelen Kılıç Ali'nin ilk yaptığı iş Ermenilerin faaliyetlerini engellemek oldu. Kılıç Ali Bey Pazarcık'a Yörük Selim ise Göksun'a gönderildi. Burada milis teşkilatını kurmaya başladılar.¹²³ Pazarcık'ta ve Elbistan-Göksun'da kurulan milis kuvvetlerin en büyük faydası Fransızların ilerlemesini ve işgalini engellemek oldu.¹²⁴ Şehirdeki gerginlik iyice artıyordu. Maraş Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Arslan Bey tarafından bir beyanname yayınlanarak savaşın başladığı duyuruldu. 21 Ocak 1920 günü silahların patlamasıyla savaş resmen başladı. Antep'ten Maraş'a gelmekte olan Fransız kolu 23 Ocak tarihinde Şeyhadil mevkiinde pusuya düşürüldü. Kılıç Ali Bey Antep'ten gelecek olan Fransız kuvvetlerine karşı yol üzerinde bulunan Aksu köprüsünü tutmak amacıyla bir miktar kuvvet bıraktı. Daha sonra Maraş'a gelerek bir Beyanname yayınladı. Yayımlanan Beyanname "memleketi kurtarmak için ve düşmanla çarpışmak için şehre geldim. Hep birlikte düşmanı şehirden çıkaracağız. Allah bizimle beraberdir. 'diyerek halkı daha da cesaretlendirdi.¹²⁵

Maraş, Urfa ve Antep Fransız kuvvetine atanan General Keret, şehrin ileri gelenlerini hükümet konağına çağırarak Pazarcık'ta bulunan Kılıç Ali'nin teslim edilmesini istedi. Amaçlarının Maraş halkına yardım etmek olduğunu belirterek kendilerine zorluk çıkarılmamasını istedi. Bunun üzerine Refet Hoca, Generale "himayeden ve medeniyetten bahsediyorsunuz ama sürekli kötülükler yaptırıyorsunuz. Kadınlara saldırıldı. Birçok insan öldürüldü. Buna karşılık hala Ermenileri silahlandırıyorunuz. Bu kadar işe gücünüz yetiyor da eşkıya başı dediğiniz adamı yakalayamıyorsunuz." dedi.¹²⁶ Aynı toplantıda bulunan Şeyh Ali Sezai Efendi ise Fransız kuvvetlerinin sürekli artmasının ve Ermenilerin yapmış oldukları taşkınlıkları

¹¹⁹ Eyicil, *age*, s.53.

¹²⁰ Bağdatlılar, *age*, s.68.

¹²¹ Özalp, *age*, s.81.

¹²² Eyicil, *age*, s.54.

¹²³ Burhan Cahit Morkaya, *Gazinin 4 Süvarisi*, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul 1932, s. 13-14.

¹²⁴ Akbıyık, *age*, s.152.

¹²⁵ Eyicil, *age*, s.61.

¹²⁶ *Türk İstiklal Harbi IV. Cilt Güney Cephesi*, Genelkurmay Yayınları, Ankara 1966, s. 80.

görmezden gelinmesini üzüntüyle karşıladığını belirterek Fransızlardan gelecek olan hiçbir yardımı kabul etmeyeceklerini belirtti.¹²⁷

Hükümetin içinde bulunduğu durumdan ötürü askeri yardım yapamaması Maraş halkı kuvayımillie hareketini kendi bünyesinde yapmaya çalıştı. III. Kolordu kuvayımillie harekâtını destekleyerek kuvvetleri azar azar arttırmaya çalışarak bu kuvvetlerin başına deneyimli subaylar göndermişti. Böylelikle Kuvayımillie'ye katılan halkın askeri açıdan eğitilmesi amaçlandı.¹²⁸

Yapılan toplantının ardından General Keret ve Miralay Saint Mari Antep'e gittiler. Bu sıralarda Antep ve İslâhiye'den gelen Fransız birlikleri ve takviye kuvvetleri sürekli pusuya düşürüldü. General Kenet bu olaylar karşısında bir bildiri yayınladı.

Bu bildiri:

- Üzerinde silah olan Türkler direk öldürülecek.
- Ördürülen bir Fransız askerine karşılık, Türklerden iki kişi öldürülecektir.
- Bir evden ateş edildiği durumda o ev yakılacaktır.
- Böyle bir durumda bu kişiler arasında Osmanlı memuru olanlar işlerinden atılacaktır.
- Sokaklarda oluşan herhangi bir olayda orada bulunan kişiler makinalı tüfek, bomba ve gazlı mermilerle ateş altına alınacaktır.

Bu bildiri karşısında savaş kaçınılmaz bir hal aldı. Türkler hazırlıklarını hızlandırdı. 20 Ocak'tan itibaren şehirde tüm dükkânlar kapatıldı. Şehirde büyük bir sessizlik başladı. General Kenet 21 Ocak'ta son kez şehrin ileri gelenlerini ve memurlarını toplantıya çağırdı ve oluşacak galeyana halinde halkı yatıştırılmalarını istedi. Toplantıya katılanların bir kısmının karargâhta rehlin tutulması halkı daha da heyecanlandırdı. Ve bu durumda savaş kaçınılmaz oldu.¹²⁹

3.6. Çarpışmaların Başlaması

Yapılan hazırlıklarla teşkilatlanma tamamlandı. Kılıç Ali, Pazarcık'a geçti. Böylece bazı aşiretleri yanlarına çekmeye çalışarak Mücadele'yi destek vermesi sağlandı.¹³⁰ Fransızların Antep'ten Maraş'a malzeme sevk ettiği sırada Kılıç Ali'ye bağlı kuvvetler bunu önlemeye çalıştı. Ancak Fransızlar az bir kayıpla şehre ulaşmayı başardı. Yapılan bu saldırıya misilleme olarak Fransızlar şehirdeki birçok Türk evlerini yaktı. 29 Ocak'ta şehirdeki çocuklar, kadınlar ve savaşamayacak yaşlılar şehir dışına ve civar köylere gönderildi. Böylece halkın savaşamayacak kesiminde göç başladı.¹³¹

Fransızlar kışla önünde ve Pınarbaşı'ndaki Türk evlerini yaktı. Bu civarda bulunan Ermeniler tekke kilisesinden birkaç istikamete ateş ediyorlardı. Bu sebeple Evliya Efendi emrindeki Türk kuvvetleri kiliseyi yok ettiler. Direniş gösteren Ermeniler mermileri bittiği için kendi evlerini ateşe verdiler. Yaptıkları direnişe rağmen mermileri biten Ermenilerin bazıları teslim oldu bazıları da geceden istifade ederek kaçtılar.¹³² Bu sırada Antep tarafından şehre gelen Ermeni ve Fransız askerleri Şeyh Adil mevkiinde

¹²⁷ Eyicil, *age*, s. 56.

¹²⁸ Akbıyık, *age*, s.152-153.

¹²⁹ **Hâkimiyeti Milliye**, 2 Şubat 1920, sayı 5, s. 2.

¹³⁰ Ali Rıza Pişkin, "Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, "Maraş İstiklâl Savaşının Tarihi Rolü", Edik Dergisi 88. (12 Şubat 1962): 7.

¹³¹ Eyicil, *age*, s.61.

¹³² Akbıyık, *age*, s.180.

pusuya düşürüldü. 12 asker esir alınarak silah ve cephanesine el koyuldu. Esirlerden birisinin Maraşlı bir Ermeni olduğu anlaşılınca idam edildi.¹³³

Karakızoğlu Muhittin Bey, 24 Ocak'ta Kayabaşı Cephesinin düşme ihtimalinin ortaya çıkması üzerine kendi evini yakarak Arabaşı Kilisesi ile Fransız karargâhının bağlantısını kesmeye çalıştı. Aynı şekilde Abdullah Çavuş'ta kışla bölgesinde bulunan evini yakarak çıkan yangının Ermeni evlerine sıçramasını sağladı. Evliya efendinin emrinde bulunan kuvvetler ve diğer çeteler ilerleyen günlerde şehirde bulunan Ermeni kilise ve evlerini yakarak ortadan kaldırmaya çalıştılar.¹³⁴ Evliya Efendinin kuvvetlerinden Ermeniler çok korkuyordu. Hatta Evliya Efendi'den intikam almak isteyen Ermeni Seferoğlu kendi evini ateşe vererek yangının Evliya Efendinin evine sıçramasına neden oldu.¹³⁵ Böylelikle Maraş ateşler içinde yanmaya başladı.¹³⁶

1 Şubat 1920 tarihine gelindiğinde savaşın şiddeti daha da arttı. Fransızlar aynı gün çarşuyu, Belediye dairesi ve Üdürgücü Camii'ni ateşe verdiler. Şehir iyice yangın yerine döndü. Bu olaylarla birlikte 2 Şubat'ta Yürük Selim'in emrindeki kuvvetle Maraş'a geldi. Sulutarla civarında düşmanla çatışmaya başladı. Böylelikle çatışmalar resmen başlamış oldu. Bu olaylar akabinde bölgesel çatışmalar birbirini izledi. Bu çatışmalarda Millî Nuri ve Evliya Efendi şehit oldu.¹³⁷ Bu olay Türkler 'de büyük bir üzüntüye yol açtı. Fransızların kışlalarından top ve mitralyöz ateşi açıldı. Şehirde büyük bir faciaya yol açan bu durum birçok insanın yaralanmasına neden oldu. Yaralıların da büyük çoğunluğu şehit oldu. Bu olaylar Türkleri daha fazla müdafaaya azmettirdi.¹³⁸

Doğu cephesinde yapılan şiddetli hücumun neticesini Türkler almaya başladı. Ermeniler iyice sıkışmışlardı. Türkler, Ermeni ve Fransızların elinde bulunan evleri ve kiliseleri alarak Fransız ve Ermenileri zor durumda bıraktılar. Fransızların İslâhiye tarafında bulunan birliklerinden bir uçak gönderildi. Bu uçak şehrin üzerinde dolaşarak şehirdeki kuvvetleriyle haberleşmeye çalıştı. Ermeni ve Fransızlar gökyüzündeki uçağı görünce sevindiler. Türkler yaylım ateşi açarak uçağı düşürmeye çalıştılsa da başarılı olamadılar. Tekrar gelen uçak haberleşme amaçlı yere evrak attı. Türklerin eline geçen bu evraklar Fransızlara İslahiye tarafından gelecek olan yardımın habercisiydi. Türkler İslahiye tarafından gelecek olan yardımı ve takviye kuvvetini engellemek için çalışmalar başlattı. Şehrin giriş çıkışlarını tutmaya başladılar. Gece gündüz çatışmalar devam etti. Albay Norman önderliğinde Fransızlara gönderilen yardım kuvveti halk tarafından umutsuzluğa neden oldu fakat bu durum çok uzun sürmedi. Düşmanın hâkimiyetinin olmadığı yerler boşaltıldı. Albay Norman, Maraş'ta bulunan Keret'e, Adana Genel Valisi Dufieux'un belirttiği geri çekilme emrini ilettili. General Keret kendi kuvvetini çekmek istemedi fakat Fransızlar için tek yol buydu. Bu yüzden General Keret 'in bu karara uymaktan başka çaresi yoktu.¹³⁹

Her iki taraf içinde tehlike arz etmeye başladı. 9 Şubat tarihine gelindiğinde ise Fransızlar şehrin her tarafını top ateşine tutarak Türkleri zor durumda bırakmaya çalıştı. Türk tarafında ise tükenen cephaneye büyük bir ümitsizlik başladı. Türklerin bir kısmı dağıldı. Halk arasında teslim olunacağı söylentileri başladı. Maraş Jandarma Teğmeni görevinde bulunan Ahmet Hilmi Bey ile Polis Komiseri olan Cemil Bey şehri terk etti.¹⁴⁰ Fransızlar ve özellikle Ermeniler tarafından bir katliam yapılacağından

¹³³ Karadağ, **age**, s.43; Özalp, **age**, s.163.

¹³⁴ Eyicil, **age**, s.61

¹³⁵ **Hizmet Gazetesi**, 25 Ocak 1953.

¹³⁶ Akbıyık, **age**, s.182.

¹³⁷ Özalp, **age**, s.200.

¹³⁸ Akbıyık, **age**, s.196.

¹³⁹ Eyicil, **age**, s.63.

¹⁴⁰ Özalp, **age**, s.222.

korkuluyordu. Fransız cephesindeki durum ise Türklerinkinden daha kötüydü. Fransızlarında yiyecekleri bitmiş, olan yiyeceklerinde savaş sırasında tüketmişlerdi. İslâhiye ve Adana'dan gelecek lojistik yolları kapalıydı çünkü bu yollarda Maraş kuvayimilliyeye askerleri tarafından tutuluyordu. Haberleşme hatları kesilen aç ve çaresiz kalan Fransızlar şehirde mahsur kalmışlardı. Şehirde kışım şiddeti açlık ve yokluk hâkim olmuş ve bu durum Türklerin kazanma isteğinden bir şey kaybettirmemiş hatta tüm her şeyi ile hücumla kalkmışlardı.¹⁴¹

9-10 Şubat tarihinde çatışmalar daha da şiddetlenmiştir. Şehrin her tarafı yanmış yıkılmış harabeye dönmüştü. Milis kuvvetler bu olaylardan taviz vermeden Fransızlarla mücadeleye devam etti.¹⁴² Fransızlar belli bir sahayı ateş altında tutarak bu bombardımanın kendilerine çekilmek için yol açma çalışması olduğu anlaşıldı. Şehirden çıkma planı yapan General Keret 10-11 Şubat 1920 gecesi kuvvetleriyle birlikte geri çekilmeye başladı. 11 Şubat sabahı Fransızların çekilmesi haberi şehrin her tarafına yayıldı. Kaçan Fransız kuvvetlerini İslâhiye'ye kadar takip eden birliklerimiz ağır kayıplar verdirdi. Fransızların kaçmasıyla şehirde kalan Ermeniler ateş açmaya devam ettilerse de kısa zamanda durduruldu. Daha fazla dayanamayan Ermeniler silahlarını teslim ederek Türk Hükümetinin adaletine sığındılar.¹⁴³

11 Şubat 1920 tarihine kadar halk tarafından yapılan direnişle Fransızlara karşı büyük bir mücadele verildi. 21 Ocak'ta başlayan çarpışmaları 12 Şubat'a kadar sürdü. Halkın tüm yokluklara rağmen 22 gün 22 gece direndiği bu savaş diğer şehirlere de bağımsızlık için ışık olmuştur. Türklerin vatan, bayrak, din ve namus uğruna ölümü hiçe sayması ve büyük bir yiğitlik sergilemesi 12 Şubat 1920 tarihinde Maraş'ın düşman işgalinden kurtarılmasını sağladı.¹⁴⁴

Bu direniş Kurtuluş savaşımızın ilk zaferi olarak tarihe geçti. Bu zaferden sonra Maraşlı mücahitler çevre illerinde yardımına koştu. 12 Şubat 1920 günü şehrin düşmandan temizlenmesiyle bayram yapıldı. Bu zaferden sonra her yıl 12 Şubat günü Maraş halkı tarafından kutlamaya devam edildi. Şunu da belirtmeliyiz ki Maraş halkı yurdu için büyük fedakârlıklarla savaşmıştı. Ayrıca şehre gönderilen kutlama telgraflarında 15'nci Kolordu Komutanı Kazım Karabekir'in gönderdiği telgrafında yaşanan bu durum için "Maraş halkı ölmüş ama Türklüğü öldürmemiştir." Diyerek olayı özetlemiştir.¹⁴⁵

TBMM tarafından halkın mücadelesini şereflendirmek adına 5 Nisan 1925 tarihinde İstiklal Madalyası vererek takdir etmiştir. 7 Şubat 1973 tarihinde ise Milli Mücadeledeki fedakârlığından dolayı TBMM kararı ile Maraş şehrinin adı Kahramanmaraş olarak değiştirilmiştir.¹⁴⁶

¹⁴¹ Eyicil, *age*, s.64

¹⁴² Mehmet Yetişgin, "Ermenilerin Maraş'tan Ayrılmaları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt XX, Mart 2004, Sayı 58, s.71.

¹⁴³ Akbıyık, *age*, s. 203.

¹⁴⁴ Eyicil, *age*, s. 65.

¹⁴⁵ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, 1.Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 509.

¹⁴⁶ F. Rezzan Ünalp, *Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması*, Akademik Bakış, Cilt. 11, Sayı 22, 2018 s. 205-235.

4. MİLLİ MÜCADELEDE ANTEP

4.1. Antep'te İngiliz ve Fransız İşgali

4.1.1. İngilizlerin Antep İşgali

1. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 7. maddesine dayanarak itilaf devletleri kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum karşısında işgal hakkına sahipti. Bu maddeyi kullanarak Anadolu'nun çeşitli yerlerini işgale başlamıştı. İngiliz ve Fransız birlikleri mütarekeyi öne sürerek İskenderun, Antakya, Adana, Maraş, Urfa ve Antep'i işgal etti.¹⁴⁷

Konum olarak Türkiye-Suriye sınırının kırk beş kilometre kuzeyinde bulunan Antep, Halep ile Anadolu'yu bağlayan noktada bulunmaktadır. Coğrafi olarak İngiltere açısından Antep büyük bir öneme sahipti. Suriye üzerinden oluşabilecek bir taarruzu engellemek amacıyla Halep'ten sonra birliklerini 17 Aralık 1918'den itibaren Antep'e çevirdi. Antep'e gelen İngilizler burada incelemeler yaparak halkın ekonomik, sosyal ve dini yapısını, kültürünü, coğrafyası hakkında bilgi sahibi oldu.¹⁴⁸ İngiltere'nin Orta Doğu uzmanı Sir Mark Sykes, Antep'te edindiği bilgileri ve deneyimleri resmi makamlara ilettiler. Antep'le ilgili ilk değerlendirmesi 19 Aralık'ta General Clayton'a bildirdi. Sykes, Halep'in 128 km. kuzeyinde bulunan Antep'te önceden 20.000 – 30.000 civarı Ermenilerin bulunduğunu fakat şuan sadece 5000 civarı olduğunu öğrendi ve durumu General Clayton'a ilettiler. İngiltere burada bulunan kiliselerin tahrip edildiği ve Ermeni evlerinin sistemli olarak imha edildiği kanaatine vardı. Bu durumu Mondros mütarekesinden beri devam ettiğini dile getirerek burada olmalarının gerekçesini anlattı. Bu tutumuyla kamuoyu vicdanını tatmin etmek istedi. Yani kendine göre işgalini meşru göstermeye çalıştı.¹⁴⁹

5. İngiliz Tümenine bağlı 3. Süvari Tugayı İstikam Müfrezesi, bataryaları ve ağır makinalı tüfekleriyle Antep'e geldiler.¹⁵⁰ Şehir'e ilk olarak öncü kuvvetleri girdi. Öncü birliklere İskoçyalı süvari birlikleri ile İngiliz askerleri de dâhil oldu. Bu sırada Antepliler, İngiliz kuvvetlerini büyük bir merak ve hayal kırıklığı içerisinde izlediler. İngilizler çarşıda dolaşarak halka gövde gösterisinde bulundular. Daha sonra şehre hâkim bir mevzi seçerek Amerikan kolejine yerleştiler. Antep Mutasarrıfı Celal Bey, İngilizlerin geliş nedenini öğrenmek amacıyla onlarla görüştü. İngiliz yetkililer, Halep'teki asker ve hayvan sayısını fazla olduğu için kışı geçirmek gayesiyle geldiklerini ve bu durumun yanlış anlaşılmasını açıkça ifade ettiler.¹⁵¹ Hatta gelişlerinin işgal anlamına gelmediğinin de altını çizdiler.¹⁵²

Kilis'i kontrolleri altına alan İngilizler Antep'e kışlamak ve atları için gerekli gereksinimleri temin etmek niyetiyle geldiklerini söyleseler de asıl amaçlarının farklı olduğu kısa zamanda anlaşıldı. 20 Aralık 1918 tarihinde Adana Valisi Nazım Bey,

¹⁴⁷ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Cem Yayınları, İstanbul 1976, s. 103.

¹⁴⁸ Ali Fuat Türkgeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Ankara 1948, s. 67.

¹⁴⁹ Bilgehan Pamuk, **Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 73.

¹⁵⁰ Ahmet Hulki Saral, **Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV**, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınevi, Ankara 1966, s. 49.

¹⁵¹ İzzet Öztoprak, **Türkiye'nin İşgali ve Milli Direniş Hareketleri**, Türkler Ansiklopedisi, C.15, Ankara 2002, s. 589.

¹⁵² Eyüp Sabri Akgöl, **Esaret Hatıraları**, Hazırlayan Nejat Sefercioğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1978, s. 13.

İngiltere'nin asıl amacı bölgeyi işgal etmek olduğunu dile getirdi. Vali Nazım, Halep'ten gelen İngiliz Albayından edindiği bilgilere göre İskenderun başta olmak üzere Adana, Belen, Antakya, Maraş ve Antep tamamen işgal olunacaktı.¹⁵³ Böylelikle otorite boşluğu ve anarşinin neticesinde Ermenistan tesis edilebilecekti. Vali bu durumun derhal sona erdirilmesi gerektiğini söyledi. Çünkü müttefiklerinin hareketlerini takip ettiklerinde iyi bir niyet olmadığını anlamıştı. Adana Valisi gibi endişe yaşayanlardan biriside 6. Ordu Komutanı Ali İhsan Sabis Paşaydı. Paşa Antep'in gayri resmi olarak işgaline tepki göstermiş ve protestolarda bulunmuştu.¹⁵⁴

İngiltere Antep'te çok hassas bir siyaset izledi. Antep halkının tepkisinden çekinerek hiçbir müdahalede bulunmadı. Antep'te bulunma sebeplerinin sadece ihtiyaçtan dolayı olduğu izlenimini devam ettirdi. Bu durumdan dolayı mahalli yönetim olarak halk tarafından herhangi bir tepki görmemiştir. Ancak gün geçtikçe birliklerinin sayısını arttırdılar. Ve 1 Ocak 1919'da General Mac Donald'ın emrinde yüz bin süvari asker Antep'e geldi.¹⁵⁵

İngiltere işgal ettikleri bölgelerde bölücülük faaliyetlerinde bulundular. Osmanlı nüfuzunu kırmak amacıyla bölgede Kürt hareketine destek verdiler.¹⁵⁶ İngiltere politikasında hareket eden Mark Sykes, Antep'teki Kürtlerle görüşerek adaletli bir yönetim sergileyeceklerini, ittifakçılarla işbirliği yapmayacaklarını ve kontrolü kendilerinin sağlayacağını söylediler. Kürtlere inanan Sykes, aksi bir durumda bölgede kaçınılmaz bir sorun çıkacağını düşünmekteydi. İngiltere'de asayiş sorunları çıkmaya başladı. Osmanlı İmparatorluğunun askeri kuvveti yetersiz kaldığından gerekli müdahale yapılamıyordu. Antep'te asayiş sorunu çıkaran bir diğer unsurda Ermenilerdi. Suriye'den İngilizlerle birlikte gelen Ermeniler şehirde huzursuzluk çıkarmaya başlamışlardı. Jandarma Genel Komutanlığı, Antep Mutasarrıfını uyararak gerekli tedbirlerin alınmasını istedi.¹⁵⁷ Çünkü Antep'te ortalık çok karışıkta. Bir taraftan sayısını sürekli artıran İngilizler diğer tarafta ise Türklere saldırmak için fırsat kollayan Ermeniler ve Araplar vardı. Bu ortamda Antepliler, güvenliklerini sağlamak için yeni arayışlara girmiş ve yetkili makamlara müracaat etmişlerdi. Osmanlı Hükümeti, İngiltere ile ilişkilerini bozmak istemedi. Antep Mutasarrıflığına, İngilizlerle iyi ilişkiler kurulmasını açıkça bildirdi.¹⁵⁸ Bu noktada İngilizlerle Antepliler arasında ılımlı bir hava oluştu. İngilizlerin temel gereksinimleri, belediye tarafından karşılandı. İngilizlerle bu durum işgale kadar devam etti. İngilizler bu zaman zarfında hiç bir şeye müdahale etmemişler ve iyi ilişkiler kurmuşlardı. Mısırda bulunan İngiliz işgal kuvveti komutanı General Allenby, 7 Ocakta Mutasarrıflığa telgraf çekti. Mütareke maddelerine aykırı hareket edilmeyeceğini ve gösterilen endişelere sebebiyet verecek herhangi bir olaya mahal verilmeyeceğine dair teminat verdi.¹⁵⁹

14 Ocak 1919 tarihinde İngilizler farklı bir tavır sergilemeye başladılar. İşgal kuvvetleri komutanı General Mc Andrew, şehrin ileri gelenlerini karargâhına çağırarak onlarla bir görüşme ayarladı. Görüşmede asayişin bozulmaması ve herhangi bir olaya sebebiyet veren olursa cezalandırılacağını söyleyerek asayişsizliğe müsaade etmeyeceğini söyledi.¹⁶⁰ Hiç beklemediği bir üslupla karşılanan heyet, oldukça şaşırıldı.

¹⁵³ BOA HR. SYS. 2555-3\5.

¹⁵⁴ Hüseyin Bayaz, *Antep Savunması Günlüğü*, Cem Yayınevi, İstanbul 1994, s.18.

¹⁵⁵ Saral, *age*, s. 49.

¹⁵⁶ Durdu Mehmet Burak, *Birinci Dünya Savaşında Türk İngiliz İlişkileri(1914-1918)*, Babil Yayınevi, Ankara 2004, s. 220-221.

¹⁵⁷ BOA DH. ŞFR. 96\226.

¹⁵⁸ BOA DH. ŞFR. 95\55.

¹⁵⁹ BOA DH. ŞFR. 95\66.

¹⁶⁰ Akgöl, *age*, s. 15.

Herhangi bir direnişle karşılaşılması halinde yeterli alt yapıyı hazırlayan İngilizler farklı bir tutum içine girmişti. Sözde kışı geçirmek ve hayvanları olatmak olan İngilizlerin amacı 15 Ocakta daha iyi anlaşıldı. İngiltere Mondros mütarekesinin 7. Maddesini öne sürerek Ocak'ta Antep'i resmen işgal ettiğini duyurdu. Şehrin haberleşme ve telgrafhanesine el koyuldu. İletişim gibi ulaşımı da sıkı kontrol ve denetim altına aldılar. Antep ve bölgesinde bulunan tren istasyonları, İngilizlerin kontrolüne geçti. Antep'teki Amerikan koleji ve çevresindeki Ermeni evlerini, kendileri için karargâh haline getirdiler. Böylelikle bu zamana kadar sakladıkları asıl niyet ortaya çıkmış oldu.¹⁶¹ Durumun daha da vahim bir hal alması sonucu Taşçızade Abdullah, Hacı Osman Ağa ve Mamat Ağazade Ali gibi duyarlı bazı Antepliler toplanarak memleketin gidişatı hakkında birtakım girişimlerde bulundularsa da bir sonuca varamadılar.¹⁶²

Birinci Dünya Savaşından sonra Suriye'de bulunan Antepli Ermeniler İngilizlerin bu durumundan faydalanarak onlarla birlikte Antep'e geldiler. Türklere karşı nefret dolu olan Ermeniler İngiliz makamlarını ikna ederek Türklere karşı sert bir idare oluşturmaya çalıştılar.¹⁶³ Antep işgaline karşı duyulan hoşnutsuzluk üzerine General Mc Andrew, Mutasarrıf ve eşraftan bazı kişileri karargâhta görüşmeye çağırdı. Görüşmede General kendilerine karşı yapılan iyiliklere memnuniyet duyduğunu ancak savaşın mağlubu Osmanlı İmparatorluğunun siyasi statüsünün Paris'te toplanacak kongre ile kararlaştırılacağını ve o zamana kadar itilaf devletlerinin gerekli gördüğü yerleri işgal edebileceğini ve bu yüzden Antep'in İngiliz işgali altında olduğunu söyledi. Antep eskiden olduğu gibi Osmanlı memurları tarafından idare edilecek, idare ve adalet sorunsuz şekilde devam ettiği sürece dışardan herhangi bir müdahale olmayacaktır dedi. 'General, Ermenilerinde bulunduğu durumu, mezalim olarak nitelendirilmiş ve onlara yapılan bu olaylarda rolü olanların belirlenip gerekli cezanın verileceğini söyledi. Şehirde huzurun ve refahın devam etmesi için ahalinin durumu kabul etmesi aksi takdirde hiç hoş olmayan olaylarla karşılaşacaklarını belirterek mütareke şartlarına uymayanlarında cezalandırılacağını belirtti.¹⁶⁴

Antep'te 23 Ocak tarihinde memurlardan bazıları Ermeni tehciriyle ilgili olaylardan ötürü sorgusuz sualsiz tutuklandı. Önce Halep'e oradan da Mısır'daki esir kamplarına gönderildi. Antep Mutasarrıfı, sevk edilen vatandaşların Antep'te tertip edilecek bir mahkemede yargılanmaları ve en kısa zamanda iade edilmeleri için İngiliz yetkililere talep de bulunmuşsa da olumlu bir sonuç alamamıştı.¹⁶⁵

İngilizler, Anteplilere işgali kabul ettirmiş ve belirlemiş oldukları hususlara aykırı davranılması sonucu daha ağır koşullarda görüşeceklerini Beyan ettikten sonra şehrin tanınan bazı simalarını sürgüne gönderdi. Böylelikle oluşması muhtemel bir örgütlenmenin önüne geçildi. Antep'e geldiği günden beri İngilizler, Türklerin silahlanma içinde oldukları istihbarat almışlardı. Bu istihbaratların çoğunluğu Ermeniler tarafından yapıyordu. Bu durumdan rahatsız olan İngiliz kumandanı Antep'te 8 Mart 1919'da sıkıyönetim ilan etti.¹⁶⁶

Antep, İngiltere'nin idaresi altında olduğundan şehirdeki silah ve cephanenin hemen teslim edilmesi istendi. Aksi takdirde evinde veya üstünde silah bulunduranlar mahkemeye çıkarılarak yüz altın lira ceza alınacağı gibi idam da edilecekleri bildirildi.

¹⁶¹ Ayhan Öztürk, **Milli Mücadelede Gaziantep**, Geçit Yayınlar, Kayseri 1994, s. 28-29.

¹⁶² Akgöl, **age**, s.21

¹⁶³ Ali Nadi Ünler, **Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması**, Gaziantep Belediyesi Yayınları, İstanbul 1969, s.12.

¹⁶⁴ Ünler, **age**, s.11.

¹⁶⁵ Pamuk, **age**, s.83.

¹⁶⁶ Saral, **age**, s.50.

İngilizler şehrin önemli noktalarına makinalı tüfekler yerleştirdi. Polisin ve Jandarma'nın dışında halktan silahlarını teslim etmesini istedi. İngilizlerin sert tutumları karşısında halk ateşli ve kesici silahlarını teslim etmeye başladılar. Fakat silahını teslim etmeyip bağ ve bahçelerine de saklayanlar olmuştu.¹⁶⁷ İngiltere oluşacak herhangi bir direnişi kırmak ve çatışmaya girmemek istiyordu. Sivil unsurdan silah ve cephaneye teslimi istendiği gibi askeri kuvvetlerden de böyle bir talepte bulunuldu. 13 Martta, İstihbarat Subayı Binbaşı Mils, Askerlik Şubesi Başkanı Yarbay İrfan Bey'den depolardaki silahların ve cephanenin teslim edilmesini istedi. Ancak İrfan Bey mütareke şartlarında böyle bir madde olmadığını belirterek bu isteği reddetti.¹⁶⁸ Amerikan koleji müdürü John E. Merrill, Antep'te 26000 silah bulunduğunu teslim edilenlerin bunların sadece küçük bir kısmı olduğunu İngiliz yetkililere söyledi. Bu istihbarat neticesinde İngiliz işgal kumandanı, 15 Mart'ta ikinci bir Beyanname yayınladı. Halk elindeki silahların hepsini vermediğinden dolayı 17 Marttan itibaren dükkân kapama ve sokağa çıkma yasağı koyuldu.¹⁶⁹ Bu yasağa uymayanlar ağır şekilde cezalandırıldı. İbadet etme dışında camilerde toplanma yasaklandı. İkinci defa bildirilen sıkıyönetimde cadde ve sokaklar makineli tüfeklerle tutuldu. Türklerin bulunduğu evlere baskın yapılarak arandı. Uygulamalar yalnız Türklere karşı yapılmıştır. Ermeniler karşı herhangi bir yaptırım olmadı.¹⁷⁰

30 Mart'ta Antep İngiliz Kuvvetleri Kumandanı Kaymakamı W.a.s. Kili, üçüncü kez Beyanname yayınladı. Şehirde sokağa çıkma yasağı kısmen de olsa sona erdi. Dükkânlar ve kahvehaneler saat 19.00 kadar açık kalabilecekti. Halk ise saat 21.00'den sabahın 04.00'üne kadar evlerinde kalacaktı. Silahların teslimi konusunda önceki durum olduğu gibi devam edecekti. Sıkıyönetim süresince Ermenilerin tahrikiyle Türkler, çok sıkı baskı altında kaldılar. Sokağa çıkma yasağının gelmesine karşı halk mümkün oldukça dışarı çıkmamaya dikkat etti.¹⁷¹

1919 senesinin yaz aylarına kadar bir olay olmadı. Oldukça dikkatli davranan İngilizler, hiçbir surette mahalli idareye, polise ve jandarmaya karışmadılar. Ancak haberleşme üzerindeki denetim hala devam ediyordu. Hatta işgalin son günlerinde İngiliz kumandanlığı, Türklere daha yakındı. Müslüman Hintli askerler aracılığıyla silah ve cephaneye dağıtmak için teşebbüs etmişlerse de bunun bir tuzak olduğundan endişe duyarak yeterince istifade edemediler. İşgal süresince İngilizler, devlet memurlarını yönetimde serbest bıraktılar ve resmi dairelere Türk bayrağının bulunmasına müsaade ettiler.¹⁷²

İngiltere'nin işgali on ay sürdü. 15 Eylül 1919 tarihinde Fransa ile yapılan Suriye İtilafnamesiyle iki devlet arasında anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmayla İngiltere, Musul karşılığında Antep, Maraş ve Urfa'yı Fransa'ya bırakmıştır.¹⁷³

4.1.2. Fransızların Antep'e Girişi

Ekim ayının sonlarına doğru İngilizler, Antep'ten çekilerek, yerlerini Fransızlara bıraktılar.¹⁷⁴ İngiltere, Antep'teki askeri mevcudunu yedi bin civarından yedi yüze indirdi. İngiltere'nin takip ettiği politika çerçevesinde hareket ederek Fransa, hükümet

¹⁶⁷ Adil Dai, **Olaylarla Gaziantep Savaşı**, Gaziyurt Matbaası, Gaziantep 1992, s. 31-32.

¹⁶⁸ Ayhan Öztürk, **Milli Mücadelede Gaziantep**, Ülkü Ocakları Dergisi, Ankara 2007, s. 32.

¹⁶⁹ Pamuk, **age**, s.85.

¹⁷⁰ Ünler, **age**, s.14.

¹⁷¹ Pamuk, **age**, s.86.

¹⁷² Hulusi Yetkin, **Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler**, Işık Matbaası, Gaziantep 1962, s.110

¹⁷³ Pamuk, **age**, s. 88.

¹⁷⁴ **BOA HR. SYS.** 2543-4\9-12.

işlerine müdahale etmeyecekti. Devir-teslim hadisesinin duyulmasıyla birlikte Antep Mutasarrıflığı, İstanbul'la Ekim ayının başlarından itibaren sürekli iletişim halindeydi. Haberleşme sansürlendiğinden dolayı Diyarbakır üzerinden sağlandı. Nitekim Fransız işgali 25 Ekimde iki subayının gelişiyile birlikte Antep'te başladı.¹⁷⁵

Albay Flye Saint Marie 27 Ekim 1919 tarihinde bir miktar askerle ve birkaç Fransız subayı ile 29 Ekim'de Antep'e geldi.¹⁷⁶ Şehre Fransız birliklerinin girdiğini gören batı kesimindeki Ermeniler tarafından coşkun tezahüratlar yapılmıştı. Bu durum şehrin doğu kesiminde bulunan Türkler tarafından ise üzüntüyle karşılandı. İngiliz ve Fransız komutanlara işgali gerektirecek hiçbir sebep olmadığı halde mütareke maddelerine aykırı olarak Antep'in Fransızlar tarafından işgal edilmesinden ötürü bir defa daha protestolar gönderildi. Sadece hükümete müracaat ederek işgali engelleme konusundaki girişimlerle sınırlı kalmadı. İngiliz irtibat subaylığıyla da temasa geçildi. Fransız işgalinin olmaması konusunda; hükümet adaleti dağıtmayı ve güvenliğin sağlanmasını kendi vazifesi olarak bilmektedir. Hükümetin kendine düşen vazifesini yaparak mütareke zamanında Ermeni unsurunun gelişmesini engellemeye çalıştı. Bir kimsenin sükûneti muhafaza ederek bir diğerine zulmetmesine engel olmuştur. Hükümet göçten sonra bölgede kalan birçok Ermeni ailesinin de haklarını muhafaza etmiştir. Sizleri şahit yapmak suretiyle Tehcirden sonra tekrar dönen Ermenilere, hükümet elinden geldiği kadar rahatlarını sağlamaya çalışmış ve kolaylıklar göstermiştir ve gösterecektir. Fransız ordusunda istihdam edilen Ermeniler, Fransa'nın yaptığı işgale karşı aşırı tepki vermemesinin asıl sebebi Türklere karşı beslediği nefret oldu.¹⁷⁷

30 Ekimde Türk, İngiliz, Ermeni ve Fransız tarafları statüyü belirlemek için bir araya geldiler. Türk tarafı adına Mutasarrıf Celal Bey, Mutasarrıf Vekili Sabri Bey ile Şeyh Mustafa İngiltere adına General Weir, Fransa adına Albay Flye Saint Marie ve Ermeniler adına Ermeni İttihad-ı Milliye Cemiyeti üyeleri görüşmelere katıldı.¹⁷⁸ Müzakerelerin akabinde İngiliz Kumandanı Weir ile Fransız Kumandanı Albay Sainte Marie tarafından 1 Kasım'da geçerli olacak Beyanname yayınlandı.¹⁷⁹

Antep'in statüsünün belirlendiği beş maddelik Beyanname:

- Yapılan bu ortak beyanname ile Antep şehrini İngiliz kuvvetleri, Fransız kuvvetlerine bırakacaktı.
- Fransız kuvvetleri, İtilaf kuvvetlerinin temsilcisi olup görev ve yetkileri bakımından İngilizlerle aynı haklara sahipti. Görevleri bölgede asayiş sağlamaktı. Hangi mezheplere bağlı olursa olsun hepsini aynı statüde koruyacaktı.
- İşgalciler işgal bölgelerinde Osmanlı hükümetini iş başında bırakacaktı. Asayiş ve adaletin kalıcılığı sağlandığında hükümetin yönetim şekli değiştirilmeyecekti.
- Bütün ahali refah bir şekilde yaşayacak ve bunu itilaf devletleri sağlayacaktı.
- İngiltere ve Fransa arasında yapılan bu anlaşma devlet yetkilileri tarafından imzalanarak kabul edilmiştir.¹⁸⁰

Böylelikle Antep'in Fransa'ya devri resmen kesinleşti. Ancak Fransız istekleri bununla da sınırlı kalmadı. Fransız askerlerinin memurlarla yaptıkları görüşmelerde kendilerini misafir olarak değil de kendilerine karşı üst amir sıfatı taşıyan bir şekilde hitap edilmesini istedi. Fransa, anlaşmanın yirmi dördüncü maddesinden istifade ederek

¹⁷⁵ Pamuk, **age**, s. 93.

¹⁷⁶ **İrade-i Milliye Gazetesi**, 17 Safer 1338 sayı: 11, s. 2.

¹⁷⁷ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.II, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara 1984, s. 180.

¹⁷⁸ Ünler, **age**, s. 23; Bayaz, **age**, s. 32.

¹⁷⁹ Pamuk, **age**, s. 95.

¹⁸⁰ **BOA HR. SYS.** 2542-9\26-28.

Ermeni çetelerini bölgeye sevk etti. Bu durumu Ermeniler vasıtasıyla propaganda yaptı. Maraş Urfa ve Antep'i işgal için yanlarında bulunan kuvvetin çoğunluğu Ermeni'ydi. Antep'teki Fransız askerlerinin pek çoğu Ermeni olup bunlar halkın milli duygularını rencide ederek asayişi bozarak olay çıkarmaya başladı. Bu olaylardan sonra Antep'te Fransız üniforması giyen ve dışarıdan gelen Ermenilerin, uygunsuz hareket yapanları tespit edilip hakkında gerekli işlemlerin yapılması istenmiş ve Fransız yetkililere ilettiği.¹⁸¹

Fransızların Antep'e gelmesiyle Antep'te oturan Ermenilerde şehirde sürekli huzursuzluk çıkarmaya başladı. Ermeniler, kendi buldukları mahallede dolaşan Türkleri dövüyordu. Türkler ise bu yaşananların karşısında seslerini duyurmak için protesto ediyor ve Ermenilerin, Fransızların askerliğini yapmasını istemiyorlardı. Türklerin protestoları karşısında etkisiz kalmayan Fransızlar, Ermenilerden oluşan bir taburu göndererek yerine Cezayirli askerleri getirdi. Böylelikle amaçları Türkleri sakinleştirerek bu protestoları durdurmak istedi. Gönderdikleri Ermeni askerlerinin bir kısmı şehirde kalarak yaptıkları zulümlere devam etti.¹⁸²

2 Kasım günü yaşanan hadiseler artık Antep halkını tahammül edilemeyecek seviyeye getirdi. Antep'e koyun getiren kasaplara saldırıldığı gibi bazı Ermeni askerleri de kadınları taciz etmeye başlamıştı. Aynı gün Mutasarrıf vekili Sabri Bey tarafından Fransız kumandanlığına yazılan bir yazıyla olaylar anlatıldı. Yazılan bu yazıda Ermenilerin yaptıkları anlatıldı. Anlatılan bu olaylar şöyledir:

Ermeniler sokakta ve çarşıda Müslümanların dinine küfür etmektedir. Uzunhamam civarında bulunan silahlı Ermeniler buradaki kadınları taciz ederek kadınlara yardıma gelen üç Türk'ü de ağır yaraladılar. Müslümanları öldürüp kadınlarını alacaklarını söyleyerek halka zarar veriyorlardı. Tarafınızdan verilen teminatın hemen ardından Ermeniler cinayet işlemeye ve zarar vermeye başladılar. Bu çeşit olaylar her gün devam etmektedir. Diye belirterek gerekenin yapılmasını bir an önce istediler.¹⁸³ Fransızların, Antep'e gelişinden üç dört gün sonra böyle olayların yaşanması ilerleyen zamanlarda daha kötü hadiseler olacağına işaret etti. Bu durumlardan dolayı Anteplilerin sükûneti koruması çok güçtü.

İngiltere'nin son birliği de Antep'ten çekilirken Fransızlar ve Ermeniler, İngilizlerin boşalttıkları yerlere taşındılar. Artık Antep resmen Kilikya'daki Fransız komutanlığına bağlanmış olup Albay Flye Sainte Marie'nin idaresine geçti.¹⁸⁴ Fransız idaresine geçen şehirde olaylar artmaya başladı. Zamanla artan olaylar 10 Kasım tarihinde daha da başa çıkılmaz bir hal aldı. Bir Türk kadınının geçtiği sokakta Ermeni askerleri tarafından saldırıya uğramasıyla olaylar alevlendi. Saldırıyı önlemek isteyen güvenlik güçleri Ermeniler tarafından korkutuldu. Adana'da yaptıklarını Antep'te de tekrar etmek isteyen Ermenileri ortalığı birbirine kattı.¹⁸⁵

İşgal devletlerinin mutasarrıflığa verdikleri yazıda jandarma ve polislerin, Fransızların emrine verilmesini istedi. Bu istek tepki ile karşılandı. 9 Aralık'ta Fransız Kumandanı Querette Antep'e geldi. Burada karargâhını kurdu. Bu bölgenin Fransa himayesine verildiğini 13 Aralık'ta yayınladığı Beyannameyle belirtti. Bütün bu gelişmeler yaşanırken bölge ahalisi Fransız ve Ermenilerin faaliyetlerine kayıtsız

¹⁸¹ **İrade-i Milliye Gazetesi**, 17 Safer 1338, sayı. 11, s. 2.

¹⁸² Ünler, **age**, s. 25.

¹⁸³ Celal Pekdoğan, **Antep ve Ermeniler**, Gaziantep Tarih ve Kültür Dergisi, sy. 1, Gaziantep 2006, s. 33-34.

¹⁸⁴ Lohanlızade Mustafa Nureddin, **Gaziantep Müdafaası**, Kastaş Yayınları, (Çeviren Mehmet Ali Akadil), İstanbul 2011, s.20.

¹⁸⁵ Ünler, **age**, s.68.

kalmadı. Fransa'nın, Antep'e gelmesiyle Cemiyet-i İslamiye teşkilatı ilk iş olarak işgalinin Mondros'ta imzalanan anlaşmaya uygun olmadığını bir protesto ile Fransızlara bildirdi.¹⁸⁶

İngilizlerin devir tesliminden sonraki gün Antep halkının tamamının katıldığı bağımsızlık mitingi düzenledi. Belediye binası balkonundan işgali protesto eden ve gerekirse memleketin kurtuluşu uğruna seve seve canlarını fedaya hazır ve yeminli olan Türkler tarafından nutuklar söylenerek, işgal protesto edildi.¹⁸⁷ İşgali protesto eden tepkiler Antep'in yeni Belediye Başkanı Mehmet Lütfü Bey tarafından başlatıldı. Belediye Reisi Mehmet Lütfü tarafından miting sonunda alınan kararlar imzalanarak ilgili makamlara gönderildi. Alınan bu kararlar "İngilizlerin nüfus bakımından az oldukları için burada işi yoktur. Yapılan Suriye anlaşması ile de bir alâkamız yoktur. Wilson Prensiplerine bakılacak olursa bölgeden Türk ve Müslüman nüfusu yoğunlukta olduğundan buranın işgali kabul edilemez. İngilizlerden sonra işgal edecek herhangi bir devlete karşıda kendi canımızı malımızı ve ülkemizi savunuruz. Bu beyan ile Paris'te alınacak olan kararın meşru haklarımızın savunulmasını rica ederek millî arzumuzun barış olduğunu kongreye izahını istirham eyeriz." diyerek hazırladığı beyannameyi ilgili makamlara gönderdi.¹⁸⁸

Yapılan mitingler, protestolar, halkın gösterdiği tepkiler sonuçsuz kaldı. Fransızlar, gün geçtikçe işgal sahasını genişletti. Fransızlar, mevcut olan askerî kuvvetlerin yetmeyeceğini anlamaları üzerine Ermenilerden oluşan alaylar kurdular.¹⁸⁹ Ermenilere gösterilen bu ilgi onlara bağımsızlık verileceği umudunu yeşertti. Vaat edilen büyük Ermenistan hayaline tekrar başladılar. Türkler ile Ermeniler arasında yaşanan bu olaylar Fransızların Ermenilere gösterdiği desteklerden ve ilgiden dolayı kötü sonuçlar doğurdu. Fransızların, büyük Ermenistan düşüncesi herkes tarafından biliniyordu. Bu durumdan ötürü olaylar daha da kötü boyutlara ulaştı. Osmanlıda "Millet-i Sadık'a" diye bilinen Ermeniler bu düşüncenin aksine Fransızların gelmesiyle birlikte çeşitli olaylara karışmaya başladı. Bundan ötürü halkın tepkisi büyük oldu. Bu gelişmeler sonucunda Mustafa Kemal Paşa, 6 Kasım'da bir telgraf göndererek Urfa, Antep ve Maraş'ın Fransızlar tarafından işgalinin protesto edilmesini istedi. Bu yazıyla birlikte tüm şehirlerde çeşitli protestolar yapıldı. Fransızların Antep'e gelişinin ilk günü şehirde gezinen Fransız subayının, Akyol Camiinde asılı olan Türk Bayrağını, orada bulunan Türk polisine indirmesi şehirde kargaşaya neden oldu. Bu durum halkın öfkesini arttırdı. Halk bu durum üzerine bayrağı tekrar yerine astı. Türk bayrağını indirmek zorunda kalan polis memuru görevinden alındı. Bu hareket Fransızlar tarafından protesto sayıldı.¹⁹⁰

Antep Mutasarrıf Vekili Baş Komiser Fevzi Bey'in meydana gelen "Bayrak Hadisesi" ile ilgili olarak gelişmeler hakkında değerlendirmesi şu şekildeydi; "Bayrak olayında görevini ihmal eden polis memuru Hayri Efendinin görevine son verilmiştir. Bu olayı Fransız Albayı birkaç defa söyleyerek işleme konulmamasını yazılı olarak bildirmiş ise de her Osmanlı'nın kalbini titretmiştir. Yukarıda adı geçen Hayri Efendinin zaten polis adayı olmasından ve adaylığı süresince yaşadığı diğer olaylardan polisliği yerine getiremeyeceği anlaşıldığından bahsederek uygun bir dille cevap verilmiş ve

¹⁸⁶ Pamuk, **age**, s.128.

¹⁸⁷ Yücel Özkaya, **Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi**, A.Ü Tıp Fakültesi Yayını, Ankara 1981, sy.414.

¹⁸⁸ M. Birol Güngör, **Antep Harbi**, Eren Yayıncılık, İstanbul 2004, s.52.

¹⁸⁹ Yalçın Özalp, **Millî Mücadelenin ilk Zaferi**, İkbâl Matbaası, Ankara 1976, s. 15.

¹⁹⁰ Güngör, **age**, s.72.

görevini yerine getirmemesi gerektiğini bildirilmiştir.” Bayrak konusunda Antepçiler hassas duygulara sahip olduklarından dolayı bu durumu sindiremediler.¹⁹¹

Bayrak hadisesini Erkan-ı Harbiye’de dahi değerlendirildi. Olayı müteakip Antep’e geldikleri zaman Fransız yetkililere mahalli idareye müdahale etmeyecekleri yönündeki taahhütleri hatırlatıldı. Ancak taahhütlerini Albay Sainte Marie, daha açık bir şekilde ihlal etti. Albay Sainte Marie, resmi binalara bayrak çekilmemesini istedi. Türklerin Fransız işgaline karşı duydukları nefreti, hiçbir zaman uygulanmayacak olan bu talep büsbütün arttırdı.¹⁹²

4.3. Direnişe Doğru

Anadolu’nun çeşitli şehirlerinde Antep’in işgali, mitinglerle protesto edildi. Ülkenin dört bir tarafından Fransız işgaline karşı Diyarbakır, Mut, Elbistan, Elazığ, Mardin, Siverek, Arapkir, Nusaybin, Bitlis, Viranşehir, Siirt, Midyat, Sivas, Erzurum, Erzincan, Malatya, Katolik Süryani cemaati ile Güre halkları, Resülayn, Avanos, Palu, Çermik, Adilcevaz da şiddetli protestolarda bulundular. Mut halkı ; “ Yapılan bu işgal haksız bir şekilde olup hiçbir sebep ve bahane belirtilmeden yapılmıştır. Vatanımızın bu bölgesini ele geçirerek burayı Ermenilere vereceği hiç şüphesizdir olağandır. Bu durumdan dolayı Fransızların, köken bakımından Türk olan Antep’i işgal etmelerini ve oraya Ermenileri yerleştirmesini şiddetle protesto ediyor, insanlığa aykırı olan bu saldırgan tutumun engellenmesi için İngiltere, Amerika ve İtalya hükümetlerinden rica ediyoruz. Yaşanan bu teşebbüslerin engellenmesini yüce hükümetimizden de bekliyoruz.” Diyerek tepkisini ortaya koydu.¹⁹³

Fransız işgaline karşı gösterilen bir diğer tepkide On Üçüncü Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Bey tarafından geldi.¹⁹⁴ Cevdet Bey, Ayntab kalemine Fransızlardan bir takım kuvvetin gelmesiyle Kuvayımillie için telaşa kapıldıklarını ve Fransız kuvvetlerinin celp edinceye kadar İngilizlerin çekilmeyeceklerini bildirmişti. Bunun üzerine müsadere olma ihtimaline binaen Nezaret-i Celile’nin bu konuda yayınladığı emirlere uyarak hükümetin siyasetine karşı muhalif hareket etmiş olmamak adına Kolorduda hazır edilen askerlerin bölgeye sevk edilmediğini belirterek durum değerlendirmesinde bulunmuş ve bu konu hakkında tepkisini belirtmiştir.¹⁹⁵

28 Ekim 1919 tarihinde Tekke Camii avlusunda işgale tepki olarak Kilis’te geniş katılımlı bir miting yapıldı. Bu mitinge müteakiben Kilis Belediye Başkanı Osman Vasıf ; “Kilis halkının Türk ırkına bağlı olduğu ve bunu herkesin bildiği sabittir. Anadolu’nun Güney sınırında bulunan bu kaza Türklüğün bir demir kalesi hükmündedir. Atalarımızın bize armağan ettiği bu topraklarda Osmanlı devletinin hâkimiyetinde kalması önemlidir. Bu durumun devam etmesi için canımızı vermeye hazırız. Mütareke şartları bizim özgürlüğümüzü kısıtlasa da Wilson prensipleri bunun tam aksini iddia ediyor. İlk işgal eden İngilizler asayişini bahane etmişti. Allah’a şükür asayiş ihlal edecek bir olay yaşanmadı. Konferansa kadar beklediğimiz bağımsızlık şuanda Fransızlar tarafından engelleniyor. Bu durum halkta büyük bir darbe etkisi yarattı. Benliğimize yapılan bu cinayet ve tecavüzü, bütün varlığımızla ret ve protesto ederiz. Sonsuza kadar Türk olmaktan ve Osmanlı Devletine bağlı kalmaktan şeref ve

¹⁹¹ BOA DH. EUM. AYŞ. 26\73.

¹⁹² Saral, age, s. 62.

¹⁹³ BOA HR. SYS. 2542-5\40.

¹⁹⁴ Maurice Abadie, *Türk Verdünü Gaziantep - Antep’in Dört Muhasarası*, Gaziantep Kültür Derneği, (Çev. Kurmay Yüzbaşı Necmettin), Gaziantep 1959, s.34-35.

¹⁹⁵ Öztürk, age, s.66.

onur duyarız. Bugün öğle namazında Tekke Camii avlusunda yapacağımız protestolarda milli değerlerimize uygun hareket edilmesini istiyoruz. Önceden olduğu gibi Osmanlı devletine bağlı kalmak istediğimiz belirterek bu hususun gerçekleştirilmesi için acil ve etkili yardımlarla girişimlerde bulunulmasını rica ederiz.” diyerek işgale karşı tepkilerini açıkça ortaya koydu.¹⁹⁶

Fransızların yerli yersiz talepleri kaygı vericiydi. Fransızların idari konulara müdahale etmelerinden Mutasarrıf, hükümete pek çok defa müracaat ederek duyduğu rahatsızlığı dile getirdi. Fransızların teşviki ile hareket eden Araplar ise Mutasarrıfı tedirgin eden bir diğer konuydu. Fransa'nın işini, her fırsatta Suriye'nin parçası olarak kabul ettikleri Türk beldesine müdahale eden Araplar kolaylaştırmış oldu.¹⁹⁷ Ermeniler taşkınlıkların dozajını Antep'te gün geçtikçe arttırdılar. Çarşıda yangın çıkarma girişiminden dolayı Üç Ermeni tutuklandı. Ermenilerden ikisini, Ermenilerin hamisi konumundaki Fransız yetkililer, müdahalede bulunarak kefaletle serbest bıraktırdılar. Mahkeme huzurunda yargılanmak üzere Fransızlardan sanıklar istenmişse de iade edilmeyerek yargının bağımsızlığı ihlal edildi. Hâlbuki sözde Osmanlı İmparatorluğunun kanunlarının geçerliliğini taahhüt ettilerse de Fransızlar, gerçekte farklı davranarak kanunsuzluğa göz yumdular. Ermenileri, Fransızların tutumu elbette ki daha cüretkâr kıldı. Semtlerinde rastladıkları Türklere şiddet uygulamaktan çekinmediler.¹⁹⁸ Gerçi her defasında protesto edildiyse de Ermeni taşkınlıkları bir netice vermedi. Ermeni askerleri de Ermeniler kadar sorundu. Halkın mukaddes değerlerine fırsat buldukları zaman saldırmaktan çekinmeyen Ermeni askerleri, tahammül edilmez ölçülerde ahaliye karşı da saldırılar gerçekleştirdiler. Ermeni askerlerinin değiştirilmesi veya uzaklaştırılması konusunda bir takım girişimler oldu. Ermeni asıllı askerleri istemediklerini Antepliler, her fırsatta dile getirdiler. Ermeni taburunun bir kısmını nihayet protestolar karşısında Cezayirli askerlerle değiştirilmesine karar verildi.¹⁹⁹ 8 Kasım'da dağ topu, araba ve sair levazımla birlikte yüz elli kadar Cezayir askeri, sekiz makineli tüfekle, Antep'e geldi.²⁰⁰

10 Kasım günü Antep'te sıcak saatler yaşandı. Ermeni askerlerinin saldırısına, şehir sakini bir kadın uğradı. Olaya müdahale etmek isteyen polisler, tehdit edildiler. Maarif kahvesindeki tiyatrodaki aynı gün büyük bir kavga çıktı. Baş komiser Fevzi Bey'e şehir sakinlerinden İsmail Hakkı, hoş olmayan davranışlarda bulundu. Türk askerleri bunun üzerine olaya müdahale etmek isteyince İsmail Hakkı ve adamları karşı çıktılar. Kavga kısa zamanda, tiyatrodaki fırsat kollayan Ermenilerinde olaya karışmasıyla büyüdü. Olayları yatıştırmak için Fransız askerleri, müdahale etmek zorunda kaldılar. Ermeni askerleri yine 11 Kasım'da olay çıkardılar. Çarşı bekçisinin üzerine yürüyerek darp ettiler. Kozanlı mahallesinin yakınlarındaki mezarlıkta 17 Kasım'da olay çıkardılar. Fransızların kayıtsız kalmaları, Ermenilerin keyfi saldırılarda bulunmalarını hatta Ermenileri teşvik ederek Müslümanları kabahatli görmeleri ve cezalandırmaları giderek daha çekilmez bir hal aldı. Mustafa Kemal Paşa, yaşanan bu gelişmeleri yakinen takip ederek işgali dünya kamuoyunda duyurmak için çalışmalarına başladı. Bu yapılan haksız işgali Müdafaa-i Hukuk merkezlerine bildirerek protestolar yayınladı.²⁰¹

Antepliler, zaman zaman Fransa'nın idaresinden hoşnut olmadıklarını gösterdiler. İşgale karşı olan halk yüksek sesle 23 Kasım 1919 tarihinde geniş katılımlı mitingle

¹⁹⁶ BOA HR. SYS. 2542-3\8-10.

¹⁹⁷ Yetkin, *age*, s. 82.

¹⁹⁸ Sadi Kocaş, *Gaziantep Müdafası*, Resimli Tarih Mecmuası, C.2, sy.18, İstanbul 1951, s.772.

¹⁹⁹ Bayaz, *age*, s. 35.

²⁰⁰ Pamuk, *age*, s. 117.

²⁰¹ Ünler, *age*, s.25.

hoşnutsuzluklarını dile getirdiler.²⁰² Mutasarrıf, aynı gün gecesi devriyeye çıkan Fransızları protesto etti. Gece devriyesine çıkılması, güvenliğin sağlanması Osmanlı hükümetinin sorumluluğunda olduğundan kabul edilecek bir durum değildi. Fransızları, bu tarz protestolar kısıtlamadı. Bunun üzerine gece devriyesine çıkan Fransız birlikleri halk tarafından protesto edildi.²⁰³ Fransa hükümetinin 25 Kasım'da jandarmaya maaş zammı yapacağı işgal komutanlığı vasıtasıyla Mutasarrıfa bildirildi. Teklif egemenlik haklarına tecavüz ve iç işlerine müdahale niteliği taşıdığından kabul edilmedi. Fransız denetimleri altındaki binalara kendi bayraklarını çekmesi ayrıca, Türk hâkimiyetine karşı bir darbe olduğunu belirtilerek şiddetle karşı çıkıldı. Fransızlar, Antep'teki havadan dolayı tedirginlik duydular. Şehirde soğuk rüzgârlar esmekteydi. İkili ilişkilerini halk asgari seviyeye indirdi. Hem Ermenilere hem de Fransızlara çarşıda mal satılmadı. Fransızların gıda maddelerine yapılan ambargo, Fransızları zora soktu. 30 Kasım'da Fransız İşgal komutanlığı, Türk tarafının giderek artan baskısı karşısında jandarmanın ve polisinin kendi memurlarının emrine girmesini istedi. Ancak teklif, Fransızlara olan nefreti körüklediği gibi şiddetle reddedildi.²⁰⁴

Antep'te direniş Ermeni zulümleri zemin hazırladı. Kısmen de olsa artık halk, silahlı direniş hazırды. Şehirde işgale karşı oluşan Heyeti Merkeziye, hızla örgütlendi. Cemiyete şehrin önde gelenleri dışındakiler de üye oldu. Cemiyet hızlı bir şekilde çalıştı. Toplu halde katılımlar gerçekleşti. Heyeti Merkeziye, muhtemel bir çatışmanın hazırlığındaydı. Bir taraftan silah tedarik edilirken, diğer taraftan halktan bağışlar toplandı. Hem Ermenilere hem de Fransızlara karşı Aralık ayında Antep'liler güçlerini hissettirdiler. Silahlı Türk devriyeleri Fransız devriyelerine karşı gezmeye başladı. Gerek Fransızlar gerekse Ermeniler, Türklere karşı tutumlarını bu durum karşısında yumuşattılar. Halkla olan ilişkilerini düzeltmeye çalıştılar. Albay Sainte Marie Okul ziyaretlerinde bulundu. Eğitime katkı sağlamak gayesiyle, maddi yardım yapmak istediye de kabul edilmedi.²⁰⁵ Yaptıkları, sempati kazanmak yönündeki girişimlerden bir netice elde edemediler. Bir taraftan Fransız yetkililer Antep'teki sert havayı yumuşatmaya çalışırken diğer taraftan ise garnizonlarına asker takviyesinde bulundular.²⁰⁶

Fransız askerlerinin artışına bağlı olarak Antep'te direniş hareketi kendini göstermeye başladı. Fransa Antep'teki askeri tedbirlerini yoğun bir şekilde sürdürmeye devam etti.²⁰⁷ Bunun üzerine 13. Kolordu Komutanlığı tarafından Erkân-ı Harbiye Dairesi'ne bir yazı gönderdi. Bu şifreli telgrafta yapılan işgalin ayrıntılarını ve Fransızların, Ermenilerle birlikte halka yaptıklarını belirtmişti:

- 18 Aralık'ta Maraş'a asker ve cephan takviyesi yapıldı. 21 Aralık'ta ise aynı sevkiyat Antep'e yapıldı. Fransızların yaptığı bu çalışmalarla idareyi ele alacağı ve sıkıyönetim ilan edeceği biliniyordu.
- Maraş'ta bulunan Fransızlar kendilerine karargâh ve bir havaalanı inşa ettiler.
- Antep'te tutuklu olan Ermenileri Fransız albay tarafından serbest bırakılarak Fransızlara teslim edilmesi sağlandı. Bu durum yargının bağımsızlığını yok etti.
- Kilis'teki bulunan askerler halkın zorla üzerlerini arayıp buldukları silahlara el koydu. Ve bu kişileri hapsedti.

²⁰² Lohanlızade, **age**, s.268-269.

²⁰³ Abadie, **age**, s.26.

²⁰⁴ Pamuk **age**, s.120

²⁰⁵ Yetkin, **age**, s.73-75.

²⁰⁶ **İrade-i Milliye Gazetesi**, 30 Safer 1338\ 24 Kasım1919, sy.13 s.2.

²⁰⁷ Abadie, **age**, s. 23.

- Fransızlar, Arap askerinin silahlarına el koyarak bölgeden çıkardı. Halep'te bulunan Araplar, Fransızların Suriye'yi işgal etmekten vazgeçtikleri öğrenince kendi içinde örgütlenmeye başladılar. Burada bulunan Fransız askerlerinin bir kısmı Katma'ya bir kısmını da Antep'e sevk etti.²⁰⁸

Bu sırada Türkler, Fransızlara ve Ermeniler karşı ürün satmadılar. Türk semtinde oturan Ermeniler, Ermeni semtine ve Ermeni semtinde bulunan Türkler 'de Türk semtine taşındılar. Böylelikle şehir ikiye bölünmüş oldu.²⁰⁹ Fransız yetkililerinin tavrı ve talepleri ortalığı iyice gerdi. Fransız hükümetinin sergilediği tutum, iki taraf arasında ipleri iyice koparmıştı. Fransızlar vergilerin tahsili, Osmanlı memurlarının tayin ve yetkilerini kendi kontrolleri altına alarak halkı yönetmeye çalıştı.²¹⁰ Fransızların bu tutumu karşısında Antep halkı protestolar gerçekleştirdi.

4.3. Mehmet Kâmil Olayı

14 yaşındaki Mehmet Kâmil 21 Ocak Çarşamba günü annesiyle birlikte askeri fırının önünden geçerken Fransız üniformalı Ermeni askerileri Mehmet'in annesinin önüne geçerek peçesini açmak istediler.²¹¹ Mehmet Kâmil'in annesi kendisine saldıran Fransız askerlerine karşı kendini korumaya çalıştı. Kamil bu sırada Annesine saldıran askerlere yerden aldığı taşları attı. Tam o sırada büyük bir gürültü oluştu. Fransız askerleri tarafından Mehmet Kâmil, şehit edilmişti. Mehmet Kâmil'in şehit olmasıyla Antep Müdafasının ilk şehidi verilmişti.²¹² Annenin çığlıklarını duyan civardaki insanlar oraya koştu. Oluşan kalabalıkla birlikte Fransız askerleri, hemen askeri fırına saklandı. Pencereden çıkardığı makineli tüfekle savunma konumuna geçti.²¹³ Olay yerine Jandarma Komutanı Çopur Kemal ile Komiser Hakkı Efendi geldi. Halkı yatıştırmaya çalıştılar. Halk yerde bulunan Kamil'in kanlı cesedini alarak baba evine götürdü. Evin içi, mahalle ve sokaklar, öfkeli insanlarla dolup taştı.²¹⁴ 22 Ocak günü küçük şehidin cenazesi büyük bir törenle kaldırıldı. Yapılan cenaze töreni ile Fransızlara gözdağı verildi. Yaşanan bu olaydan sonra Fransız Komutan Albay Saint-Marie, hükümet binasına giderek özür diledi. Fransız komutan daha sonra Cemiyeti İslimiye'ye katılarak Antep halkından özür diledi. Kamil'in babasının da gönlünü almak istediğini belirterek ona tazminat ödemeyi teklif etti.²¹⁵ Şehidin babası bunun üzerine “benim oğlum ölmüştür ve bunun intikamını millet alacaktır. Ben çocuğu para için satacak vicdansızlardan değilim.” Diyerek teklifi reddetti.²¹⁶ Kamil'in cenazesinden sonra Fransız Komutanı Albay Saint-Marie, askeri araçlarla fırının oraya giderek saklanan askerlerini alıp karargâhına götürdü. Cenaze töreninde bulunan Anteplilerin üzerinde yarattığı öfkeyi görünce telaşa kapıldı.²¹⁷

²⁰⁸ İsmail Kurt, **Güney Cephesinde Antep İşgali (1919-1921)**, (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, s. 37.

²⁰⁹ Öztürk, **age**, s. 78.

²¹⁰ Pamuk, **age**, s. 131.

²¹¹ Arzu Dereköylü, “**Antep Harbinde Kadın ve Çocukların Rolü**”, **Tarihten Günümüze Ayıntap-Gaziantep**, Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu Milli Mücadele Döneminde Gaziantep 25-26 Aralık 1917, Gaziantep 2018, s. 718.

²¹² <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/kulturatlasi/seht-kaml-hkayesi>, 02.18.2021

²¹³ Güngör, **age**, s. 102.

²¹⁴ Ünler, **age**, s. 28.

²¹⁵ Öztürk, **age**, s. 78-79.

²¹⁶ Tansel, **age**, s. 215.

²¹⁷ Güngör, **age**, s.103.

4.4. Teşkilat Çalışmaları

Yaşanan olaylarla birlikte Ermeni ve Fransız işgal kuvvetlerinin yaptığı baskı ve zulümlere dayanamayan Antep halkı, Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bu durumu bildirerek yardım istedi.²¹⁸ Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen bir yazıyla Antep'in teşkilatlanmasını istedi. Teşkilatlanma çalışmalarına başlayan şehrin ileri gelenleri önce Cemiyet-i İslamiye adı altında birleşti. Cemiyeti İslamiye, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kuruluncaya kadar Kilis, Nizip ve Antep teşkilatlandırdı. Cemiyetin öncelikli hedefleri, hastaları tedavi etmek, yoksullara yardım etmek ve askerden dönenleri evlerine ulaştırmaktı.²¹⁹ Cemiyet üyeleri, işgal güçlerinin Antep'te uyguladıkları baskılar karşısında kararlar aldı ve savunmak için gece gündüz çalıştı.²²⁰ İngiltere'nin işgali sırasında fazla aktif olmayan cemiyet, Fransız işgali ve Ermenilerin taşkınlıkları karşısında aktif hareket etti.²²¹

Şehrin ileri gelenleri tarafından kurulan Cemiyet-i İslamiye üyeleri; Şeyh Mustafa, Şuaybzade Ubeydullah, Bülbülzade Hacı Abdullah, Dai Ahmet Ağa, Müftü Bulaşıkzade Arif, Hoca Fahreddin, Fazlı, Müftüzade Hayri ve Überizade Kamil'den oluşuyordu.²²² Antep'te kurulan Kuvayımilliye'nin kuruluşu bu cemiyetin kontrolü altında gerçekleşti. Semt liderleri ve savunma cepheleri bu cemiyet tarafından belirlendi. Bu cemiyet, şehrin savunulmasında büyük yararlıklar gösterdi.²²³

4.4.1. Antep Cemiyet-i İslamiye Teşkilatı

İngiliz işgal döneminde kurulmuş olan teşkilat, askerden dönenleri evlerine ulaştırmak, hastaların tedavisine yardımcı olmak ve yoksullara yardım etmek gibi kişisel girişimlerde bulundu. İngiliz işgali süresince fazla etkin olmayan teşkilat, Fransız ve Ermenilerin taşkınlıkları üzerine yeniden harekete geçerek haksız uygulamalara ve saldırılara karşı açıkça itiraz etmiş ve işgal kuvvetlerine karşı tepkilerini açıkça ortaya koymuştu.²²⁴

Heyet-i Merkeziye örgütlenerek daha etkin bir pozisyon kazanınca Cemiyet-i İslamiye teşkilatı pasif duruma düştü. Şehir içi savaşın başlamasıyla üyelerin çoğunluğu Heyet-i Merkeziye'ye katıldı. Fransa Antep'i işgal ettiği dönemde Cemiyet-i İslamiye üyeleri sadece Antep'te değil ilçelerde de faaliyet gösterdi.²²⁵

4.4.2. Antep Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kurulması

Mondros ateşkes anlaşmasından sonra itilaf devletlerinin asıl amaçları ortaya çıkmış ve ülke genelinde işgaller başlamıştı. Halkın birlik ve beraberliğini korumak isteyen kişiler tarafından ülke genelinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri oluşturulmaya başlandı. İşgallere karşı halk tepki göstererek işgali kabullenmediklerini açıkça belirttiler. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişiyle daha da organize hale geldi.

²¹⁸ Genelkurmay Başkanlığı, **Türk İstiklal Harbi IV'üncü Cilt Güney Cephesi**, Ankara Genelkurmay Basımevi, Ankara 2009, s. 88.

²¹⁹ Ünler, **age**, s. 21.

²²⁰ Zekai Güner, **Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri**, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 3, sy. 6, Zonguldak 2007, s. 53.

²²¹ Pamuk, **age**, s. 143.

²²² Ünler, **age**, s. 94-95.

²²³ Pamuk, **age**, s. 151-152.

²²⁴ Ünler, **age**, s. 21.

²²⁵ Pamuk, **age**, s.144.

Erzurum ve Sivas kongrelerinde cemiyetin açılması için kararlar alındı. Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin ilçe ve illerde şubeleri açılarak vali ve mutasarrıflıklara genelgeler gönderildi. Dolayısıyla da Antep'te Kuvayımilliye örgütlenmesi, Sivas kongresine müteakiben şekillenmiş oldu.²²⁶ Bu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin, Antep'te Heyeti Merkeziye'ye adıyla bir kolu oluşturuldu. Oluşan bu Cemiyeti'nin başlıca kurucu üyeleri, Jandarma Yüzbaşı Esat Bey, Maraşlı Hoca Hamdi Efendi, Tahrirat Müdürü Ragıp Bey, Ahmet Muhtar Bey, Doktor Hamit Bey, Alay Kâtibi Maraşlı Avni Bey, Marakzade Şerif Ağa, Kepkepzade Abdürrezzak Efendi, Meclis İdare Başkâtibi Eşref Efendi, Körükçüzade Ahmet Efendi'den oluşmaktaydı.²²⁷

Antep'in ileri gelenlerinden Pazarbaşı Nuri Bey başkanlığında kurulan bu heyetini faaliyetlerine yardımcı olmak amacıyla bu teşkilata bağlı Heyet-i İdare oluşturuldu. Bu teşkilatın üyeliklerine: Hacı Ömerzade Mehmet Ali Bey, Kilisli Komiser Halil Efendi, Hocasade Ferit Bey, Mahmut Bildirici Efendi, İncözade Hüseyin Efendi getirildi. Bu heyet savaşın sonuna kadar görevden ayrılmayarak vazifesine devam etmişti. Fransızların gelişiyle Ermeniler tarafından Türklere karşı yapılan zulümler Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin hızlı hareket etmesini sağlayarak direnişe karşı silahla mücadeleye de hazırladı. Bunda kurulan bu teşkilatların büyük faydası oldu.²²⁸ Silahlı direnme zeminin kurulmasıyla Kolordu Komutanlıklarına ve Mülkü makamlara gizli emirler gönderilmiş ve örgütlenmenin başlaması sonucu bazı subaylar ve yurtsever aydınlar da Güney Cephesine gönderilmişti.²²⁹

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti en verimli dönemini Aralık ayında yaşadı. Bir taraftan Cemiyetteki üye sayıları arttırılırken, diğer taraftan da silahlı direnişe karşı halk tarafından para toplanarak silah ve cephane tedarikine çalışıldı. Cemiyet üyelerinden zengin olanlar silah aldı. Fakir olanlar ise ellerinde olanları verdi. Çiftçilerse hayvanlarını vererek savunmaya destek oldu.²³⁰ Halep'ten alınan silahlar işgalcilere rağmen, geceleri şehre sokuluyordu. Bu sırada Halep'ten getirilen iki araba mühimmata Ermenilerin ihbarı üzerine Fransızlar el koydu. O sırada halkın galeyana halinde hücum etmesi üzerine Fransızlar arabaları terk etmek zorunda kaldı.²³¹

1920 yılının başlarından itibaren şehirde muharebe birlikleri oluşturuldu. Birkaç mahalle birleştirilerek semtleri teşkil etti. Her semte yüz kişi verildi. Silahlı olanlar savaştacak, silahsız olanlar ise el altında çalışacak ve silahlılardan yaralanan veya şehit olan olursa onların yerleri dolduracaklardı.²³² Direnişin başından itibaren Fransız toplarına dayanacak siperler ve sığınakların inşasına başlandı. Direniş süresince evlerden rahat ateş edilebilmesi için duvarlara mazgallar açıldı. Geceleri sokaklara duvarlar örüp, derin çukurlar açarak barikatlar kurulmuş ve siperler için evler yeraltından birbirine bağlanmıştı. Böylelikle direnişe doğru Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti altında hazırlıklar başlamış ve savaşa hazır hale getirilmeye çalışılmıştı.

²²⁶ Mustafa Onar, *Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları*, C.I, Ankara 1995, s. 183-184.

²²⁷ Güngör, *age*, s. 64.

²²⁸ Özkaya, *age*, s. 111.

²²⁹ Güngör, *age*, s. 61.

²³⁰ Pamuk, *age*, s. 151-152.

²³¹ Öztürk, *age*, s. 72.

²³² Ünler, *age*, s. 20.

4.5. Şehir Dışında Gelişen Direnişler

4.5.1. Araptar Baskını

12 Ocak 1920'de Fransız kuvvetine mensup 400 piyade, 2 dağ topu ve süvariden oluşan birlik Sakçagözüne gitmek için Antep'ten hareket etti. Araptar Köyü'nde ise geceyi geçirmek için bekledi.²³³ Fransız kuvveti bütün köy halkını evlerinden zorla dışarı çıkararak eşyalarını yağmaladı. Köy kadınlarına sarkıntılık yaptı. Bunun üzerine halk köylerini terk ederek dağlarda iltica etmek zorunda bırakıldı.²³⁴

Fransız kuvvetlerinin yaptığı bu hareketlerin sonucu civardaki köylere haberciler gönderildi.²³⁵ Yapılan görüşmeler sonunda Fransızlara karşı taarruza karar verildi. 13 Ocak 1920'de Araptar'dan Maraş'a hareket eden Fransızlar, Boynoğlu Memik Ağa ile Karayılan'ın emrindeki milis kuvvetler tarafından Çatalmazı denilen mevkide baskına uğradılar. Ve Fransız birlikleri bu baskınla dağılmaya başladı.²³⁶ Milis kuvvetler bu baskın hareketini üç koldan gerçekleştirdi. Fransız kuvvetlerin erzak, cephane, mühimmat taşımakta olan arabalarla yüklü hayvanlarını ele geçirerek ulaştırma kolunu dağıttılar. Bu eşyalar Türklerin eline geçti. Araptar çarpışmasında ağır kayıp veren Fransızlar, hükûmet yetkililerine başvurarak, saldırıya uğradıklarını bildirdi ve olayın incelenmesini istediler.²³⁷ Türk ve Fransızlardan oluşan bir heyet, olay yerinde yaptığı araştırmalar sonucunda hadiseye Fransızların sebep olduğuna karar verdi.²³⁸

Bu olaydan sonra Fransızlarda bir hareketlilik görüldü. 18 Ocakta Fransız generali Antep'ten ayrılarak Maraş'a gitti. Burada asker ve cephane takviyesi için hazırlıklara başladı. Fransızlar tarafından, Teğmen Fenis idaresinde bir bölük asker ve cephane Antep'ten, Maraş'a gönderilmesi istendi. Şehirlerarası iletişimleri ve yardımları kapatmak isteyen milis kuvvetler, Heyet-i Merkeziye tarafından yolların tutulması için görevlendirildi.²³⁹ Fransızların, Antep'e giden takviye yolu Pazarcık'taki milis kuvvetler tarafından kapatıldı. Bu durum Fransızların, Maraş'a asker takviyesi yapamayacağı anlamına geliyordu.²⁴⁰ Bunun üzerine Fransızlar, Pazarcık'taki milis kuvvetleri dağıtmak için asker göndermeye karar verdi. Karabıyık köyünde, Karayılan idaresinde bulunan çeteler Fransızların gönderdiği süvari takımını 20 Ocak 1920 tarihinde ağır bir yenilgiye uğrattı.²⁴¹ Baskın o kadar ani oldu ki Fransızlar neye uğradıklarını şaşırıldılar.²⁴² Baskın sonunda yüz katır ve at, yüz atmış kadar piyade tüfeği, yüz kadar bomba ve yirmi sandık cephane Karayılan ve emrindeki birlikler sayesinde ele geçirildi.²⁴³

²³³ Öztürk, **age**, s. 76.

²³⁴ Ünler, **age**, s. 28.

²³⁵ Ramazan Erhan Güllü, **Millî Mücadele'de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey'in Faaliyetleri**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi, sayı 2, C. 16, 2017, s. 262.

²³⁶ Kaya Öztaş, **Kuşatma İhanet Açlık(Antep Savaşı)**, Us Yayınları, Ankara 2009, s. 214.

²³⁷ Güngör, **age**, s. 87.

²³⁸ Kurt, **agt**, s. 38.

²³⁹ Ünler, **age**, s. 29.

²⁴⁰ Öztaş, **age**, s. 217.

²⁴¹ Ayhan Öztürk, **Millî Mücadelede Gaziantep**, Türkler XV. Ankara 2002, s. 823.

²⁴² Abadie, **age**, s. 33.

²⁴³ Mehmet Solmaz, **Karayılan**, Gaziantep Kültür Derneği, Gaziantep 1963, s. 25.

4.5.3. Antep - Kilis Yolu Çatışmaları

Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti, Heyet-i Merkeziye'nin verdiği yetkiyle Fransızlara Maraş yolunu kapattı. Daha sonra Katma ve Kilis'ten, Antep'e gelecek yardımları önlemek için Antep-Kilis yolu kapatıldı.²⁴⁴

Antep-Kilis yolu Fransızlar için büyük bir öneme sahipti. Bunun farkında olan Heyet-i Merkeziye, Antep Kuvayımilliyeye'nin başına deneyimli, bilgili ve asker kökenli birisinin geçmesini istedi. Bunun için Şahin Bey, Antep-Kilis yolundaki faaliyetler için görevlendirildi. Şahin Bey, Antep-Kilis yolu üzerinde savunma hattı oluşturdu. Bunlar Arap Höyüğü-Mınadar Köyleri arasından geçen yolun sağında ve solundaki tepelerdi. Bu savunma hattı, batıda Acar Köyü'ne doğuda da Kantara Köyü'ne kadar olan beş kilometrelik uzunlukta savunma mevziisiydi. Oluşturulan ikinci savunma hattı ise Kertildi. Kertil sınırında bulunan tepeler, Kapcağız Köyü'nün batı yamaçlarını ve Kazıklı Köyü'nün doğu ve batısındaki tepelerden ibaretti. Üçüncü savunma hattı da Elmalı ve Bostancık köylerinin kuzey sınırlarıydı. Buraları ele geçirerek Antep - Kilis yolu üzerinde hâkimiyet kurmuş oldu.²⁴⁵

Fransızlar, 18 Şubat'ta iki top, bir tank, sekiz makineli tüfek ve bin kadar askerden oluşan bir piyade kuvvetiyle Kilis'ten ikinci defa hareket ettiler. Bu kuvvet de iki gün devam eden uzun çarpışmalar sonucunda yoldan geçmeyi başaramadı. Böylelikle Fransız kuvvetler ikinci defa Şahin Bey öncülüğünde bulunan kuvvetler tarafından mağlup edilerek Kilis'e geri dönmek zorunda kaldı.²⁴⁶ Bu son hareketin başarısızlığı Kilis'ten Katmadaki Fransız karargâhına bildirdiğinde Türk Kuvayımilliyeye'nin ciddiye alınması gereken bir kuvvet olduğunu anladılar. Yaşanan bu olaydan sonra Fransız Garnizon Komutanı 21 Şubat günü anlaşma yapılması için Antep Mutasarrıfına bir mektup gönderdi.

Bunun üzerine Antep Heyet-i Merkezîyesi 22 Şubat'ta Fransızlara dört maddelik bir nota verdi. Bu notada asayişin temini için aşağıdaki şartlar ileri sürülüyordu:

- İlk önce Antep'te bulunan Ermeni kıtaları memleketten uzaklaştırılacak.
- Türk idaresine Fransızlar müdahale etmeyecek.
- Antep'e başka takviye kıtaları getirilmeyecek.
- Asayişin temini için Antep havalisine iki Türk birliğinin gelmesine izin verilecek.

Yapılan bu teklifler Fransızlar tarafından kabul edilmediği için anlaşma sağlanmadı. Fransızlar bunun üzerine kuvvet sayılarını artırarak hareket edeceklerini bildirdi.²⁴⁷

4.6. Şahin Bey'in Şehit Düşmesi

24 Mart 1920'de Antep Heyet-i Merkezîyesi, Kilis Kuvayımilliyeye' sinden şifreli bir telgraf aldı. Bu şifrede Katma'dan Kilise altı bin kadar Fransız kuvvetinin geldiğini ve Fransız Karargâhında oluşan telaş ve hareketten, yol üzerinde toplanan arabaların Antep için bir nakliye kuvvetinin oluştuğunu bildirildi. Heyet-i Merkeziye tarafından bu şifreli mesaj Mustafa Kemal Paşa'ya bildirildi. Daha sonrada Kilis-Antep yolunun savunucusu Şahin Bey'in yönettiği birliğe yeni bir kuvvet takviye etti.²⁴⁸ Fransız kuvvetleri 25 Mart 1920'de Antep garnizonuna erzak ve mühimmat nakline memur tayin edilen Albay Andrea saat 15.00'te Kilis'ten Antep'e doğru yola çıktı. Düşman

²⁴⁴ Ünler, *age*, s. 30.

²⁴⁵ Kurt, *Güney Cephesinde Antep İşgali (1919-1920)*, s. 44.

²⁴⁶ Saral, *age*, s. 137.

²⁴⁷ Öztürk, *age*, s. 82.

²⁴⁸ Saral, *age*, s. 137.

hareketinin etrafta duyulmasıyla Kilis-Antep yolu üzerindeki bütün köyler boşaltılmaya başlandı.²⁴⁹

Fransız kuvvetleri Sinap Köprüsünün etrafında karargâh oluşturarak hazırlık yapmaya başladılar. O gece düşmana bir baskın yapmayı düşünen Şahin Bey düşman kuvvetlerinin üstünlüğü karşısında bu düşüncesinden vazgeçti. Şahin Bey, kuvvetlerini ikinci müdafaa hattı olan Kertil tepelerinde bekleterek bu tepeleri savunmaya karar verdi.²⁵⁰

Fransız kuvvetleri 27 Mart 1920 günü sabahı harekete geçerek Kızılburun ve Kertil, tepelerine yöneldiler. Fransız kolu Kızılburun tarafına yaklaştığı zaman şiddetli bir çatışma başladı. Millî kuvvetler ateş altında kalınca geri çekilmek zorunda kaldı. Böylelikle Kilis-Antep yolunda oluşturulan birinci savunma hattı bozulup parçalandı.²⁵¹

Düşman, Kızılburun tarafına geçerek buradaki Türk askerlerini geri püskürttü. Ve Kertil hattını bölmeye başladı. Kızılburun 'da yaşanan şiddetli çarpışma bu defada Kertil 'de devam etti. Şahin Bey, kuvvetlerini savunma yerlerinde tutamadı. Bunun sonucunda yanında kalan kuvvetle Beşgöz'ün tepesini işgal ederek orada savaşa devam etti. Bu direniş ancak yarım saat sürdü. Fakat bu yarım saatte düşman büyük kayıp verdi. Şahin Bey, kuvvetiyle Bostancık sırtlarına çekilmeye mecbur bırakıldı. Elmalı ve Bostancık sırtlarında, önceden hazırlanan mevziler Şahin Bey kuvvetleri tarafından tutuldu. Düşman da ertesi gün yeni bir hücumu hazırlanmak üzere Bostancık Köyü'nün doğusunda yol kenarında çadır kurarak ordugâh konumuna geçti.²⁵²

Düşmanın tekrar saldırıya geçmesiyle Kilis-Antep yolunda bulunan ikinci savunma hattı olan Kertil 'de düştü. Fransızlar, top ve makineli tüfeklerle Şahin Bey'in kuvvetlerine son kez saldırdılar. Düşman şiddetli topçu ateşi desteğinde sağ kanadıyla Elmalı kuzey sırtlarına, sol kanadıyla Bostancık kuzeyindeki kayalık tepelerine karşı taarruza başladı. Savaş gittikçe şiddetlendi. Çatışmaya dayanamayacak duruma gelen milis kuvvetler geri çekilmeye başladı. Düşman topçusu ve makineli tüfekleri sol kanat üzerine atışlarını yoğunlaştırdı. Kısa süre sonra buradaki çeteler arasında kıpırdanmalar oldu. Önce birkaç kişi siperlerini bırakarak geriye doğru koşmaya başladılar. Bunları gören diğer çeteler de siperlerini bıraktılar.²⁵³

Yanındaki kuvvetlerin çekilmelerine rağmen Elmalı köprüsünde yalnız kalan Şahin Bey 28 Mart 1920 tarihinde şehit düştü.²⁵⁴ Şahin Bey'in şehit olmasıyla birlikte millî kuvvetler siperlerini savunamayarak Antep'in kuzeyine doğru çekildi.²⁵⁵ Andrea kuvvetleri bu direnme karşısında gücünü kaybedince Antep'ten takviye ve yol güvenliği sağlamak amacıyla gönderilen Fransız müfrezesi ile birleşerek Antep'e girdi. Şahin Bey'in şehadeti ve kuvvetlerinin yenilgisi Anteplileri derinden üzdü. Fakat bu sırada görevlendirilen Yüzbaşı Kılıç Ali'nin Antep'e gelişi Anteplilerin biraz olsun moralini yükseltti.²⁵⁶

Antep Heyet-i Merkezîyesinin isteği üzerine Mustafa Kemal Paşa tarafından Yüzbaşı Kılıç Ali Bey, Maraş'tan, Antep'e gönderildi.²⁵⁷ Antep'teki kurulan millî kuvvetlerden başka Kilis'te bulunan Kâmil Polat, Nizip'ten Nizipli Habeş, Urfa'da Ali

²⁴⁹ Ünler, **age**, s. 39.

²⁵⁰ Saral, **age**, s. 138.

²⁵¹ Öztürk, **age**, s. 87.

²⁵² Güngör, **age**, s. 110.

²⁵³ Ünler, **age**, s. 42-43.

²⁵⁴ Hulusi Yetkin, **Gaziantep Türkçülüğünün Bayrak Şehidi Şahin Bey**, Gaziantep Kültür Derneği, Gaziantep 1970, s. 79.

²⁵⁵ Tansel, **age**, s. 210.

²⁵⁶ Saral, **age**, s. 127-128.

²⁵⁷ Güllü, **age**, s. 497.

Saip Bey ve Pehlivanzade Nuri tarafından oluşturulan milis kuvvetleri bulunuyordu. Kılıç Ali Bey bunların tek bir komuta altında birleştirilmesini sağlayarak Antep'ilerin savunma gücünü artırdı.²⁵⁸

Antep-İslahiye yolu üzerindeki Sakçagözü köyünde Fransızlar için çalışan Hurşit Ağa'yı, Kılıç Ali Bey yola getirdi. Daha sonra Antep'in güneybatısında bulunan Burç köyüne geldi. Buradan Antep'ilerle haberleşerek gerekli bilgileri topladıktan sonra Küçükzıllıhisar köyüne geçti. Ve bu köyde karargâhını kurdu. Burada bulunan Üsteğmen Arslan Bey'de Yüzbaşı Kılıç Ali ile iş birliği yaparak birlikte hareket etmişti. Arslan Bey'in, Kılıç Ali ile birlikte ortak çalışmalarının büyük faydası olmuştur.²⁵⁹ Antep halkı, Kılıç Ali'nin göstermiş olduğu bu çalışmalarından dolayı onu milletvekili seçmişti. Bu durumdan dolayı Kılıç Ali'nin Ankara'ya gelmesi Mustafa Kemal Paşa ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından gönderilen telgrafla emredilmiştir.²⁶⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Antep'e gelen Şefik Özdemir Bey, şehrin ileri gelenleri tarafından yapılan görüşmeyle Etraf-ı Şehir Cepheler Komutanı olarak atanmasına karar verildi. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği talimatla Kılıç Ali Bey'in yerine Şefik Özdemir Bey geçti.²⁶¹

Antep Kuvayımilliye Komutanı olan Şefik Özdemir Bey ilk olarak yeniden yapılanmaya gitti. Birlikleri yeniden düzenleyerek cepheleler arası bağlantı kurmaya çalıştı. Türk mahalleleri savunma merkezi haline getirildi.²⁶² Şehir altı muntika oluşturularak her muntikaya bir komutan tayin edildi. Bu sırada Antep etrafındaki Fransız birlikleri ise 11 Ağustos 1920 tarihi itibarıyla asker sayısını artırarak Antep'te savunma hazırlığına başlamışlardı. Bu sürece kadar süren çatışmalarda Fransızlar Antep'i kuşatmışlardı. Bu kuşatmayla birlikte Fransız kumandanı Andrea ile Abadie, arasında bir görüşme yapılmış ve bu görüşmeyle birlikte şehirde yaşanan çatışmanın şehrin tahribine yol açması ve bu tahribatın büyümemesi istemiyorsa aşağıdaki teklifin kabul edilmesini gerektiğini vurgulamış, aksi takdirde ortaya çıkacak kötülüklerden kendilerinin sorumlu olmayacaklarını bildirmişlerdi. Belirtilen şartlar:

- Şehir iki saate kadar teslim edilmeli,
- Heyet-i Merkeziye üyeleri ve şehrin ileri gelenleri bu iki saat içinde bütün memurlarla birlikte milis kuvvetlerinin komutanlarının, Fransız karargâhlarına giderek "Arz-ı mutavaat" etmesi,
- Silahlı kuvvetlerinin silâhları ile birlikte teslim olması,
- Antep halkının Fransızlara tazminat vermesi.²⁶³

Bu teklifi kabul etmeyen heyet-i Merkeziye ve Antep halkı çatışmaya devam etti. Şehirde başlayan sert çarpışmalar şehir halkını zor duruma soktu. Bu sırada yardım toplamak için dışarıya giden gönüllülerin cephaneye dönmesi halkın direniş gücünü artırdı. Urfa, Malatya ve Maraş'tan gelen yardımlarla birlikte Kılıç Ali'nin gönderdiği telgrafta halkın maneviyatını güçlendirdi. Kılıç alinin yazdığı bu telgrafta "tüm birliklerin yola çıkması için emir verildi. Bu kuvvetler gelene kadar dayanın ve direniş

²⁵⁸ Öztürk, **age**, s.79.

²⁵⁹ Saral, **age**, s.140.

²⁶⁰ Ali Kılıç, **Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları**, (Derleyen Hulusi Turgut), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 110.

²⁶¹ Enver Bennan Şapolya, **Kuvayımilliye Tarihi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1957, s. 188.

²⁶² Güner, **age**, s. 58.

²⁶³ Tansel, **age**, s. 210.

gösterin inşallah başarılı olacaksınız. Cümlenize başarılar temenni ederim fedakâr kardeşlerim²⁶⁴ diyerek halka manevi açıdan güç kazandırdı.

4.7. Şehir İçi Çatışmalar

Kilis yolu savaşları devam ederken de, Fransız kuvvetlerinin dışarı ile bağlantısı kesikti. Antep'te yiyecek sıkıntısı çeken Fransız kuvvetleri ve Ermenilere halk tarafından gıda satışı yapılmamaktaydı. Kilis yolu üzerinden gönderilen yardımlar geri çevrilmiş, Akçakoyunlu istasyonun da milli kuvvetler tarafından ele geçirilmesiyle Fransızlar zor durumda kalmıştı. Şehir dışında gelişen gerginlik şehir içinde Ermeniler ve Fransızlar tarafından hissedildi. Savunmasız sivil halka karşı açılan mitralyöz ve top ateşi birçok kişinin ölümüne ve yaralanmasına sebep olmuş, adam öldürme, tecavüz ve yağmacılık gibi suçlar işleyerek halkın tahammül seviyesini zorlamışlardı.²⁶⁵ Tabii bunların oluşmasının en temel sebebi Fransız idaresinin Ermenilere karşı yürüttüğü görmezden gelme ve gevşek bir idare oluşmasının da meydana gelmesinde etkisi büyüktü. Fransa'nın amacı bölgede sorun çıkarmak ve işgali uzatmaktı.²⁶⁶

31 Mart'ta tarihinde şehir içi çatışmalar devam ederken Albay Andrea, Antep'ten ayrılmak üzere kolej civarındaki birliklerini topladı. 1 Nisan tarihinde Kilis'e gitmek hazırlandığında kuvayimillie Kumandanı Kılıç Ali'nin, Maraş'tan Burç'a gelen kuvvetleriyle karşılaştı. Kılıç Ali Antep'e görevlendirilmesiyle birlikte Balaban mevkiinde karşılaşan Kılıç Ali kuvvetleriyle, Albay Andre'nin kuvvetleri çatışmaya girdi.²⁶⁷ Fransızlar yirmiden fazla kayıp vererek Bostancık'a ulaştılar. 1 Nisan kıvılcımının çıkmasıyla uzun zamandır bekleyen ve hazırlanan direnişçiler harekete geçtiler. Albay Sainte Marie, şehirde sükûneti sağlamak için çalışmalar yaptı. Mutasarrıfı ziyaret eden Albay Düztepe, Kurbanbaba, Kargasekmez ve Azez yolunu işgal eden milli kuvvetlerin çekilmesini istedi. Aksi takdirde şehri bombardıman edeceğini belirterek tehdit etti. Bunun üzerine savunmaya elverişli olmayan yerler terkedildi.²⁶⁸ 4 Nisan'da Kılıç Ali Bey şehir'e geldi. Savunma hatlarını gezerek milis kuvvetlerini duruma göre görevlendirdi. Şehir savaşının sevk ve idare edilmesi için yedi cephe oluşturuldu.

- Tabakhane cephesi
- Şeyh Cami cephesi
- Magrabaşı cephesi
- Şhreküstü cephesi
- Aydınbaba cephesi
- Musullu cephesi
- Çınarlı Camii cephesi²⁶⁹

Heyet-i merkeziye ile durum değerlendirmesi yaparak halkı bilgilendirmek amacıyla bir Beyanname yayımladı.²⁷⁰ Kılıç Ali, Ermenileri Fransızlardan ayırmak düşüncesindeydi. Bunun için Ermenilerle temas kurmaya çalıştı.²⁷¹ Ermeni millet

²⁶⁴ Mehmet Solmaz, **Gaziantep'in Adaşı ve Fahri Hemşerisi: Atatürk Gaziantep'te**, Gaziyurt Matbaası, Gaziantep 2002, s. 44.

²⁶⁵ **BOA HR. SYS.** 2544-15\35.

²⁶⁶ **BOA HR. SYS.** 2544-15\35-36.

²⁶⁷ Lohanlızade, **age**, s. 38.

²⁶⁸ Saral, **age**, s. 129.

²⁶⁹ Pamuk, **age**, s. 196.

²⁷⁰ Sahir Üzel, **Gaziantep Savaşının İçyüzü**, Doğu Ltd. O. Matbaası, Ankara 1952, s. 30-32.

²⁷¹ Bayaz, **age**, s. 81.

meclisindeki yaşlı üyeler Türklerle anlaşmak istemelerine rağmen genç üyeler anlaşmak istemediler. İşlerin istediği şekilde gitmeyen Kılıç Ali Maraş'tan Bodoylu Abraham, Bedros Varabet ve Sahak Kahanne isimindeki din adamlarını getirtti. Antep'e gelen nasihat heyeti Ermenilerle görüştü.²⁷² Ermeni din adamlarını tarafsız kalmalarını ya da Türklerle anlaşmalarını teklif etti. Fakat olumsuz cevap aldı.²⁷³

Antep'te çarpışmalar büyüyünce Ermeni mahallesinde yaşayan Türkler evlerini ve tüm eşyalarını bırakarak Türk semtlerine sığındılar. Fransızlara karşı şehir içinde pasif direniş devam ederken şehir dışında da çatışmalar devam ediyordu. Türk milleti manevi olarak desteğini her fırsatta göstermesi Anadolu'da büyük yankı uyandırdı.²⁷⁴ Şehir içindeki çatışmalarında başlamasıyla hem Mutasarrıf hem de işgal kumandanı sükûneti sağlamak için sürekli diyalog halindeydi. Direnişçileri organize ederek Fransızlara karşı genel bir taarruz hazırlığında bulunuyordu. Bunun için Büyükkızılhisar'a gitti.²⁷⁵

Kılıç Ali toplayacağı kuvvetlerle, Fransızlara karşı ansızın baskın yaparak onları mağlup etmeyi düşündü. Fakat Fransızlar ve Ermeniler kendinden önce böyle bir baskın gerçekleştirdiler. Şiddetli saldırılara rağmen milis kuvvetleri mevzilerini savundular. Baskından sonra Kılıç Ali hemen Antep'e gelerek Yıldırım ve Şimşek taburlarını teşkil etti. Dört yüz mevcutlu taburların her birinde on beş silahlı askerden müteşekkirdört bölük vardı. Yıldırım taburuna Üsteğmen Salih, 1. Bölük Komutanlığına Teğmen Hayri ve 4. Bölük Komutanlığına Emekli Üsteğmen Mustafa ve bölük komutanlıklarına yedek subaylar verildi.²⁷⁶ 11 Nisan'da Kılıç Ali, milletvekili seçilince Kilisli Aslan Bey'i kendi yerine geçirerek Ankara'ya gitti.²⁷⁷ Yaşanan bu çatışmaların ulusal ve uluslararası basınlarda da yer aldı. Heyet-i Temsiliye tarafından Antep'teki olayların faili Fransızlar olduğunu söyleyerek protestolarda bulunuldu.²⁷⁸

4.7.1. Fransız Kuşatması

Fransız Tümen Komutanlığı Urfa, Cerablus, Arappınar ve Akçakale'deki birliklerine erzak ve cephaneye sevk etmek üzere Albay Andrea idaresinde "şark kolu" adında bir müfreze teşkil etti. 9 Nisan'da dört piyade taburu, yarım süvari alayı, dağ ve sahra bataryası, istihkâm bölüğü, seyyar hastane ve diğer yardımcı kuvvetlerden oluşan şark kolu, Kilis'ten Akçakoyunlu ve Cerablus'a doğru yola çıktı. 11 Nisan Akçakoyunlu 12 Nisan'da da Cerablus'a ulaştı. Bu sırada Urfa'daki Fransız garnizonun teslim olduğu haberi öğrenildi. Bu gelişmeyle birlikte şark kolu, Cerablus'taki Albay Normand komutasında Nizip yolundan Antep'e hareket etti.²⁷⁹

11 Nisan'da Urfa'nın kurtuluşu, işgalcileri ne kadar ümitsizliğe sevk ettiyse direnişçilere de o derece ümitlendirdi. Maraş ve Urfa'dan sonra sıranın Antep'e geleceği beklentisi, direnişe güç verdi. Kılıç Ali 16 Nisan'da Albay Normand'ı Babilge'de karşıladı.²⁸⁰ Her alanda üstünlüğü olan Fransız kuvvetlerine karşı bir şey

²⁷² Yaşar Büyükoğlu, **Milli Mücadele Döneminde Güneydoğu Anadolu(30 Ekim 1918-20 Ekim 1921)**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2012, s. 78.

²⁷³ Pamuk, **age**, s.197.

²⁷⁴ **İrade-i Milliye Gazetesi**, 24 Cemaziyülevvel 1338\ 15 Mart 1920, sy. 30, s. 4.

²⁷⁵ Ünler, **age**, s.106.

²⁷⁶ Saral, **age**, s.131.

²⁷⁷ Abadie, **age**, s.88.

²⁷⁸ Cemil Şenalp, **Ulusal Kurtuluş Savaşında Fransız İşgal Bölgelerinde Sivil İşler\Askeri Hükümet Faaliyetleri**, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul 2006, s. 593-594.

²⁷⁹ Pamuk, **age**, s.202.

²⁸⁰ Yetkin, **age**, s.129.

yapamayan Kılıç Ali geri çekilmek zorunda kaldı.²⁸¹ Çarpışmanın duyulmasıyla birlikte birçok kişi ve Şimşek taburu yardım etmeye harekete geçti. Birbirlerinden habersiz olan bu hareketin bedeli ağır oldu. Yardıma gelen bu birlikler yeteri kadar bilgiye sahip olmadıklarından dolayı Güllüce'deki açık arazinin ortasında Fransız birlikleriyle karşı karşıya geldiler. Ve bu karşılaşmada milis kuvvetler ağır kayıplar verdi.²⁸²

Önce Maraş'ta ve Urfa'da ağır yenilgiler alan Fransızlar, Antep'te de aynı durumu yaşamak istemediler. Dikkatli bir şekilde Antep'e doğru ilerlemeye devam ettiler. Albay Normand önderliğindeki Fransız kuvvetleri güneybatı istikametinden şehir'e doğru yaklaştılar. Cünüt tepesinde mevzilenen Fransız kuvvetleri şehri bombalamaya başladılar.²⁸³ Normand, önderliğindeki kuvvet bir taraftan bombardımana devam ederken bir taraftan da şehir'e doğru ilerlemesini devam ettirdi. Sarımsaktepe, Mardin binası, Düztepe, Salavat yokuşu ve Kurbanbabayı egemenliği altına alan Fransızlar, kolejle haberleştiler. Çıksorut, Kuşçu dağı ve Hacıbaba tepelerini de alarak şehri kuşatma altına aldılar. Mardintepe ve Kurbanbaba tepesini ele geçiren Fransızlar buradaki Ermeni evlerine Fransız bayrakları çekti. Kozanlı cephesinde bulunan milli kuvvetlerinin şiddetli ateşi karşısında ağır kayıplar veren Fransız kuvvetleri şehre doğru ilerlemeyi durdurmadı.²⁸⁴ Fransızların şehre girişi bütün dengeleri alt üst etti. Büyük endişe duyan halk şehrin kuzey tarafına doğru göç etti. Yıldırım taburunun iki bölüğü ile Kılıç Ali'yle birlikte semt etrafının büyük kısmı şehrin dışında kaldı. Yıldırım taburunun Mardin binasından şehir'e giremeyince çekildi ve Şimşek taburu dağıldı.²⁸⁵

Şehirde ölüm sessizliği hâkim oldu. Kuşatma altında bulunan Antep, milli kuvvetler tarafından tekrar taarruza geçilerek şehirdeki Fransız kuşatması kaldırmaya çalıştı. Sürekli süren çatışmalarda beklenen yardımın gelmemesi milli kuvvetleri oldukça zor duruma soktu. Uzun bir süre boyunca kısıtlı imkânlarla olağanüstü mücadele sergileyen Antepliler, 9 Şubat teslim şartnamesi oluşturarak yenilgiyi kabullendiler.²⁸⁶ Türk tarafından Müftü Fahrettin, Tercüman Mecideddin, Geçici Hükümet Başkanı Dr. Mecid, Eşraftan Kamil, Nuri, Dr. İbrahim ve Fransız tarafından Albay Abadie ve Albay Andrea ile anlaşılma sağlanıp imzalar atılmıştır.²⁸⁷

Bu protokole;

- Şehrin teslimi 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr'de imza edilen muahede gereğince Antep sancağının Fransız mandası altına girmeyi kabul ederler.
- Şehrin idaresi, asayişin muhafazası için işgali gerekli olan Kale, Hükümet konağı gibi yerler Fransız birliklerine konulacaktır.
- Fransız memurları tarafından tayin olunacak yerli memurlar tarafından, Fransızların kontrolü altında, Türk idaresi yeniden oluşturulacaktır.
- Kasaba ve çevresinin asayişi sağlamak amacıyla yerli polis ve jandarma birlikleri kurulacaktır.
- Harp tazminatı istenmeyecek, tamirat bedeli ve zarar ziyan ileride muhtelit komisyonlarca tespit edilecektir.
- Türk mahallelerinde yapılan tahkimat ve engeller hemen kaldırılacaktır.
- Toplar, tüfekler ve her çeşit harp araçları Fransız memurlarına teslim edilecek ve Türklerin oturduğu kısımda hiçbir taharriyat yapılmayacaktır.

²⁸¹ Lohanlızade, **age**, s.44

²⁸² Ünler, **age**, s.52-53

²⁸³ Ünler, **age**, s.110

²⁸⁴ **İrade-i Milliye Gazetesi**, 2 Şaban 1338\21 Nisan 1920, sy. 38, s. 4.

²⁸⁵ Ünler, **age**, s.53

²⁸⁶ **BOA HR. SYS.** 2465\63.

²⁸⁷ Pamuk, **age**, s. 302.

- Nizamiye ve Türk jandarma birlikleri harp esirleridir. Kemalistlerin elinde bulunan Fransız esirleri iade olunduğu anda bunlarda silahsız bir şekilde serbest bırakılacaktır.
- Yukarıdaki şartlar tamamen uygulanmadığı takdirde şehirden altın ve para ceza olarak alınacak ve şehir eşrafi tutuklanacak, şehre erzak verilmeyecektir.
- Halen şehirde bulunan Antepli milli başkanlarla müşevvikler affolunacak; cari mal emniyeti ve din serbestliğine mutlak riayet gösterilecektir.
- İş bu şartlar bugün 9 Şubat 1921 tarihinden itibaren yürürlüğe girecektir.²⁸⁸

Anlaşmadan sonra Fransız tarafından büyük sevinç yaşanırken Türk tarafında büyük bir üzüntü hâkimdi. Aylardır kısıtlı imkânlarla direnseler de son zamanlarda açlığa karşı aynı direnci gösteremediler. Teğmen Lohanlı Mustafa Nureddin “ bizi top ve tüfek mağlup etmedi. Bizi ne düşmanın gücü yıldırıldı, ne cephanesi, ne tankı ve ne de araçları... Bizi tek bir şey ezdi, gözlerimizden kanlı yaşlar akıtarak yurdumuzdan çıkardı: o da maalesef açlık!” Diyerek durumun acı gerçeğini itiraf etmişti. Antep'li yarı aç yarı tok Fransızlara karşı koydular. Antep'i dört bir taraftan sarıp dışarıyla bağlantısını kesen Fransızlar, şehri aç ve cephanesiz bırakarak ele geçirebildiler.²⁸⁹

Sonu gelmeyen mücadelelerden yıpranan Fransa, siyasi gelişmelerin etkisiyle Türk hükümeti ile anlaşma yolunu seçti.²⁹⁰ 23 Ağustos ve 13 Eylül tarihleri arasında yapılan Sakarya Meydan savaşında Yunanlıları mağlup etmemiz üzerine Fransa hükümeti ve Türk hükümeti arasında barış görüşmeleri başladı.²⁹¹ 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara anlaşmasıyla Antep'te bulunan Fransız devri son buldu. Fransız kuvvetleri, Kilis'ten 7 Aralık'ta Antep'ten de 25 Aralık'ta çekildi.²⁹²

İşgale 10 ay dayanan ve düşmana geçit vermeyen Antep'e gösterdiği mücadeleden dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi 2 Şubat 1921'de Antep adının Gaziantep olarak değiştirilmesi için üç maddeden oluşan kanun tasarısı TBMM'ne sunuldu. Sunulan tasarının kabul edilmesiyle 8 Şubat 1921 de Gazilik unvanı verildi.²⁹³ Meclis tarafından kabul edilen kanun teklifi, 8 Şubat'ta Resmi Gazete 'de yayınlanarak yürürlüğe girdi.²⁹⁴

²⁸⁸ Ünler, **age**, s.149-150. ; Bayaz, **age**, s.215-216.

²⁸⁹ Pamuk, **age**, s.305

²⁹⁰ Enver Ziya Karal, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1979, s. 96.

²⁹¹ Ünler, **age**, s. 162-163.

²⁹² Pamuk, **age**, s. 310.

²⁹³ **BCA, 54-355-7, Dosya eki: 49.**

²⁹⁴ [https://www.gzt.com/jurnalist/8-subat-1921-gaziantepe-gazi-unvaninin-kabulu-3116184,02.18.2021.](https://www.gzt.com/jurnalist/8-subat-1921-gaziantepe-gazi-unvaninin-kabulu-3116184,02.18.2021)

5. MİLLİ MÜCADELEDE URFA

Urfa Güneydoğu Anadolu bölgesinin Fırat nehri ile çevrili doğusunda yine Fırat'ın nehrinin kolu olan Habur ile sınırlandırılmıştır.²⁹⁵ Komşularıyla coğrafi olarak aynı, idari olarak farklılık göstermiştir. Kuzey, batı ve güneyde oluşan sınırlar doğal faktörlere bağlı olarak oluşturulmasına karşılık, Güneyde oluşan sınırlar coğrafi olmaktan çok siyasi bir sınır olmuştur. 1921.1926.1929 tarihlerinde yapılan Ankara anlaşması ve Halep protokolüyle çizilen Suriye ile komşu olan bir sınır şehridir.²⁹⁶

Bir geçiş alanı olan ve yolların kavşak noktasında bulunan Urfa ve çevresi tarihte çeşitli kavimlere ev sahipliği yapmıştır. İlkçağlardan başlayarak çok değişik topluluk ve milletlerin egemenliğinde altında kalmıştır. Bugün, Urfa ilinin üzerinde bulunduğu topraklar, tarihte ilk defa Anadolu'da siyasi bir birlik meydana getiren Hitit imparatorluğu dâhil olmuştur.²⁹⁷ Ancak bu yöre daha çok Mezopotamya'daki Samilerin Yeni Babil ve Asurluların etkisi daha çok görülmüştür. Bunun sebebi ise adı geçen hâkimiyetlere daha yakın olmasıdır.²⁹⁸

Türklerin Urfa'ya girişi Tuğrul Bey zamanında başlamıştır.²⁹⁹ 1071 Malazgirt savaşından sonra, Selçuklu hâkimiyetinin Anadolu'da yaygınlaşmaya başlamasıyla harçlılar, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Memlüklerle beraber Osmanlı devletine kadar sürekli aşamalardan geçerek günümüze kadar gelmiştir.³⁰⁰

Birinci dünya savaşının başlamasıyla birlikte devletlerin uyguladığı politika ve siyasal güçlerin değişmesiyle devletlerin bazıları güçsüzleşmiş bazıları ise yeni yerler arayışına başlamıştı. Osmanlı devleti bütün bu yenileşme hareketlerine rağmen bu duruma ayak uyduramadı. Ekonomik yönden büyük bir çöküntüye uğradı. Bu çöküşten sonra ülke içinde ve dışında büyük buhranlar yaşamış ve bunun sebebi olarak batı sistemini kavrayamaması ve savaşın başarısızlığını gösterildi. Osmanlı devletinin bu sırada uygulaması gereken tek durum toprak bütünlüğünü korumak olduğu öne sürüldü.³⁰¹ Avrupa devletleri Osmanlı'nın bu zayıflığından faydalanmak istedi. İtilaf devletleri, Osmanlı devletini kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla paylaştı. Osmanlı devleti bütün çabalarına rağmen itilaf devletleriyle anlaşma imkânı bulamadı. 1918 baharında itilaf cephelerinin Osmanlı devletine karşı taarruza geçmesiyle kuvvetlerimiz geri çekilmek zorunda kaldı ve itilaf devletleriyle bir ateşkes anlaşması imzalamaya karar verdi.³⁰² Bu anlaşmayla İngiltere ve Fransa Osmanlı topraklarında rahatça hareket etme imkânı buldu. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalan Mondros anlaşması ile Osmanlı devletini paylaşma politikalarını rahatça devreye sokacaklardı. Fransa'yı orta doğuda görmek istemeyen İngiltere'nin tutumu savaş sonrasında İngiliz-Fransız anlaşmazlığını ortaya çıkarmıştır.³⁰³

²⁹⁵ İsmail Özçelik, Millî Mücadelede Güney Cephesi Urfa, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1992, s. 1.

²⁹⁶ <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-89637/sanliurfa.html>, 02.18.2021.

²⁹⁷ Fikret Işıltan, **Urfa Bölgesi Tarihi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1960, s. 7.

²⁹⁸ Özçelik, **age**, s. 6.

²⁹⁹ İbrahim Kafesoğlu, **Melikşah Devri Büyük Selçuklu İmparatorluğu**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1953, s. 51.

³⁰⁰ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2010, s.83.

³⁰¹ Bayram Kodaman, **Şark Meselesinin Işığı Altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu**

Politikası, Orkun Yayınları, İstanbul 1983, s.161.

³⁰² Liman Van Sanders, **Türkiye'de Beş Yıl**, çev. M. Şevki Yazman, Burçak Yayınevi, Ankara 1968, s.351.

³⁰³ Sina Akşin, **Kurtuluş Savaşı'nda ve Lozan'da İngiltere ve Fransa İlişkileri, Lozan'ın 50. Yılına Armağan**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1978, s. 55.

Yapılan gizli anlaşmalarla Osmanlı devletini kendi aralarında paylaşmak isteyen İtilaf devletleri, Osmanlı devletinin ekonomik ve askeri alandan zayıflamasını fırsat bilerek anlaşmaya çalışmışlardır. İngiltere ve Fransa arasında yapılan Sykes-Picot anlaşmasını Rusya'da onaylayarak hedefledikleri Osmanlı topraklarını kendi aralarında paylaşmış oldu. Böylece İtilaf devletleri arasında yapılan ve On bir mektup teatisi olarak da bilinen Sykes-Picot anlaşması üçlü itilaf arasında imzalandı.³⁰⁴ Yapılan bu anlaşma maddelerine göre

- Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmı, Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis Rusya'ya verilecekti.³⁰⁵
- Doğu Akdeniz bölgesi ile Adana, Antep, Urfa, Diyarbakır, Musul, Suriye kıyıları Fransa'ya,
- Bağdat ile Basra, Hayfa ve Akka limanları ile Güney Mezopotamya İngiltere'ye verilecekti.

İngiltere ve Fransa'nın aldığı topraklarda bir Arap devleti kurulacaktı. Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nin başarıya ulaşması Sykes Picot' un uygulanmasını engelleyen şey olmuştu.³⁰⁶ 25 Ekim 1917'de Lenin önderliğindeki Bolşeviklerin, Rusya'da iktidarı ele geçirmesiyle sonuçlanan Devrimle birlikte Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiseri olan Lev Troçki, Sykes Picot Antlaşması'nı İzvestiya Gazetesi'nde yayınlatarak, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması için oluşturulan bu gizli belgeyi tüm dünyaya duyurmuştu.³⁰⁷

Bu anlaşmanın etkisi kalkınca İngiliz ve Fransızlar çareyi İtalya ile anlaşma yapmada buldu. İtalya Sykes-Picot anlaşmasını öğrenince itilaf devletlerine başvurarak aralarında yaptıkları anlaşmayı kendisine de açıklanmasını istedi. İtalya'nın 28 Ağustos 1916'da Almanya'ya karşı savaş açmasıyla itilaf devletleri tarafından yapılan gizli anlaşmalara dâhil edilmesini istedi. İtalya'nın daha öncede dile getirdiği Akdeniz bölgesini bu yapılacak olan gizli anlaşmayla gündeme getireceğini bildirdi. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa 19 Nisan 1917'de İtalya ile bir araya gelerek İtalya'nın istekleri doğrultusunda Saint Jean de Maurinne anlaşmasını imzaladılar.³⁰⁸ Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi de Rusya'ya bağlıydı fakat Rus devriminden sonra anlaşma yürürlüğe girmedi.³⁰⁹

İtilaf devletlerin birinci dünya savaşında yapmış olduğu saldırılar Osmanlı devletini zor durumda bırakmış ve anlaşma yolları aratmıştır. Büyük uğraşlar sonucu İtilaf devletleriyle anlaşma sağlanmış ve Mondros Müterakkisi imzalanmıştır. Bu anlaşma Osmanlı devleti açısından çok ağır şartları olan bir anlaşma olmuştur. 30 Ekim 1918 de imzalanan anlaşmanın maddeleri Osmanlı devletini kayıtsız şartsız teslim metni oluşmuş Osmanlı devletinin söz hakkını sınırlandırmıştır. 25 maddeden oluşan mütarekenin 7. Ve 24. Maddesi Osmanlı devletini zor durumda bırakmıştır. Bu anlaşmanın iki maddesi bu şekildedir:

³⁰⁴ Adamof E. E, **Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinden Anadolu'nun Taksimi Planı**, Yeni İstanbul Yayınları, Çev. Hüseyin Rahmi, İstanbul 1969, s. 189.

³⁰⁵ Yusuf Hikmet Bayur, **XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1974, s. 77.

³⁰⁶ Tansel, **age**, (1976), s.160.

³⁰⁷ <https://tarihbilgi.org/sykes-picot-antlasmasi-nedir/>, **02.18.2021**.

³⁰⁸ Osman Olcay, **Sevr Antlaşmasına Doğru Çeşitli Konferans ve Toplantı Tutanakları**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, S.63.

³⁰⁹ Özçelik, **age**, s.24.

7)- İtilaf devletleri bölgede güvenliklerini tehdit edecek bir olay ortaya çıkarsa, istedikleri herhangi bir noktayı işgal edebileceklerdir.

24)- Doğu'da bulunan Altı vilayette (vilayeti sitte) adı verilen yerlerde bir karışıklık veya olay olursa, İtilaf devletleri bu vilayetlerden herhangi birini işgal edebileceklerdi. Bu iki madde anlaşma devletlerine alenen Anadolu'yu işgal etme yolunu açtı. İtilaf devletleri bu anlaşmayla Osmanlı devletinin üzerinde işgal haklarına sahip olmuştur.³¹⁰

5.1. Urfa'da İngiliz ve Fransız İşgali

5.1.1. Urfa'da İngiliz İşgali

Halep vilayetine bağlı olan Urfa 1919'da yapılan idari bir taksimatla bağımsız bir sancak durumuna geldi.³¹¹ Mütarekesi'nin 7. maddesinde olan "İtilaflar, güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir olayda stratejik gördükleri noktayı işgal edebilecektir." beyanı, Urfa'yı işgal için bahane yapılarak 24 Mart 1919 tarihinde İngilizler tarafından işgal edildi.³¹²

Urfa çevresinde İngiliz işgal birliklerinin dolaşması şehri tedirgin etti. Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey'le Nusret Bey, eşraftan bazı kişileri görüşmeye çağırarak şehrin düşme ihtimaline karşı alınması gereken önlemleri görüştü ve acilen bir milis kuvvetin oluşturulması fikrini öne sürdü. Bunun amacı ise karışıklıklardan yararlanmak isteyen aşiretlere karşı şehri savunmaktı.³¹³

Bu sırada İngilizler tarafından gerçekleştirilen işgal hareketleri devam ederken Birecik'in bir tabur askerle işgal edildiğini Urfa'nın da aynı durumu yaşayacağını 13. Kolordu Komutanlığı tarafından tüm birliklere duyuruldu. Bu durumun üstünden çok geçmeden 24 Mart'ta Urfa'daki 1. Süvari Alayı Komutanı Binbaşı Hüseyin, 13. Kolordu Komutanlığına Urfa'nın İngilizler tarafından işgal edildiğini bildirdi. İngilizler, 24 Mart 1919 günü öğle vakti yanlarında bulunan Ermeni askerleri ile Urfa'ya girerek şehri işgal etmişti. 1. Süvari Komutanı Hüseyin Bey İngilizlerin bu haksız işgalini kabul etmemiş ve İngilizlere karşı bu işgali protesto eden bir mektup yazmıştır. Osmanlı Devletinin imzaladığı mütarekenin maddelerine göre Urfa'da işgali gerektiren bir neden olmadığını mektupta dile getirerek bu durumu protesto etmiştir.³¹⁴

Hüseyin Bey "Dört yüz kadar tahmin edilen İngiliz piyadesinin 24-25 Mart'ta Urfa'ya giriş yaptıklarını belirtmiş ve 13. Kolordu Komutanlığına ordugâhta hazır olarak beklemekteyiz İngilizler Urfa'ya giriş yaptılar" diyerek hazırladığı raporu göndermiştir. Bu sırada Urfa'ya gelen İngiliz Yarbayı ve iki Subay şehirde dolaşmakta ve gözlem yapmaktaydı. İngiliz yarbayı ve subaylar Urfa'da yaşayan İsviçreli Yakop'un evinde kaldı. Bu sırada protesto mektubu kaldığı evin önünde verilmiş, Yarbay işi olduğunu söyleyerek cevabı sonra bildireceğini dile getirmişti. İngiliz Yarbay hükümet binasının çevresine askerleriyle saldırmış ve bu arada kendilerini karşılamayan Mutasarrıf Nusret Bey'e çıkmıştı. Nusret Bey ise buna karşılık "haksız yere şehri işgal eden İngilizleri karşılamaya çıkmak bir Türk Mutasarrıflığına uygun düşmez eğer misafir olmuş olsaydınız sizi Birecik'te karşılardım" cevabını verdi.³¹⁵ Bunun üzerine

³¹⁰ <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/mondros-ateskes-antlasmasi-30-Ekim-1918-1226,02.18.2021>.

³¹¹ Karal, *age*, s. 337.

³¹² <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80694/kurtulus-savasinda-urfa.html>, 02.18.2021.

³¹³ Müslüm Akalın, *Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler*, Şarkav Yayınları, Ankara 1997, s.1

³¹⁴ Özçelik, *age*, s. 55.

³¹⁵ Ali Rıza, *Ahfada Yadigâr- Urfa Mücadelesi*, Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma yayınları, Şanlıurfa 1995, s.8.

işgal komutanı askerleri için kalacak bir bina istemiş kendisine şehirde boş olan Süvari Kışlası gösterilmişti fakat burayı istemeyen Yarbay, Gureba Hastanesi'ndeki hastaları çıkartarak burayı işgal ettiğini duyurdu. İşgalin gerçekleşmesiyle İngilizler şehirdeki haberleşmeyi kontrol altına aldı. Gizli şifrelerle yapılan haberleşmeyi yasakladılar. İngilizler, Urfa'da yaşadıkları süre zarfında aşiretlerle ilişkilerini iyi tuttular. Ermenilerle birlikte şehri karıştırarak işgalin fitilini ateşlediler. Böylelikle işgal resmen başlamış oldu.³¹⁶

Urfa'da işgal devam ederken Dâhiliye Nezaretinin emri ile Mutasarrıf Nusret Bey "tehcir" ile ilgisi olduğunu gerekçe göstererek İstanbul'a çağırmıştır. Çıkan emirden sonra Nusret Bey İstanbul'a gideceği sırada Urfa halkı onu uğurlamış ve Nusret Bey'in yerine Mutasarrıflığa Ali Bey atanmıştır. İşgalden günler sonra İngilizler Süvari Alayı Komutanı Hüseyin Bey ile görüşmek isteyerek Birinci Süvari Alayını Urfa'dan çekmesini istedi. Hüseyin Bey kendisine böyle bir emir verilmediğini dile getirerek Urfa'yı terk etmeyeceğini söyledi. Bunun üzerine İngilizler Urfa'nın sabaha kadar boşaltılması gerektiğini boşaltılmaması durumunda Urfa halkı için feci sonuçlar doğuracağını dile getirerek Alay Komutanı Hüseyin Bey'i tehdit etmiştir. 13. Kolordu komutanlığına durumu bildiren Hüseyin Bey, Urfa'da kalmanın kötü bir olaya sebebiyet vereceğinden 25 Mart'ta alay ordugâhında bir birlik yerleştirerek Urfa'nın beş km uzağındaki Karaköprü mevkiine çekildi.³¹⁷

İngiliz Komutanı, 26 Mart günü emir subayına Alay'ın Karaköprüde bulunmasından rahatsız olduğunu belirterek Urfa'daki bulunan kuvvetle birlikte Siverek'e çekilmesini dile getirdi.³¹⁸ Yoksa bu durumu İstanbul'a bildirerek cezalandırabileceğini ve Alayı çekmemesi için 13. Kolordu komutanlığından bir emir verse bile bunu kendilerine göstermesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine işgal birlikleri komutanı Türk Komutana açıkça gözdağı vermiştir. Bu olay karşısında Alay Komutanı Siverek'e çekilerek Kolorduya bildirmiştir. Türk birliklerinin Urfa'dan çekilmesiyle İngiliz birlikleri Urfa'da rahatça hareket edebilme hakkına sahip oldu.³¹⁹

İngilizler bölgede işgal hareketlerinin yanı sıra Urfa ve çevresinde zararlı siyasi propaganda yapmak için halk arasında yılgınlık ve ayrılık yaratmaya çalışmış, bazı aşiret reisleriyle anlaşmaya çalışarak devletten koparıp kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardı. Yörede müstakil bir Kürdistan devleti teşkil edeceği yolundaki İngiliz propagandası hız kazandı. Bu çalışmanın asıl amacı ise Musul'da kurulması tasarlanan İngiliz hâkimiyetini sağlamlaştırmaktı. Bu hareketlerden dolayı bir taraftar kitlesi oluşturamayan İngilizler aşiretleri etkilemek için büyük çaba harcadılar. Propagandalar yaparak halk arasında ayrılık çıkarmaya çalıştılar. Bazı aşiret reislerini para vererek ya da şiddet göstermek suretiyle devletten koparmaya çalıştılar.³²⁰ Yörede bulunan bir iki küçük aşiret elde edildi ve devlete karşı başkaldırdılar. Hükümet bir taraftan aşiretlerdeki asayişsizliği engellemeye çalışırken bir taraftan da siyasi olayları önlemeye çalışıyordu. Meydana gelen bu başkaldırıları 13. Kolordu kuvvetlerini oldukça zor bir duruma soktu. İşgal sırasında Araplarında kullanan İngilizler, Cerablus ve havalisini

³¹⁶ Özçelik, *age*, s.56-57.

³¹⁷ Hulki Saral, Saral Tosun, *Vatan Nasıl Kurtarıldı, Nur dağları "Amanoslar", Toroslar, Adana, Maraş, Gaziantep ve Urfa'da Yapılan Kuvayimilliyeye Savaşları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1970, s.21.

³¹⁸ Haluk Selvi, Bülent Cırık, *Milli Mücadelede TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, TBMM Basımevi 2020, s. 375.

³¹⁹ Özçelik, *age*, s. 59-60.

³²⁰ M. Tayyip Gökbilgin, *Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1959, s.133.

yağmalattıkları sırada Urfa'daki İngiliz yanlısı aşiretlerde bunlardan faydalanarak Urfa'da yağmalama hareketlerine girişmişti.³²¹

Anadolu'daki birçok yerinde olduğu gibi Urfa'da da eskiden beri bulunan Ermeniler burada ticaret ve zanaatla uğraşıyorlardı. İngiltere ile birlikte gelen Ermeniler 1915'ten beri burada eylem ve kıskırtmalarla isyan çıkarmaya çalışmış ve Urfa'da bulunan Ermenileri kendi yanlarına çekmiştir.³²² Bu yapılan isyan başarılı olmamış güvenlik kuvvetlerince bastırılmıştır. Birçok kişi yaralanmış ve önemli ölçüde silah ele geçirilmiştir. Urfa'da yaşanan bu olayın Ermenilerle Türklerin arasında soğukluğun olmasına yol açmıştır. İsyanın bastırılmasından sonra dışardan gelen Ermeniler şehirden uzaklaşmış, iş gücü sahibi olan Ermeniler ise günlük yaşayışlarına devam etmiş isyana teşvik eden Ermeniler ise Halep'e gönderildi. Osmanlı Devletinden bu yana Ermeni devleti kurmak isteyen Ermeniler, İngilizlerle beraber asker kılığında Urfa'ya gelmişler ve burada yaptıkları onur kırıcı hareketlerle halk üzerinde kötü bir etki yaratmış ve ortamın gerginleşmesine neden olmuştu. Gönüllü gelen Ermeniler Urfa'da bulunan Ermenilere silah eğitimi vererek onları hazırlıyor şehirde isyan ve karışıklık çıkarmaya çalışıyorlardı.³²³

Ortadoğu işgali konusunda en etkili rekabet Fransa ve İngiltere arasında yaşanmıştır. İngiltere'nin itibarını yükseltmek ve Osmanlı devletini cezalandırmak için Arap ülkeleri alınmalı ve paylaşılmalıydı. Bu sırada geleneksel İngiliz denge politikasının da bozulmaması için sömürgeleri destekliyordu.³²⁴ Ancak savaş yıllarında olağanüstü şartlar içinde yapılan gizli anlaşmalar İngiltere'nin Ortadoğu'daki hedeflerine engel oldu. Fransa'nın Ortadoğu'da gizli anlaşmalardan doğan haklarını elde etmeye çalışıyor ve Osmanlı devletini bu konuda cezalandırmak istiyordu. İngiltere'den farklı politikaları olan Fransa, Osmanlı devletinde ekonomik çıkarları ve yatırımları bulunmasıyla Türkiye'den alacakları %60'lık bir pay hakkına sahipti.³²⁵ İki müttefik arasında Ortadoğu'dan çıkan anlaşmazlıkların çözülmesiyle ilgili Fransa ve İngiltere arasında bir anlaşma yapılması öngörüldü. İki devletinde çıkarlarına göre hareket etmeleri gerekiyordu bu yüzden 15 Eylül'de imzalanan Suriye İtirafnamesine göre Antep, Adana, Urfa, Maraş ve İskenderun İngilizler tarafından Fransızlara bırakıldı. Bu anlaşmayla İngilizlerde Musul'u aldı. İngilizler, Suriye'de bulunan kuvvetlerini geri çekerek Fransızların kuvvetlerini harekete geçirdi. Böylelikle İngiliz işgali altında olan topraklar Fransa'ya bırakıldı. Bu anlaşma iki devleti de memnun bıraktı. Zira bu topraklarda yaşanan ekonomik çıkar elde etme yarışı Fransa'yı Çukurova'nın pamuğuna, İngiltere'nin de Musul'un zengin petrol yataklarına sahip olmasını sağladı. İngiliz Komutan Allenby, Suriye'nin ve güneydoğunun yönetimini Fransa Yüksek Komiseri General Goureaud'a bırakarak bölgenin tek sahibinin Fransızlar olduğunu bildirdi.³²⁶

Bu anlaşmayla sıkıntıya düşen iki grup vardı bunlardan biri Türk kuvvetleri ile bölgede yaşayan Emir Faysal ve halkıydı. Türk Kuvayimilliyecilerin boşaltılan yerlerin Fransızlar tarafından işgal edilmesini bir türlü kabul edememiş ve Ermenilerle yapılan

³²¹ Özçelik, *age*, s. 65.

³²² Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960, s.26.

³²³ Hulusi Kılıçaslan, *1918-1920 Yıllarında Urfa'da Umumi Durum*, Anzılha Dergisi, sayı 4, Urfa Nisan 1978, s. 8.

³²⁴ Kemal Melek, *Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1978, s.7.

³²⁵ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih (1979-1960)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1975, s. 140.

³²⁶ Osman Olcay, *Sevres Anlaşmasına Doğru*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s. 67- 68.

işbirliğinden endişe duymuşlardı. İngiltere ve Fransa arasında yapılan anlaşmalar Türk milletinin tepkisine neden olan bir başka durumdu. Emir Faysal da İngiltere'nin kendilerine verdiği Arap konfederasyonu sözünü protesto ederek bu durumun yerine getirilmesini istiyordu. Mustafa Kemal, Faysal'ın İngilizlerle arasının bozulmasından faydalanmak istemesiyle Suriye'deki bulunan ajanlar tarafından Arap yetkilileriyle iletişim kurarak Türk ve Arap kuvvetleriyle beraber İtilaf devletlerine karşı ortak bir cephe oluşturmayı amaçladı. Suriye bölgesindeki halkın Fransızlara karşı Mustafa Kemal'le yakınlaşmaları, Fransızları tedirgin etti.³²⁷ Böylelikle Fransızlar, İngilizlerin boşalttığı yerleri kolaylıkla işgal edemeyeceğini anlamış oldu.³²⁸ Çünkü bu bölgelerde Kuvayımilliyeye birlikleri tarafından büyük bir savunma düzeni oluşturuldu.

İngilizlerin bölgeden çekilmesiyle birlikte Fransızların işgal hareketine geçmesi arasında geçen iki aylık bir süre zarfında Anadolu'da oluşan milis kuvvetler bu fırsattan yararlanarak Şam'daki oluşturulan teşkilatı bütün Suriye'ye yaymaya çalışmışlardı. Bölgede yaşayan birçok sivil ve yerli subay aşiret kuvvetlerinin başına geçirilerek işgal kuvvetlerine karşı çelikten bir set oluşturuldu.³²⁹ Fransız kuvvetleri, milis kuvvetler karşısında gösterdikleri tüm çabalara rağmen toprak elde edememiş hatta işgali altında bulunan önemli bir stratejik nokta olan Elhoş bölgesini terk etmeye mecbur bırakmıştı. Suriye itilafnamesiyle İngilizler işgal ettiği Urfa, Antep ve Maraş'tan çekilmiş yerini Fransızlara bıraktı. Artık bölgede Fransız işgal dönemi başladı.

5.1.2. Urfa'da Fransız İşgali

Fransızlar, bölgenin yönetimini ele aldıktan sonra Suriye'nin idari alanında değişiklik yapmıştır. Kasım'da bölgenin yönetimini Allenby'den devralan General Guro (Goureaud) Osmanlı Devleti döneminde Suriye ve Lübnan bölgesini 4 bölgeye ayırdı. Merkezlerden ilki Beyrut olmak üzere büyük Lübnan Hükümeti, ikincisi merkez ise Şam Hükümeti, üçüncüsü ise Lazkiye'yi Alevi Hükümeti olarak dördüncüsü merkezde Halep Hükümeti adı altında nitelendirdiler. İskenderun ise bölgesel olarak bağımsız fakat Halep'e bağlı bir sancak olarak kalacaktı. Fransızların Suriye'de böyle bir idari bölünmeye gitmesinin nedeni, bu bölgelerdeki birliğini ve beraberliğini bozmak ve bunları birbirine düşman hale getirmektir. Bu yolla Fransızlar bölgeye daha rahat yerleşerek uzun vadede burada kalabilmeyi tasarlıyorlardı. General Goureaud, milli cephenin savunmasını kırmak için Humus'a doğru bir taarruz yapmayı planlıyordu. General Gouraud'un yaptığı bu taarruz savunma hazırlığında olan Dindiş aşireti tarafından geri püskürtüldü. İngiltere ile anlaşma sağlayan Fransızlar 30 Ekim günü Urfa'yı işgal ettiler.³³⁰ Yüzbaşı Saju komutasından oluşan 300 Fransız askeri şehre girdi. Urfa'ya giriş esnasında şarkılar söyleyen askerlerin arasında Ermenilerde bulunuyordu.³³¹ Urfa'daki görevini yürüten Yzb. Saju Urfa'daki idarecilerle ve şehrin ileri gelenleriyle görüşerek işgalin geçici olduğunu ve barış anlaşmasından sonra kuvvetlerini çekeceğini söyledi.³³² Fransız işgalini protesto eden bir Beyannamenin kendisine verilmesinden de bahseden Yzb. Saju, Fransızların önceden beri Türkleri sevdiklerini belirtmiş ve bu tür dilekçelerin hükümete verilmesi gerektiğini söyleyerek,

³²⁷ <https://tarihtendersler.com/2021/02/01/guney-ceghesi/> 12.10.2020.

³²⁸ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayinevi, C.2, Ankara 1977, s. 217.

³²⁹ <https://tarihtendersler.com/2021/02/01/guney-ceghesi/> 02.18.2021.

³³⁰ Özçelik, **age**, s.81.

³³¹ Saral, **age**, s.214.

³³² Müslüm Akalın, **Kurtuluş Savaşımızdan Belgeler**, 11 Nisan Gazetesi, Urfa 1981, s.6.

işgal ettikleri alanlarda taraf tutmadıklarını Adana ve havalisinde hiçbir haksızlık yapmadıklarını sadece sükûneti sağlamayı amaçladıklarını ve kimseyi ihamaye altına almayacaklarını belirtti.³³³

Bu görüşmeden sonra Fransız komutanı bütün idarecilerin sicillerini ve görev yapmış oldukları yerlerle birlikte bu bilgileri kapsayan bir dosya hazırlanmasını istedi. Bundan sonrada adliye İşlerine de el atan komutan çevredeki aşiretlerin akrabalarını hapisten salıvermiştir. Bunu yanı sıra suçları kesinleşmeyen ve hüküm giymeyen sanıkların dosyalarını da inceleyip herhangi bir ağır suçları bulunmayan herkesi tahliye etmiştir. Bunların çoğunluğu Ermeniler olup suçları kesinleşenleri bile adliyeye baskı yaparak tahliye etmişlerdir.³³⁴ Hükümet işlerine de el atan Fransızlar Urfa'ya girdikleri ilk gün, mahalli idarecilerin işlerine karışarak kimseye sorma gereği bile duymadan keyfi bir tutumla hükümet işlerine de karışmaya başladılar.³³⁵ Suruç'taki ilçe kaymakamlığı ile tabur komutanını Adana'ya sürdürdüler.³³⁶

Şehrin giriş ve çıkışlarını da kontrol altına alan Fransız askerleri, Siverek yolu üzerine bir manga asker, Suruç yolu üzerine de iki nöbetçi ve Harran yönündeki giriş'e de birkaç asker yerleştirdiler.³³⁷ Urfa gubernoru, Ali Rıza Bey'e " bu günden itibaren Türk jandarma ve polislerin, Fransız subaylarına resmi olarak selam ve saygı göstermeleri için Urfa sancağından askeri birimlere emir vermesini isteyerek bu emrin aksine hareket edenleri de askeri terbiye ve disiplin gerektirdiği cezayı alacağını söyledi.³³⁸ Urfa postanesi de işgal edilerek şehirde iletişim ve haberleşmeyi keserek kontrolü ellerine aldılar.³³⁹ Urfa çevresinde yer alan istasyonlar ve demiryolları da Fransızların hâkimiyetine geçerek işgalin daha kontrollü bir şekilde devam etmesini sağladı. Urfa'ya gelen Fransız askerleri Adana'daki 156. Fransız Tümeninden 412. Alayın 1. Taburunu oluşturuyordu.³⁴⁰ Urfa'daki asker sayısını daha sonradan gelen birlikleri 461 er ve 12 subaya kadar yükseltmişlerdi. Fransız şehir merkezinde önemli gördükleri noktalara makinalı tüfekler yerleştirerek Fransız karargâhı haline getirdikleri hastane ve çevresinde siperler oluşturdular.³⁴¹ Fransızlar, İngilizlere göre Urfa'nın her tarafında işgali daha sistemli yürütüyorlardı. Devletin iş işleri ve adliyesi bu müdahalelerle zedelenmişti. Bu durum Urfa'da Mutasarrıf Ali Rıza Bey tarafından tüm makamlara iletildi fakat yetkililer tarafından tedbir alınmadı. Bu durumdan sonra halk arasında oluşacak kuvvetin, milleti koruyacağı düşüncesi kanaatine varılmıştı.³⁴²

İngilizler gibi Fransızlarda yörede daha rahat hareket edebilmek adına siyasi faaliyetlerini yoğun bir biçimde sürdürmüştür. Fransız işgali sırasında en önemli siyasi adım aşiretlerle ilgili olandır. Fransızlar, aşiretleri elde edebilmek için çok çaba sarf ettiler. Bunun için Urfa'da Süryani ileri gelenlerinden Abdülgani Gamye'yi kullandılar. Bu kişi aracılığıyla milli aşireti reisleri ve Harran'daki Seyale aşireti ile temas kurdular. Jandarma Komutanı Binbaşı Ali Rıza Bey gizlice aşiretleri bir araya getirmeye çalışırken adı geçen Seyale aşireti reisi gizlice Fransızlarla görüşmüş ve Urfa'da oluşturulmaya çalışan milli birliğe katılmamıştır. Salih'ül Abdullah'la milli aşireti

³³³ Özçelik, *age*, s.82.

³³⁴ *Hâkimiyeti Milliye Gazetesi*, 21 Şubat 1920, No:10, s. 3.

³³⁵ Tansel, *age*, C.2, s. 216.

³³⁶ Saral, *age*, s. 214.

³³⁷ Ali Rıza, *age*, s. 72.

³³⁸ Müslüm Akalın, *Milli Mücadelede Urfa Anılar- Belgeler*, Özlem Yayınevi, Urfa 1985, s.38.

³³⁹ Özçelik, *age*, s.83.

³⁴⁰ Nami Malkoç, *1920 Yılına Kurtuluş Savaşları*, Askeri Mecmua 107. Sayı Eki, Genelkurmay Başkanlığı 10. Şube Yayınları, İstanbul 1937, s. 132.

³⁴¹ Kerim Fırat, *Urfa Savaşından Yapraklar*, Cumhuriyet Halk Partisi Basımevi, Gaziantep 1940, s. 13.

³⁴² Saral, *age*, s.216.

reislerinden Abdurrahman Bey’de katılmış ve geri dönüşlerinde Kassas köyünü yağmaladıkları görülmüştür. Salih’i yakalamaya giden Türk kuvvetleri Fransızların onu korumak için çıkardıkları devriyelerle zamansız bir çarpışma çıkmasını diye yakalamaktan vazgeçmiştir. Abdurrahman Bey’in Abdullah’la hareket etmesi üzerine durum milli aşiret reisi Mahmut Bey’e bildirilmiş ve Mahmut Bey’de kardeşi Abdurrahman’ın aşirette nüfusu olmadığını aşiret reisinin kendi olduğunu bildiren bir yazı yazarak Fransız kumandanına göndermiştir.³⁴³ Bu yollarla diğer aşiretlerinde Fransızlar tarafından elde edilmesine karşı Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey bölgede hükümete sadık olan aşiret reisleriyle iletişim kurarak onları Fransızlara karşı birlik olmaya çağırılmış ve bunda başarılı olmuştur.³⁴⁴

Fransızlar, aşiretler arasında istedikleri propaganda ve çalışmayı bulamayınca şehirdeki Ermeni ve Süryanilerle olan ilişkilerini artırmaya koyuldu. Bu sırada gittikçe gerginleşen havadan tedirgin olan Fransızlar halkın önemli kesimini milli teşkilat altında birleşme katıldığını ve kuvayımillie’nin propagandasının etki etmeye başladığını anlamıştı. Urfa da kurulmuş olan gizli milli cemiyetinin ileri gelenleriyle iletişim kurmak isteyen Fransızlar Salih’ül Abdullah’ı kullanmak istediler. Bu kişi cemiyete girmek istediğini belirterek cemiyetle iletişim kurmaya çalıştı. Fakat daha önceki zararlı çalışmalarından dolayı cemiyet onun bu isteğini reddetti. Ancak Salih’le yaptığı anlaşmalarla cemiyetin başında Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey’in olduğunu öğrenmiş ve Fransızlara bildirmiştir. Bunun üzerine Ali Rıza Bey sorguya çekilerek görevinden alınmış ve Urfa dışına çıkması sağlanmıştır.³⁴⁵ 26 Kasım 1919’da Jandarma Kumandanı Ali Rıza Bey Urfa’dan ayrılarak Siverek’te bulunan Cudi Paşa’nın yanına geçti. Ali Rıza Bey faaliyetlerini buradan yürütmesi ve onun Urfa’dan uzaklaştırılması halk üzerinde kötü etkiler yaratarak cemiyet çalışmaları pasif bıraktı.³⁴⁶

Fransız Albaylarından Normand, işgal edilen ve işgal edilecek yerleri ve bulunan aşiretler üzerinde bilgi toplamak için bir süre Güneydoğu Anadolu bölgesinde dolaştı. Urfa çevresi ve Siverek, Diyarbakır, Mardin’i dolaşmış ve zararlı propagandalara girilerek siyasi kürtçülük hareketini hayata geçirmeye çalışmış ancak bir sonuç alamayınca geri dönmek zorunda kalmıştır. Urfa’dan geçerek 16 Ocak 1920’de Siverek yoluyla Diyarbakır’a gitmek isteyen Albay Normand, Siverek’e gelişinde Odabaşızade Mahmut Efendi adında birine misafir oldu. Mahmut Bey ve Siverek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Cudi Paşa, Normand’ın Diyarbakır’a gitmesini önlediler.³⁴⁷ Normand Siverek’teki halka Fransız idaresini benimseyenlere ve bu uğurda çalışacaklara para teklif etti fakat hiç kimse umursamadı. Bu durum karşısında Diyarbakır’a gitmekten vazgeçen Albay geri dönmek zorunda kaldı.³⁴⁸

Milli mücadele döneminde Hâkimiyet-i Milliye gazetesinden Normand’ın gezisi şöyle değerlendirilmiştir:

Fransız Albay Normand’ın Diyarbakır’a gitmek istediği ve Diyarbakır halkının heyecan ve protestolarla galeyana geldiği bildirmişlerdir. Diyarbakır ve bütün kamuoyunda hissiyat olarak gergin bir ortam vardır. Artık milletin sabrını tüketen şeylerden Avrupalıların vazgeçme zamanı gelmiştir yoksa Anadolu çok acı olaylara sahne olacaktır. Mardin ve Diyarbakır’da heyecan başlığıyla yapılan bu

³⁴³ Akalın, **age**, s.24.

³⁴⁴ Özçelik, **age**, s.89.

³⁴⁵ Müslüm Akalın, “**Binbaşı Ali Rıza Beyin Tutuklanması ve Firarı**”, 11 Nisan Gazetesi, Urfa, 11 Nisan 1981.

³⁴⁶ M. Hüseyin Öcal, **Urfa Kurtuluşunun Kronolojisi**, 11 Nisan Gazete, Urfa, 1983.

³⁴⁷ **Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi**, 20 Ocak 1920, No:3, s. 3-4.

³⁴⁸ Kerim Fırat, **age**, s.21-26.

değerlendirmede eğer Normand bu geziyi başarıyla yapmış olsaydı Urfa'nın kuzeyindeki alanlar işgal edilmiş olacaktı.³⁴⁹

Normand, aynı amaçla bir gezide Mardin'e düzenlemiş ve bu gezi esnasında Mardin halkı tarafından nefret ve şiddetle karşılanmıştır. Ahali ve başta yöneticiler olmak üzere istasyondan alınan Normand, silahlar arasında şehre getirilmiş ve buradaki tepkilerden dolayı çok fazla kalamamıştır. Fransızlar Mardin'in bu tutumundan ötürü işgalden vazgeçmişlerdir.³⁵⁰

Fransızlar bu tepkilerden dolayı yönünü Urfa ve yöresine çevirerek burayı işgal etmek için harekete geçmişler ve çeşitli faaliyetler sürdürmüşlerdir. Fransızlar Urfa'ya gelirken Adana'dan Urfa'ya kadar olan geniş alana 6 tabur asker yerleştirmiştir. Fransız 1. Tümeni Mersin'den Urfa'ya kadar olan geniş bölgede birliklerini dağıtarak zayıf duruma düşü. Fransızlar bu suretle orduya katılan gönüllü Ermenilere çok güvenmiş ve büyük önem vermiştir. Fransızlar yöreyi devralırken herhangi bir zorluk yaşamadılar. İşgal zamanı ilerledikçe 1920 yıllarının başında hareketlenmeler olmaya başladı. Bu zamana kadarda Fransızlar bölgeye sürekli takviye birliklerini getirmiştir. Urfa, Maraş ve Adana havalisinde Fransız kuvvetleri artmış bunlara ilaveten Ermeni gönüllüleri de Fransız kuvvetlerinin yanında yer almıştır.³⁵¹

Türk kuvvetlerinde ise bu durum Diyarbakır merkezli 13. Kolordu Urfa, Mardin ve Siirt çevresinde bulunuyordu. Ancak bu ordular İngiliz dönemindeki baskılar nedeniyle terhis ettirilmiş ve bulunan mevcutlarda zayıflamıştı. Piyade taburlarının mevcudu 70-80 civarında olan bu birlikler 15 Nisan 1919 tarihi itibariyle 1. Süvari alay karargâhının bir bölümü Suruç'ta iki bölümü de Urfa'da bulunuyordu. Alayın diğer kısmı Siverek'te, 5. Tümen merkezi Mardin'de olup bu tümene bağlı bir süvari alayında Viranşehir'de bulunuyordu. Bunların yanı sıra kolordunun tümenlerine bağlı bazı küçük birlikler Cizre ve Nusaybin'e doğru uzanan demir yolu üzerindeki istasyonda görevliydi. Kolordunun birçok yerde bağlı birlikleri ve depoları bulunup cephane bakımından iyi bir durumda olmasına rağmen asker bakımından eksik ve yetersizdi. Kolordu emir vermediği için işgallere karşı herhangi bir silahlı müdahalede bulunmayıp ancak Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın emirleri ve direktifiyle, gizli yollardan Kuvayimilliyeye'ye karşı silah yardımında bulunmuşlardır.³⁵²

Mevcut kuvvet boşluğu Kuvayimilliyeye'ye mensup çeteler oluşturdukları birliklerle doldurmaya çalışmış ve aşiretlerden önemli miktarda destek alarak, mücadeleyi sürdürmüşlerdir. İşgal altındaki Türk toplulukları Fransızlara karşı direniş hazırlıkları yaparken, Suriye'de de Araplarla ihtilafa düşen Fransızlar Ortadoğu'da gittikçe zor duruma düştiler. Aradan zaman geçtikçe Araplarda işgallere karşılık vermeye başlamıştı. İtilaf devletleri tarafından Türklere karşı ortaya çıkarılan Arap milliyetçiliği şimdi kendilerine yönelmiş ve Suriye'de işgali zora sokmuştu. Fransızlar kuzeyde Türklere uğraşırken, güneyde de Araplarla mücadele etmek zorunda kaldılar.³⁵³ 25 Aralık tarihinde 15. Kolordu komutanlığına Erkânı Harbiye Reisi Cevat imzasıyla bir şifre gönderildi. Gönderilen şifrede "Suriye halkı gittikçe kötü bir hal almaktadır. Arapların yayınlanan gazetelerde pişman oldukları görülmektedir. Arapların Fransız ve İngilizlere karşı saldırmakta ve Türklerden ayrılığa pişman oldukları haberleri Arapça gazetelerde açıkça belirtmektedir."³⁵⁴

³⁴⁹ Hâkimiyeti Milliyet Gazetesi, 20 Ocak 1920, No:3, s. 3-4.

³⁵⁰ Ali Enver Toksoy, **Milli Mücadelede Mardin**, Resimliyi Matbaası, İstanbul 1939, s.25.

³⁵¹ Karabekir, **age**, s.400.

³⁵² Özçelik, **age**, s.93.

³⁵³ Selahattin Selek, **Milli Mücadelede Anadolu İhtilali**, C.I-II, Örgün Yayınevi, İstanbul 1963, s.18.

³⁵⁴ Karabekir, **age**, s.401.

Fransızlar, güneyde Araplarla uğraşmak mecburiyetinde kalmış ve kendi kuvvetlerine karşı Suriye’de başlatılan milli hareketi, Urfa, Maraş ve Antep’teki cephelerin yükünü hafifleterek Fransızların, Türk ve Arap kuvvetleri arasında kalmasına neden oldu. Fransızlar, Türklerle uğraşırken Araplarla da uğraşmak durumunda kaldılar. Bazı Arap aşiretleri de Osmanlı devletinden ayrılmak istemediklerini belirterek yardım istediklerini ilgili makamlara bildirdi. Devlete bağlı olduklarına dair telgraflar göndererek kendi çabalarıyla milli kuvvetlere yardımlarda bulunmaya başladılar.³⁵⁵

Şam ve Beyrut civarındaki halk makamı hilafete ve saltanata bağlı kalacağını bildirerek Suriye’de büyük bir miting düzenlemişler ve Fransız aleyhinde nutuklar atmışlardır. Eli silah tutan herkes silahlanmış ve Fransızlarlalar her an çıkabilecek bir çatışma beklemişlerdir. Türklerle direk temas arayan yâda kurmak isteyen Arap aşiretleri devlete hizmet etmek ve yardımda bulunmak istiyordu. Irakta yaşayan ve 1.Dünya savaşında büyük yardımlar gösterip devlete hizmette bulunan ve fedakârlıktan çekinmeyen Irak aşiret reislerinden Uceymi Paşa, İngiliz işgali sırasında Diyarbakır’a kadar gelmiş ve buradaki yetkililere Irak aşiretlerinin devletten ayrılmak istemediklerini bildirmiştir.³⁵⁶ Fransız işgali sırasında da kuvayimilliyeye kendi aşiret kuvvetleri ile büyük yardımlar yapmıştır. Urfa çevresindeki demiryollarının bazı kısımlara, köprülere ve telgraf hatlarına zarar vererek Fransız işgalini olumsuz yönde etkilemiş ve Kuvayimilliyeye’nin hazırlanması için yardımlarda bulunmuştur.³⁵⁷

5.2. Urfa’nın İşgalinde Heyet-i Temsiliye’nin Tepkileri ve Mustafa Kemal’in Direktifleri

Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Paşa başta olmak üzere Anadolu’nun işgali Türk kamuoyunu başta olmak üzere birçok yerden tepkilere neden olmuş ve işgalin kaldırılması için çeşitli makamlara başvurmuşlardır. Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye üyeleri bu işgalleri protesto ederken bir yandan da işgal edilen şehirlerin yetkililerini uyararak alması gereken tedbirleri söylemiştir. Halk genellikle verilen direktiflere uygun olarak, miting ve protesto telgrafları çekerek işgali kınamış ve Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerine gerekli desteği vererek tavrını ortaya koymuştur. Müdafaa-i Hukuk ve buna benzer milli kuruluşlar halkın nabzını elinde tutmuş ve Heyet-i Temsiliye’nin fikirlerini yaymakta büyük görevler ifa etmişlerdir. Bütün Anadolu’nun işgaller aleyhinde çalışmalarında bulunup, bunları nefretle kınamışlardır.³⁵⁸ Bu ortak ve keskin tavır Anadolu’da milli mücadele başarısıyla sonuçlanmıştır. İstanbul hükümeti Urfa, Maraş Antep ve Adana’da meydana gelen bu olaylardan ve işgallerden pek etkilenmiyordu³⁵⁹

Heyet-i Temsiliye, Fransızlar yöreyi İngilizlerden teslim almadan önce tavrını net bir şekilde ortaya koymuş ve Anadolu’nun işgaline karşı direnmeyi, işgal edilse dahi barındırmamayı kendisine prensip olarak almış ve bu uğurda çekinmeden savaşacaklarını belirtmiştir.³⁶⁰

1.süvari alayı ile derhal Urfa’nın işgali ve Mutasarrıfı hakkında tedbirlere uyacak bir kişinin Urfa’ya gönderilmesini uygun görülmüş ve Fransız kuvvetlerinin Urfa’yı işgaline müsaade etmeyecek bir kişi olması istenmiştir. Fransız işgali öncesinde

³⁵⁵ **İrade-i Milliye Gazetesi**, 8 Rebiyülevvel 1338 \ 1 Aralık 1919, No:14, s. 3.

³⁵⁶ Özçelik, **age**, s.95-96.

³⁵⁷ **İrade-i Milliye Gazetesi**, 8 Rebiyülevvel 1338 \ 1 Aralık 1919, No:14, s. 3.

³⁵⁸ Özçelik, **age**, s. 97-98.

³⁵⁹ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1973, s.379.

³⁶⁰ Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, T.T.K Basımevi, Ankara 1989, s.34.

Ahmet Cevdet Bey'e verilen bu talimat onun kuvayimilliyeye ihtiyatla bakması ve çekinmesi yüzünden işleme konulup önemsenmedi. Böylece işgal olayı engelsiz bir şekilde gerçekleşti. Heyet-i Temsiliye'nin aldığı bir diğer kararda Antep, Maraş ve Urfa'nın mütareke ahkâmına aykırı bularak Fransız işgaline karşı protestolar ve mitingler yapılmasını istemiştir.³⁶¹

Heyet-i Temsiliye'nin almış olduğu bu kararlardan gerekli tedbir ve izlenmesi gereken yollardan uygulanması gereken stratejileri göstermiştir. Kararda fiili tedbirlere de yer verilmiş herhangi olumsuz bir durumla karşılaşmaları halinde Fransızlara karşı mukavemet edileceği de belirtilmiştir.³⁶² Bir diğer kararda Fransız işgalinin başlamasından sonra bölgeden başka yerlere göç olayının engellenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını yetkililerden istemiş ve yöredeki insanların buldukları yerleri tectlememesini ve maneviyatını bozmamasını tavsiye etmiştir.³⁶³

Heyet-i Temsiliye, ilk iş olarak protesto ve telgrafların ilgili mercilere ulaştırılmasını istemiştir. Önce İngilizlerin ve sonrasında Fransızların Antep, Maraş ve Urfa işgalini kaldırmak için bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Belediye Başkanlıkları, Heyet-i Merkeziyeler ve şehrin ileri gelenleri tarafından İtilaf devletleri temsilcileri Avrupa ve Amerika kamuoyunda protesto edilmesinin başarılı olacağını söyleyerek halkı bu harekete yönlendirmiştir.³⁶⁴ Heyet-i Temsiliye'nin aldığı bu kararlar yanında, İstanbul hükümeti ile ilgili bazı kararlar alınmış yöre ile ilgili üzerine düşenleri yapması istenmiş ve harbiye nezaretine bilgi verilmiştir. Ancak İstanbul hükümeti bu konuda sessiz kalmıştır.³⁶⁵

Bu kararların yanında Urfa'da başlamış olan Kuvayimilliyeye çalışmaları ile ilgili olarak, bu teşkilatın Urfa Mutasarrıflığına geliştirilmesi amacıyla teşkilatın genişletilmesi için 5. Fırka kumandanlığıyla ilişki kurulması istenmiştir.³⁶⁶ 16 Kasım 1919'da “ Milletın kendi hukukunu ve namusunu savunması tamamıyla serbest bulunduğu ve az oldukları takdirde Urfalıların, Fransızların silahlarını almaya muvaffakiyetlerinin Şayan-ı Tercih bulunduğu” kararını alan Heyet-i Temsiliye, Urfalıları harekete çağırılmış ve böylece ilk işareti vermişti.³⁶⁷

Fransızlar, Urfa'yı işgal ettiklerinde ilk olarak Suruç kaymakamına işten el çektirmiş ve bundan sonrada Urfa Jandarma Komutanı Binbaşı Ali Rıza Bey'i görevinden uzaklaştırmışlardı. Heyet-i Temsiliye bu olayların şiddetle protesto edilmesi için gerekli talimatı verilmesini istemiştir. Fransızlar tarafından görevden alınan Ali Rıza Bey Siverek'e gitmiş ve burada Heyet-i Temsiliye 'den aldığı emirle “Mardin'de bulunan 5. Fırka Kumandanı Kenan Bey ile ilişki kurması gerektiği hatırlatılmıştır. Heyet-i Temsiliye teşkilatına hâkim bir vaziyette onları yönlendirmeye ve idare etmeye çalışmış, Urfa meselesiyle ciddi bir biçimde ilgilenmiştir. Onun bu çalışmalarına karşı ordu idarecilerin bir kısmı çekimser kalmış ve bu durum karşısında Heyet-i Temsiliye ve kuvayimilliyeye taraftar olan komutanlarla iş birliği yapmıştır.³⁶⁸

Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine, 6 Kasım'da yollanan telgrafta “ hukuk kurallarına ve anlaşma şartlarına aykırı olarak işgal edilen Urfa, Antep ve Maraş'ın Fransız kuvvetleri tarafından işgali karşısında itilaf devletleri nezdinde protesto etmiştir. Bu bölgede yaşayan halk büyük bir mitingle Osmanlı Devletinden ayrılımalarının

³⁶¹ Özçelik, **age**, s.99.

³⁶² Baykal, **age**, s.35

³⁶³ Özçelik, **age**, s.100.

³⁶⁴ Baykal, **age**, s.43.

³⁶⁵ Özçelik, **age**, s.101.

³⁶⁶ Baykal, **age**, s.49.

³⁶⁷ Özçelik, **age**, s.101.

³⁶⁸ Baykal, **age**, s. 73.

mümkün olmayacağını dünyaya ilan etmişlerdir. Tüm Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, belediye başkanlıklarında bu yerlerin işgal edilmekte olduğunu bildiren protesto ve telgrafların çekilmesi ve gerekli hassasiyetin gösterilmesini istemiştir.³⁶⁹

Mustafa Kemal Paşa'nın ve Heyet-i Temsiliye'nin yaptıkları protesto ve direktiflerinin Urfa da etkisini göstermiş olduğunu ve Anadolu halkının işgale karşı kenetlenerek ve sergilediği kesin tavrından dolayı milli mücadele etrafında toplanmasından anlıyoruz. Ayrıca Anadolu'da zor şartlar altında bulunan yayın organlarının da üzerine düşen görevlerin en iyisi yapmak için çalışmaları Anadolu'da milli mücadele etrafında toplanılmasına etkili oldu.³⁷⁰

Fransızlar Urfa ve çevresini işgalleri sırasında diğer yerlerde olduğu gibi Urfa'da da Ermenilere karşı toleranslı davranmışlardır. Bu durum yöredeki halkın ve diğer illerin Fransızlara karşı savunulmasını kolaylaştıran sebeplerden birisi oldu. Aşiretlerin çoğu Ermenilerden nefret ediyor ve ayrılık fikirlerini uygun görmüyorlardı. Urfa aşiretlerinden bazıları Osmanlı içişleri bakanlığına bir telgraf göndererek Osmanlı devletine bağlı kalacaklarını bildirmişlerdi.³⁷¹ İşgal altında bulunan Urfa'da miting yapılamıyor ve haberleşme de sansürle gerçekleşiyordu. Bu sebeple halkın olayları protesto etme imkânı kısıtlıydı. İşgale uğramayan merkezler vasıtasıyla yapılan protesto ve telgraflar gerekli mercilere ulaşıyordu. Şehir merkezinde yaşayan Türklere yapılan zulümler, şiddetle protesto ediliyor ve Urfa'nın, Osmanlı devletinden ayrılmaz bir parçası olduğunu protesto ve mitinglerde ifade ediyorlardı.³⁷²

Urfa, Maraş ve Antep'in işgaliyle ilgili olarak meclise bir sürü telgraf gönderildi. Bölgede yaşanan durumun ciddiyetinin korunması üzerine Meclis'te bu konu gündeme getirilerek ve görüşmeye açıldı. Urfa, Maraş ve Antep'te meydana gelen olaylar hakkında Niğde milletvekili Atabey ve sekiz arkadaşının Meclis'e bir önerge sundular. Bu önergede Antep, Maraş ve Urfa halkının da işgal kuvvetlerinin desteğinde bulunan Ermenilerin, Müslüman halkın kutsal değerlerine saldırıda bulunup, çeşitli facialar yarattıkları belirtilmiş ve Maraş'taki bu katliamların hala devam ettiğini ve bu duruma son verilmesi, olayın araştırılması için hükümete önerge sunuldu. Bu önerge üzerine Osmanlı Meclis-i Mebusan 'da önergeyi oylamaya sunarak oy birliğiyle kabul edilmesi ve hükümete bunun sorulması kararlaştırıldı. Misak-ı Milli'nin kararı aldıktan sonra meydana gelen gelişmeler İstanbul işgalinden dolayı etkili bir çalışma yapamadan dağılmıştır.³⁷³

Ayrıca bu protestolar Anadolu basınıyla da tüm dünyaya anlatılmaya çalışılmıştır. Albayrak gazetesinde yayınlanan protesto yazıları Ekim 1920 tarihinde başlamış mart ayına kadar yayınlanmaya devam etmişti.³⁷⁴ Gazetede ayrılığı kabul etmeyen işgal hareketi anlatılmış halkta kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Aynı şekilde İrade-i Milliye Gazetesi, Hâkimiyeti Milliye ve Açıksoz Gazeteleri halkta kamuoyu oluşturmak ve milli bilinci canlandırmak için protestonameler yayınlamıştı.

Heyet-i Temsiliye, 10 Kasım'da "Suriye bölgesindeki İngilizlerle anlaşmaya varan Fransızların Kilikya'ya yerleşmeleri, Urfa, Antep ve Maraş'ta olan işgallerin Diyarbakır'a kadar uzanması ve bölgede bir Ermenistan devleti kurmak istiyordu. Adana vilayetinde ve bağımsız sancaklarda Kilikya'nın işgaline engel olmak için

³⁶⁹ Nimet Arsan, **Atatürk'ün Tamim ve Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938)**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1964, s.115.

³⁷⁰ Bilal N. Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973, s.223-224.

³⁷¹ Tansel, **age**, s. 216-217.

³⁷² Şimşir, **age**, s. 223-224.

³⁷³ Özçelik, **age**, s.135-136.

³⁷⁴ **Albayrak Gazetesi**, Ekim 1919- Mart 1920, sayı: 42-78.

mülkiye memurları ve askeriye'nin birlikte hareket ederek Urfa, Antep ve Maraş da hazır bulunmasını ve karşı koymak için gerekli tedbirleri alınması, 15. Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa'ya ve bütün ilgililere yazıldı." Bu kararlar birlikte yetkililerin hazır bulunmasını istemiş ve işgal yörelerinde herhangi bir karşı koyma hareketinin başlayacağını açıkça bildirmiştir.³⁷⁵

Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye'nin verdiği bu karardan sonra Urfa Mutasarrıfına 28 Kasım 1919'da verdiği talimatla amacın vatanın kurtulması olduğunu belirtti.³⁷⁶ Anlaşmaya ve milletler arası hukuka aykırı olan en küçük hareketi bile protesto etmekten çekinmeyin. Ve oluşturulan milli teşkilatı kuvvetlendirmeye çalışın. Fransızlar, Türklere yapılan zulümlerin, Osmanlı memurlarının haklarına yapılan gaspın ve Ermeni çetelerini işgal yerlerinden geri çekeceklerine dair söz vermiş fakat bu söz tutulmamıştır. Bu anlaşmadan dolayı Türk halkı ve milli teşkilatımız tarafından silahlı bir taciz yapılmamıştır. Fakat Fransızlar ve Ermeniler bu duruma sebebiyet verir ise, her türlü mukabele doğru ve vatan içindir. Bunları halka ve Heyet-i Merkeziyesine bu şekilde anlatılmasını istemiştir.³⁷⁷

Heyet-i Temsiliye'nin almış olduğu karar ve Mustafa Kemal Paşa'nın Urfa Mutasarrıflığına gönderdiği talimattan anlaşılacağı gibi, Fransızlar, ya da Ermeniler herhangi bir olaya sebebiyet verdikleri takdirde, işgal kuvvetlerine karşı konulacak ve gerekli nefis-i müdafaa yapılacaktır. Buna rağmen oluşan herhangi bir durum olursa hazır bulunulacak ve bu konuda halk bilgilendirilecektir.³⁷⁸

5.3. Urfa'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Kuruluşu

Urfa'da kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ya da kuvayımilliyeye'nin kurulma fikri İngilizlerin Halep'i işgali sırasında ortaya çıkmıştı. Çünkü İngilizlerin Urfa'yı da işgal edeceği söylentisi yayılmış Urfa halkı üzerinde olumsuz bir etki bırakmıştı.³⁷⁹ Bu durumdan dolayı Millî teşkilatın kurulması için yetkililer önceden beri hazırlık içindeydiler. Musul'un işgal edilmesiyle 6. Ordu bulunduğu bölgede sınır ihlalleri meydana geldi. Ordu sorumluluğu altında olan bölgenin de işgal edilebileceği ihtimaline karşı Ali İhsan Paşa gerekli tedbirleri almaya başladı. Anadolu'daki şehirlerin işgaline bir bahane öne sürmek için, vali ve Mutasarrıflıklarla görüşen Ali İhsan Paşa, İngiliz işgalinin önüne geçilmediği takdirde, bölgede sivil bir direnişi teşvik için çalışmalarda bulunması gerektiğini bildirmiştir.³⁸⁰

Urfa'da Mutasarrıf Nusret Bey, Ali İhsan Paşa'nın direktifine uygulayarak milli bir çalışma yürütmeye başlamıştır. Ali İhsan Paşa, 10 Ocak'ta Urfa'da Nusret Bey ve şehrin ileri gelenleriyle görüşerek ihtiyaç olan cephaneyi ordu kaynaklarından sağlayabileceklerini anlattı. Mutasarrıf, Urfa Jandarma Komutanı Ali Rıza Bey'i yanına alarak, şehrin ileri gelenlerinin de olduğu bir toplantı ayarladı. Urfa'nın yakında işgal edilebileceğini anlatan Nusret Bey, halktan gönüllü bir kuvvetin oluşturulması gerektiğini belirtip bu durumun şart olduğunu bildirmiştir.³⁸¹ Oluşacak bu kuvvetin Jandarma Tabur Komutanlığı Ali Rıza Bey'in idaresine vereceğini açıklandı. Belediye Reisi Hacı Kamalzade Hacı Mustafa ve eşraftan Hacı Mustafa Reşit tarafından 600

³⁷⁵ Baykal, *age*, s. 51.

³⁷⁶ Tefik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1959, s. 65.

³⁷⁷ Arsan, *age*, s. 137.

³⁷⁸ Özçelik, *age*, s. 137-138.

³⁷⁹ Bedri Alpay, *11 Nisan'a Takaddüm Eden Günler, 11 Nisan Urfa'nın Kurtuluşu*, Urfa Halkevi Dergisi, İlk baylık Basımevi, Urfa 1936, s. 2.

³⁸⁰ Bedri Alpay, *Urfa Kurtuluşunun Hülasası*, Yeni Urfa Gazetesi, Sayı: 832, Urfa 1983, s. 2.

³⁸¹ Ali Rıza, *age*, s.18.

kadar milis kuvveti oluşturuldu. Bu oluşturulan kuvvetin işgal kuvvetlerine karşı savaşmaktan çok, şehirde meydana gelebilecek olaylarda asayişsizlikleri önlemek ve dışardan bölgeye yapılabilecek herhangi bir saldırıya karşı koyacaktı.³⁸²

Bu olaylardan kısa bir süre sonra İngilizler Urfa'yı işgal etti. Kurulmuş bulunan milis kuvvetleri mümkün mertebe gizlenerek kendini korudu. İngiliz işgal kuvvetleri komutanı ile ilk günden beri anlaşamayan Mutasarrıf Nusret Bey'in tehcirden dolayı suçlu olduğu iddia edilerek polis ve jandarma eşliğinde İstanbul'a gönderildi.³⁸³ Daha sonra, yerine Ali Rıza Bey vekâlet etmiş ve bu arada milis grubu dağılmıştı.³⁸⁴ Mutasarrıflık görevini devralan Ali Rıza Bey, Urfa'ya yeni gelen Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e Urfa'nın Mutasarrıflık görevini devretmiştir.

İngiliz işgali ile durulan milli çalışmalar, Erzurum ve Sivas kongreleri sırasında ileri gelenlerinde yönlendirmesiyle Urfa'da yeni bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulması ve teşkilatlanmasının gerekli olduğunu bildirmişlerdi. Urfa'da temeli önceden atılmış olan milli teşkilatlanma sürerken Mutasarrıf Ali Rıza Bey zamanında Erzurum kongresine giderek delegelerin tayin ve tespit için yapılan toplantı vesilesiyle çalışmalara yeniden başlamıştı. Mutasarrıf Nusret Bey'in, Urfa'dan ayrılmasıyla durgunluk kazanan milli çalışmalar şimdi Ali Rıza Bey'in öncülüğünde tekrar güçlendi.³⁸⁵

İngilizler Urfa'daki aşiretlere el atmış onları kendi yanlarına çekmeye çalışmıştı. Onların bu çalışmalarını etkisiz hale getirmeye çalışan Ali Rıza Bey, Urfa şehir merkezinde gizli bir cemiyet kurmaya çalıştı. İngilizlerin Urfa'ya yerleştikten sonra halka iyi davrandı. Ancak asıl amaçları güneyde kalan alanları elde etmek olduğundan, Harran ve çevresinde yaşayan aşiretleri birbirine düşürmeye çalıştı. İngiliz tarafındaki olan aşiretlerle, devletin yanında yer alan aşiretler arasında çatışmalar devam etti. İngilizler zamanında aşiretlerden başka kayda değer bir olay olmadı.³⁸⁶

Ali Rıza Bey çatışmaların şehre yönelebileceğinden dolayı teşkilatlanmanın iyi olacağını düşünerek tüm şehirlerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kurulması için çalışmalara başladı. Urfa milis alayının dağılmasına rağmen silahlar toplanmamıştı. Tekrar milis hareketinden yararlanmanın mümkün olduğunu düşünerek çalışmalarını hızlandırmaya başladı. Ali Rıza Bey, istekli bir şekilde çalışmaya başlaması üzerine Hacı Kamilzade Hacı Mustafa'nın gizli başvurusu ile Hacı Mustafa Efendinin hazırladığı kişiden oluşan ve 4-5 Eylül gecesi Urfa kale mahallesinde Güllüzade Osman Efendinin evinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, kuruldu.³⁸⁷ Yapılan bu görüşmenin ardından Urfa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Urfa şubesi gizlice kurulmuş oldu. Yurdun işgalden kurtulması ve milli gayesinin gerçekleştirilmesi için Jandarma Kumandanı Binbaşı Ali Rıza Bey önderliğinde ve idaresinde çalışılacağına dair, on iki kişi Kuran-ı Kerime el basarak yemin etti. Cemiyet, şimdilik gizli çalışacak ve milli gaye uğrunda faaliyetlerini, on iki kişi önderliğinde yerine getirecekti. Toplantı sonrasında durumun Sivas'ta bulunan Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmesi de kararlaştırıldı. Bu toplantıya katılan Urfa Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin "on ikileri" şunlardır:

³⁸² Ahmet Mesçi, **Kurtuluş Savaşında Büyük Hacı Mustafa**, Yeni Urfa Gazetesi, 11 Nisan 1964, sayı: 904.

³⁸³ İbrahim Halil Çelik, **Şehit Nusret Bey'in Dırımı**, 11 Nisan Gazetesi, Urfa 1981.

³⁸⁴ Akalın, **age**, s.9.

³⁸⁵ Fırat, **age**, s.14.

³⁸⁶ Özçelik, **age**, s.145.

³⁸⁷ Akalın, **age**, s.9-10.

- Binbaşı Ali Rıza Bey,
- Eski Meclis İdare Üyesi Hacı kamilzade Hacı Mustafa Efendi,
- Eşraftan Mollazade Hacı Mahmut Efendi,
- Polis Komiseri Arabizade Şakir Efendi,
- Barutçuzade Hacı İman Efendi,
- Güllüzade Osman Efendi,
- Şellizade Ali Ağa
- Hacı İmam Efendi,
- Hulusi Efendi,
- Pertev Efendi,
- Hacı Mustafa Çavuş,
- Bedir Ağazade Halil Ağa.

Bu heyetin başkanı Ali Rıza, başkan yardımcısı ise Hacı Kamilzade Hacı Mustafa olmuştur.³⁸⁸

Cemiyet İngilizlerin haberdar olmaması için geceleri toplantılar yaptı. Cemiyet sayısını mümkün mertebe arttırma çalışmalarına girmiş herhangi bir hareket halinde cephaneye sağlamaya yönelik tedbirler düşünmüşlerdi. Cemiyet çalışmalarını Mutasarrıf aracılığıyla Mustafa Kemal'e bildirildi. Mustafa Kemal Paşa cemiyete yazdığı telgrafla işgallere karşı halkın protesto ve telgraflar göndermesi isteyerek cemiyetin çalışmalarını yönlendirmişti. Ali Rıza Bey, “ güvenli bir yer seçmeliyiz ki halk oraya rahatça gelsin ve cemiyetin öncülerinden birisi bu cemiyetin amaçlarını anlatsın. Halkın olduğu binanın sokak kapısında da cemiyetten bazı kişiler bulunsun. Cemiyet, Mustafa Kemal Paşa'nın emirlerini halka anlatsın. Razi olurlarsa çok iyi, ama olmazlarsa zoraki olmak şartında gereği yapılır ” diyerek görüşünü açıkladı. Bu konuşma cemiyet içinde kabul edildi. Hacı Mustafa, Urfa'da halkın kendi evine çağrılmasını ve kendisini bu amaç için feda edebileceğini söyledi. Bunun üzerine Hacı Mustafa'nın evinde eşrafın toplanması kararlaştırıldı. Ertesi gün Hacı Mustafa'nın evinde toplanan halk ve şehrin ileri gelenlerin bazıları şunlardır: Hacı Mustafa ağa, Yusuf Kamil Efendi, Hacı Esat Efendi, Müftü Hasan Efendi ile eski Müftü Şeyh Müslim Efendi, Mustafa Hakkı Efendi, Ağazade Halil ağa ve Hacı Hüseyin katıldı.³⁸⁹

Kendisinin muhabereye memur edildiğini uygun bir dille anlatan Hacı Mustafa, bunu istemeyen halk tarafından teklifin reddedildiğini gördü. Bunun üzerine bu evden hiçbirinin canlı çıkamayacağını net bir şekilde bildirdi. Halk bu konuyu aralarında görüşmek üzere Hacı Mustafa Efendiyi dışarı çıkardılar. Kendi aralarında görüşükten sonra, Hacı Mustafa efendiye cemiyetin kimlerden oluştuğunu ve amaçlarını sordular.³⁹⁰ Hacı Mustafa Bey cemiyetin 4 Ekimde kurulduğunu ve bağıllık içinde olduğunu belirterek Kuran-ı Kerim'e el basılmak suretiyle kurulduğunu ve bu durumun Mustafa Kemal Paşa'ya da belirtildiğini söyleyerek devam etti. Cemiyet üyelerinin isimleri gizlilik çerçevesinde olacağını ve tek gayeleri memleketi kurtarmak olduğunu bildirdi. Halktan istenen şey ise memleket adına ilgili makamlara ve basına protestoların yollanması olduğunu ekledi.³⁹¹ Müftü Hasan Efendi, cemiyetin çalışmasına katıldığını belirtti. Diğerlerinde müftü ile aynı düşündüklerini söyleyerek bu amaç uğruna

³⁸⁸ Alpay, **agm**, s.3.

³⁸⁹ Özçelik, **age**, s.151.

³⁹⁰ Akalın, **age**, s.14.

³⁹¹ Şerif Demir, “**Hatıralarla Milli Mücadele'de Urfa**”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2020, Sayı 48, s. 256.

çalışacaklarına yemin ettiler. Ertesi gün Müftüsü Hasan Efendi tarafından yazılan protestonameler, tüm basın organlarına gönderildi.³⁹²

Bu sırada Fransızlarla anlaşan İngilizler bölgeden çekilme kararı almışlardı. Fransızların şehre geleceğini duyan Mustafa Kemal Paşa müftü ve şehrin ileri gelenlerine işgale karşı direniş ve milli dayanışmanın sağlanması adına bir telgraf yolladı. Belediye Reisi Hacı Mustafa'nın evinde toplanılması ve cemiyetin varlığının haberdar olunması üzerine Urfa Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin teşkilat alanı genişlemiş oldu. Fransızlar Urfa'ya geldiklerinde Urfa'da milli harekete uygun bir ortam sağlanmıştı. Fransızların gelişiyle birlikte cemiyet aşiretleri de dâhil ederek halkla birlikte geniş çaplı bir örgütlenmeye koyuldu. Fransızlarda, İngilizler gibi işgali kolaylaştırmak amacıyla çevredeki aşiretleri etkilemeye çalıştılar. Harran'da bulunan Seyale Aşireti Reisi Salih'ül Abdullah'la, işbirliği yaparak anlaşmaya vardı. Bu sebeple Ali Rıza Bey, diğer aşiretlerin de Fransızların safına geçme veya kandırılması ihtimaline karşın çalışmalarını Urfa civarındaki aşiretler üzerine yoğunlaştırdı. Çevredeki hükümete sadık aşiret reisleriyle temasa geçerek, Fransızlara karşı daha geniş bir milli birlik ve beraberlik oluşturmaya çalıştı.³⁹³

Bu çalışmalarla Ali Bey idaresindeki Müdafaa-i Hukuk teşkilatı aşiretleri milli amaçlar etrafında birleştirmeye çalışıyordu. Hüseyin Pertev Efendi, Suruç Jandarma Bölük Komutanlığına vekâlet ediyordu. Buradaki aşiretleri dize getirerek devlete sadık kalacağına dair yemin ettirmişti. Harran taraflarında ise faaliyet gösteren cemiyet mensubu üyeler, Fransız propagandalarına karşı geniş bir taraftar kitlesi sağlamış ve Fransızlara dâhil olacak aşiretlerin sayısı azalmıştı. Bu sayede Fransızlara tarafına geçen aşiret sayıları düşüyordu. Sadece Salih'ül Abdullah, bu konuda güçlük çıkarmış ve kuvayimilliyeye'ye iştirak hususunda bazı şartlar sunmuştu. Bunun üzerine Harran yakınlarındaki köyüne giden kuvayimilliyeye'ye mensup kuvvetler ile bir çarpışmaya girmiş ve bütün kuvvetleriyle güneye çekilmek zorunda kalmıştır. Ali Rıza Bey bu kişinin mutlaka takip edilmesi gerektiğini bölgenin selameti açısından önemli olduğunu söylemiş ve Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmişti. Bu sırada diğer bulunan aşiretlerle de anlaşarak teşkilatı daha da büyütülmüştü.³⁹⁴

Salih'ül Abdullah, Fransızlarla gizlice temas kurarak, Ali Rıza Bey'i ihbar etmiş ve onun aleyhinde Urfa Fransız işgal kuvvetleri kumandanlığına bir mektup yazarak aşiretler arasındaki faaliyetleri bildirmiştir. Bir gün sonra Ali Rıza Bey'in Harran'daki aşiretleri toplayarak ant içirdiği haberi Salih'ül Abdullah tarafından Saju'ya ihbarı edildi. Saju'da bu olayı Cerablus'taki bağlı bulunduğu üsse bildirdi. Yarbay Depoir durumu incelemek üzere Urfa'ya geldi. Ali Rıza Bey'i içeri çağırarak sorguya çekmeye başladı. Sorgudan sonra Ali Rıza Bey, Sivas'a sürgün edildi.³⁹⁵ Bu olaylardan sonra Fransızlar, Mutasarrıflığa verdikleri bir başka kararda Ali Rıza Bey'in beş yıl boyunca Urfa'ya bir daha giremeyeceğini eğer şehir'e girmesini görmezden gelen olursa ağır para cezalarına çarptırılması ve teslim edenlerince ödüllendirileceğini bildirdi.³⁹⁶ Bir diğer maddeyle de Suruç Kaymakamı ile Jandarma Bölük Komutanının görevine son vermiş ve bunları Adana'ya sürüleceklerini söylemiştir. Fransızlara göre bunlarda Ali Rıza Bey gibi memleketin selameti adına faaliyet gösteren kişilerdi.³⁹⁷

³⁹² Akalın, **age**, s.15.

³⁹³ Özçelik, **age**, s.153.

³⁹⁴ Özçelik, **age**, s.156-157.

³⁹⁵ Özçelik, **age**, s. 160.

³⁹⁶ Ali rıza, **age**, s. 84.

³⁹⁷ Akalın, **age**, s. 40.

Urfa'da gizli şekilde çalışan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve üyeleri ve milis kuvvetlerinin başına Urfa Jandarma Tabur Kumandanlığına Revandizli Ali Saip atandı. İlk iş olarak eşraftan ileri gelenlerle görüşen Ali Saip, ' Urfa'da bağımsızlık için milis bir kuvvet oluşturmak adına görevlendirildim.' diyerek, görüşünü bildirdi. Revandizli Ali Saip orada bulunan kişilerden bu hususta yapılan çalışmalar hakkında bilgi aldı.³⁹⁸ Ali Saip şehirde herhangi bir eyleme geçmeden önce, Urfa'nın ileri gelenleriyle tanışarak, Urfa'da bir danışma heyeti oluşturmak için çalışmalara başladı. Mutasarrıf Ali Rıza ile görüşme yaptı. Bu konuda onun desteğini de alarak Belediye Reisi Hacı Mustafa'nın da yardımıyla cemiyetin diğer üyeleriyle görüştü. Onlarda bu yeni kurula yemin ederek katıldılar.³⁹⁹

Teşkilatlanma çalışmaları sürerken, Yüzbaşı Saju, Urfa Mutasarrıflığına bir yazı göndererek, 31 Aralıkta şehirde yılbaşı nedeniyle Fransız birlikleri tarafından, fener alayı düzenleneceğini ve geçidin 19.30'da başlayarak, hükümet konağının önünden geçmek suretiyle, şehrin bir bölümünün dolaşılacağına halka bildirilmesini istedi.⁴⁰⁰ Bir gün sonra, Cerablus'taki, Askeri Vali Albay Capitrel, Urfa'ya geldi. Urfalılardan bir heyet albayı ziyaret ederek, Fransızların, Ermenilerin yaptıklarını hoş görerek Ermenilerin şımartıldığı ve geleneklere saygı göstermediklerini bildirdilerse de albay, dine ve geleneklere saygılı olduğunu söyleyerek heyeti geri gönderdi. Müdafaa-i Hukuk Heyeti oluşturulduktan sonra, Ali Saip, aşiretlere mektup göndererek hazırlıklı olmaları gerektiğini söylemiş ve Fransızlara karşı milli bir ayaklanma yapılmasını tasarladığını bildirmişti. Bu davete aşiret reisleri olumlu dönüşler yaparak hazır olduklarını bildirdiler.⁴⁰¹

Bunun üzerine Ali Saip, hem daha önce yaptığı Müdafaa-i Hukuk çalışmalarını, hem de yeni durumu ihtiva eden raporu Mustafa Kemal Paşa'ya sundu. Uzun bir şifre ile Urfa'daki durumu Mustafa Kemal Paşa'ya bildiren Ali Saip, Aneze aşiretinin demiryolunu ve köprüleri tahrip edeceğini, Urfa- Suruç- Arappınar telgraf hattının da kesilerek, Fransızların yardım almalarının engelleneceğini bildirdi.⁴⁰² Urfa telgrafhanesi Fransız kontrolünde bulunduğundan haberleşmeler ya Karcuran'da kurulmuş bulunan telgraf merkezinden, ya da, Siverek kanalıyla gerçekleşiyordu. kuvayimilliyen'in bu kanallardan istifade yaptığı haberleşmeleri, Urfa Telgraf Müdürü Arif Bey üstlenmiş ve Heyet-i Temsiliye 'den Urfa Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine gelen telgrafları cemiyete düzenli bir şekilde ulaştırmıştı.⁴⁰³ Bunun yanı sıra milli ayaklanmanın hazırlanması için yapılan tasarıya göre, Urfa ve civar halkı, kurtuluş için fikren hazırlanacak ve ondan sonra faaliyete geçecekti. Özellikle Urfa ve çevresinde yaşayan aşiretlerin ihmal edilmemesi gerekiyordu. Aşiretlerin elde bulundurulması büyük avantaj sağlayacaktı.⁴⁰⁴

Fransızlar, Aşiretleri durdurmaya çalışmış fakat durduramamışlardı. 1 Şubat 1920'de, İngiliz siyasi memurlarından Wooly, Fransız ve Arap siyasi memurlarıyla Cerablus'a gelerek, bütün aşiret reisleriyle bir toplantı yapıp görüştüler. Aşiretlerin Urfa'ya saldırmamasını telkin eden Wooly'e Kethanlı Aşiret Reisi Basravi'den başka katılan olmadı. Bu olaydan sonra kendi aralarında toplanan aşiret reisleri, Amerika

³⁹⁸ Ursavaş, **age**, s. 59.

³⁹⁹ Özçelik, **age**, s. 169.

⁴⁰⁰ Akalın, **age**, s. 57.

⁴⁰¹ Ursavaş, **age**, s. 63.

⁴⁰² Özçelik, **age**, s. 71.

⁴⁰³ Ursavaş, **age**, s.61.

⁴⁰⁴ Özçelik, **age**, s.171.

Cumhurbaşkanı Wilson'a bir telgraf göndererek, aşiretlerin Türk idaresinden başka bir idareyi kabul etmeyeceklerini bildirdiler.⁴⁰⁵

Fransız Siyasi Hâkimi Saju, Urfa Fransız Garnizon Kumandanı Hauger ile Türk tarafının verdiği ultiyatoma cevap verdikten sonra, aşiretleri durdurmak için bir çare aramaya başladılar. Bunun için Urfa Mutasarrıfı ve eşrafı makamına davet ederek görüştü. 8 Şubat günü yapılan bu görüşmeye, eşraftan Belediye Reisi Hacıkamilzade Hacı Mustafa, eski Müftü Şeyh Müslim, Müftü Hasan ve Mutasarrıf Ali Rıza ile ileri gelenlerden birkaç kişi katılmıştı. Fransız kumandanı, Urfa dışında bekleyen aşiretlerin bu hareketten vazgeçmesini istedi.⁴⁰⁶ Bunun üzerine Urfa'dan bir heyet, Urfa dışındaki Karaköprü mevkiinde bekleyen Kuvayımilliyeye ile görüşmek için yola çıktı. Heyette bulunanların hepsi Kuvayımilliyeye taraftarıydı. İkna etmek için gittikleri görüşmede aralarında fikir ayrılığı olan yoktu. Heyet, Karaköprü'ye giderek Kumandan Namık ve aşiret ileri gelenleriyle, görüşmeye başladı. Urfa'ya giriş planı görüşüldü o akşam aşiret reisleriyle görüşen Kuvayımilliyeye Kumandanı Namık, Urfa'da yapılacak işleri anlattı. Plana göre gece şehir'e girilecek ve sabahleyin görev taksimi yapılacaktı. Fransızlar, tarafından direnme olmadıkça silah kullanılmayacaktı.⁴⁰⁷

Kuvayımilliyeye yapılan plan gereği, gece Urfa'ya girmeye başladı. Siverek Aşiretleri şehre Harran kapısından girerken, Ali Saip ve Badıllı Sait Bey'de, aşiret kuvvetleriyle Bey kapısından Urfa'ya girdiler. Bu esnada Fransızlar en ufak bir hareket göstermediler. Millî kuvvetler daha önce verilmiş olan emre uyararak, hiçbir taşkınlık yapmadan, şehir'e girerek uygun yerlere yerleştiler. Kuvayımilliyeye şehre girerken, halk sokaklarda büyük bir heyecanla kuvayımilliyeye'yi karşılamak için çaba harcıyordu. Şehirdeki her yer Kuvayımilliyeye için hazırlanıyordu.⁴⁰⁸ Bir taraftan bu hazırlıklar yapılırken, bir taraftan da gerekli tertibatın alınmasına çalışıldı. Kuvayımilliyeye'nin Urfa'ya girmesiyle, şehrin yarısı fiilen işgal edilmiş ve Türklerin hâkimiyetine geçmiş bulunuyordu. Bu sırada Ermeniler kendi mahallelerinde, Fransızlar ise hastane ve civarında bekliyordu.⁴⁰⁹

Urfa'da bu şekilde gerçekleşen olaysız işgal, Heyet-i Temsiliye ve ilgililere Kuvayımilliyeye kumandanlığı tarafından telgrafla duyuruldu. Kuvayımilliyeye'nin Urfa'ya girmesiyle Fransızlar, şehirde işgal ettikleri bazı binaları boşaltarak, daha önceden tahkim ettikleri hastane ve civarına çekildiler. Buraya çekilen Fransız kuvvetleri savunma durumuna geçerek mevkilerini sağlamlaştırmaya başladılar. Ali Saip Bey tarafından hükümet binası önünde toplanan halka kuvayımilliyeye'nin iâşesinin sağlanması gerektiğini ve görüldüğü üzere milli ayaklanmanın da başlamış olduğunu belirtti. Bu konuşmadan sonra bir tutanakla savaşıcak kişilere verilmek üzere, silah ve cephaneler aşiretlere dağıtıldı. Aşiret reisleri bunları kuvvetlerine dağıtacakları.⁴¹⁰

Bu teşkilat oluşturulduktan sonra, savunma için gerekli tedbirler alınmaya hızla devam edildi. Gerekli yerlere hendekler kazıldı. Önemli görülen yolların giriş yerlerine barikatlar yapıldı ve bazı evlerde ateş etmeye hazır hale getirildi. Kuvayımilliyeye'nin Urfa'ya girmesi, çevre kasabalardan duyulmuş ve büyük bir sevinç yaratmıştı. Birecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına "Timur" imzasıyla gönderilen bir kutlama telgrafında, Urfa'nın Kuvayımilliyeye tarafından işgal edilmiş olmasından ve düşmanın

⁴⁰⁵ Nami Malkoç, **1920 Yılıın Kurtuluş Savaşları**, Askeri Mecmua 107. Sayı Eki, Genelkurmay Başkanlığı 10. Şube Yayınları, İstanbul 1937, s.131.

⁴⁰⁶ Ali Saip Ursavaş, **Çukurova Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu**, Kastaş Yayınları, İstanbul 1988, s.90.

⁴⁰⁷ Saral, **age**, s.226.

⁴⁰⁸ Fırat, **age**, s.96.

⁴⁰⁹ Özçelik, **age**, s.197.

⁴¹⁰ Fırat, **age**, s.40.

hükümet işlerinden el çekerek, hastaneye sığınmasından büyük bir memnuniyet duyulduğu, bu hareketin millete taze ümitler vererek sevindirdiği ve cemiyet olarak, Allahtan başarılar dilediğini” bildirmiştir.⁴¹¹

5.4. Çarpışmaların Başlaması

Milli kuvvet idareleri bir yandan iâşe ve tahkimat işleriyle uğraşırken, bir taraftan da eli silah tutanları silahlandırmaya çalıştı. Jandarmanın deposunda olan silahlar, tutanaklarla ilgili kişilere dağıtılıyor, onlarda bu silahları milis kuvvetindeki askerlere veriyorlardı. Bu sırada hapisanesinde bulunan gençlerde kurtuluş için serbest bırakılarak silahlandırılmış ve Fransızlara karşı savaşmışlardı. Bazı gençlerin hapisaneden çıkar çıkmaz koşuşmasıyla, hapisanenin üstündeki haberi olmayan nöbetçiler kaçan mahkûmlar olduğunu düşünerek havaya ateş açmış ve her taraftan ateş edilmeye başlanmıştı.⁴¹² Bu olay üzerine Fransızlar kendilerine ateş edildiğini sanarak şehir üzerine ateşe başladı, Fransızlar tarafından ateş başlatılmasıyla birlikte bu ateşe Türk tarafından da karşılık vermeye başlandı.⁴¹³ Böylece Urfa’da ilk çarpışma başladı.⁴¹⁴ Aslında henüz Türk tarafında silah dağıtma işi bitmemişti. Açılan ateşle birlikte “vuruldu düştü.” sesleri duyulmuş ve iki tarafta siperlerde çarpışmaya başlamıştı. Bu sırada bazı evler de, Kuvayimilliyeye tarafından el koyularak, savunma için kendilerine siper hazırlanmaya çalışıldı. Bu arada havada yoğun bir kar yağışı hâkimdi. Çarpışmalar şehrin belli başlı yerlerinde devam ederken, Siverek’ten gelen Aşiret Reislerinden Mehmet Sakıp Bey vuruldu ve Kuvayimilliyeye ilk şehidini verdi.⁴¹⁵

Urfa’daki, bulunan Binbaşı Hauger, savunma için hendekler kazdırmış ve evlerin bir kısmının duvarlarını yıkarak savunma için yer oluşturmuştu. Bu sırada Kuvayimilliyeye, Fransızların haberleşmesini kesti. Böylelikle Fransızların, telefon ve telgraf haberleşmesini sona erdi.⁴¹⁶

10 Şubat 1920 günü, şehirde siper savaşları devam etti.⁴¹⁷ Aldıkları mevziler ve cephaneye yönünden Türklerden üstün durumda olan Fransızlara karşı yapılan taarruzlar bir sonuç vermedi. Bazı noktalarda Türk kuvvetleri hattı daraltmayı başarsa da Fransızlar, yoğun bir ateşle karşılık verdi. İlk taarruzda aşiret reisi Mehmet Sakıp Efendinin şehit edilmesi Siverek aşiretinden savaşa katılan çetelerin üzerinde derin bir üzüntü yarattı. Ermeni mahallelerinde de bazı tedbirler alındı. Çünkü burada 200’e yakın Fransız askeri vardı. Bunun için Kuvayimilliyeye bu mahalleye yöneldi. Ateş açılan evlere baskın düzenleyerek etkisiz hale getirmeye çalışıldı. Ali Saip bir ara ateşi kestirerek, bir heyeti Fransızlara gönderdi ve son defa kendilerini ihtar ile kan dökmelerini ve şehri tahliye ederek çekilmelerini istedi. Fransızlar bu teklife ret cevabı verdi. Elçilerin geri gelmesiyle tekrardan ateş ve çarpışmalar başladı. İç idarenin düzenlenmesine çalışan Kuvayimilliyeye kumandanı idareye tamamen Müdafaa-i Hukuk’ça el konduğunu ve bunun Urfa havalisi için geçerli olduğunu Mutasarrıfa bildirdi ve durumun Fransızlara da iletilmesini istedi. Mutasarrıf, bu durumu Fransız

⁴¹¹ Saral, *age*, s.227.

⁴¹² Ursavaş, *age*, s.100.

⁴¹³ Şerif Demir, **Hatıralarla Milli Mücadelede Urfa**, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, Sayı 48, 2020, s. 262.

⁴¹⁴ Özçelik, *age*, s.203.

⁴¹⁵ Fırat, *age*, s.41-42.

⁴¹⁶ Özçelik, *age*, s.204.

⁴¹⁷ Müslüm Akalın, **Urfa Kurtuluş Yazıları**, Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı Yayınları, Yorum Matbaacılık, Ankara 2015, s. 17.

kumandanına bildirdiyse de, Kumandan, böyle bir idareyi tanımadığını bunun eşkıyalık olduğunu belirtti.⁴¹⁸

Bu arada çevredeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleriyle ve diğer ilgili makamlarla haberleşmenin kurulması ve düzenli sürdürülmesi için tedbirler alındı. Bu makam ve kuruluşlarla, sürekli muhabere edilip, Urfa'daki vaziyet hakkında gerekli bilgiler aktarıldı. 10 Şubat günü Fransızlarla devam eden çarpışmalar sonucu, üç yaralı verdiler. 11 Şubat'ta ise Fransızlara, Kuvayımilliyeye tarafından teslim olmaları için çağrıda bulunuldu, fakat Fransızlar bu teklifi reddetti. İki taraf arası çarpışma tekrar başladı.⁴¹⁹

Yapılan taarruzlar, düşmanın bu sağlam yapılar içerisine yerleşmiş olmalarından dolayı etkisiz kalmıştı. Kuvayımilliyeye'nin topa ihtiyacı vardı. Fakat milli kuvvetlerin yapmakta oldukları bu mücadeleye ordunun karışması siyasi bir problem olarak anlaşılacağından dolayı bazı komutanlar İstanbul'un etkisiyle, ordu birliklerinin müdahalede bulunmasını uygun görmedi. Bu sebeple Urfa'da başlayan işgalin başından beri top tahsis etmemişlerdi. Halk ve şehrin ileri gelenler tarafından bu durum Mustafa Kemal Paşa'ya iletilerek, kendisinden bu konuda gerekli emri vermesi istenmiş, Mustafa Kemal Paşa'da bu olay üzerine 13. Kolordu Kumandanlığına emir vererek Siverek'te iki dağ topunun bulunduğunu ve bunun en kısa şekilde Urfa'ya gönderilmesi gerektiğini bildirdi.⁴²⁰ Bu emir karşısında, 13. Kolordu komutanlığı, 11 Şubat gecesi Siverek'te bulunan dağ topunu 70-80 mermisiyle birlikte ve bir makineli tüfek takımının Urfa'da Kuvayımilliyeye emrine gönderdi. Kolordu Komutanı, Harbiye Nezaretine durumu Kuvayımilliyeye tarafından basılarak cebren götürüldüğünü bildirmiş, kıtalarının da sorumlu durumda bırakmak istemediği için şifreli telgrafla Mustafa Kemal Paşa'ya durumu ilettili. Ve gerekirse başka yardımlarında yapılabileceğini bildirdi.⁴²¹

Bunun yanında 1. Süvari Alayı ve 14. Piyade Alayı'nın bazı subay ve erleri de izinli olarak gösterilip yetkililerce kıyafetleri değiştirilmek suretiyle Urfa'ya kuvayımilliyeye'nin yardımına gönderildi.⁴²² Urfa'da güvenliğin sağlanması için 13. Kolordu Komutanlığı, 1. Süvari Alayı ile 14. Piyade Alayı'nın taburu seri atışlı dağ topu ve dört makinalı tüfek ile Urfa'ya hareket emrini verdi.⁴²³ Bu sırada Ermeni cemaatinin ileri gelenleri ve Süryaniler, Fransızların Urfa'yı işgal etmelerinin ilk gününden başlayarak Fransızlara her kolaylığı sağlamışlardı. Özellikle istihbarat, yiyecek temini, casusluk ve aşiretlerle diyalog kurmada bu cemaatlerin büyük yardımını gören Fransızlar, bunların özellikle savaşabilecek gençlerini de kendi yanlarına çekmeyi başardılar.⁴²⁴

Kuvayımilliyeye kumandanı, milli kuvvetler 'in Urfa'ya girişi sırasında Ermeni ve Süryani cemaatlerine bir mektup göndermiş ve hareketlerinin kendilerine karşı olmadığını, vatandaş kabul edildiklerini, hareketlerinin Fransızlara yönelik olduğunu bildirdi. Her iki cemaatte bu mektuplara olumlu cevap vermiş ve tarafsız kalacaklarını ilan etti. Buna rağmen Ermeni mahallesinde önemli ölçüde Fransız kuvveti bulunuyor ve Fransızlar, Ermenilerden destek görüyorlardı. Türk kuvvetleri düşmanı sarmaya imkân ararken Ermeni mahallesine yerleşmiş olan Fransız ve Ermeni çetelerine baskınlar yapmaya çalışıyor ve bunları püskürterek, bazılarını esir alıyordu. Türk

⁴¹⁸ Özçelik, **age**, s.206.

⁴¹⁹ Ursavaş, **age**, s.103.

⁴²⁰ Saral, **age**, s.231.

⁴²¹ Özçelik, **age**, s.216.

⁴²² Saral, **age**, s.231-232.

⁴²³ Özçelik, **age**, s.218.

⁴²⁴ Saral, **age**, s.232.

kuvvetleri bu durum karşısında, Ermenilerin Fransızlarla olan ilişkisini ve bağlantısını kesmek amacıyla, Ermeni Şakloz'un evine bir hücum düzenlediler. Şakloz'un evi işgal edilip de kuvayımilliyenin eline geçince, Ermenilerin bir kısmı da Ermeni mahallesinden ayrılarak Fransızlara yakın yerlere geçtiler.⁴²⁵

Ermeniler tarafsız kalacaklarını ilan etmelerine rağmen, Amerikan yetimhanesi ve kilise çevresinde bulunan binalara yerleşerek devriye gezen Türk kuvvetlerine ateş etmeye ve hastane ile kendi mahalleleri arasında gizli yollar açarak Fransızlara yardım etmeye devam ettiler. Ermenilerin ilk günden beri devam eden bu faaliyetlerine ilaveten, Ermeni ve Süryanilerden oluşan 1200 kişilik silahlı bir grubun Fransız tarafına geçtiği görüldü. Daha önceki olaylarda da 300-500 civarı Ermeni grubunun Fransızlarla birlikte silahlı hareketlerde bulunduğu biliniyordu.⁴²⁶ Bu duruma göre Fransızların yanlarına aldığı 1200 kişilik Ermeni ve Süryani grubunu silahlandırarak kuvvetlerini daha da güçlendirdiği anlaşılıyor.

Fransızlar bu arada mevzilerine yakın olan Amerikan yetimhanesini korumak amacıyla, işgal etmişler ve buraya bir miktar asker yerleştirmişlerdi. Burayı Kuvayımilliyeye mevzilerine karşı sağlamlaştırılmış bir savunma merkezi haline getirdiler. 10-11 Şubat günü yapılan çarpışmalarda burada bulunan Fransız askerlerinin çatışmalara katıldıkları ve burada kuvayımilliyeye karşı ateş ettikleri görüldü. Bunun üzerine Ali Saip, buranın Müdiresi Bayan Holmes'e bir mektup yazarak, yetimlerin korunması gerekiyorsa kendisine bir müfreze jandarma verebileceğini ve Fransızların binadan çıkarılmasını istedi. Bayan Holmes, "Fransa, Amerika ile anlaşma içerisindedir. Amerikalıları kendi halkı gibi koruyacaktır. Sizin bize karşı ateş ettiğinizi görünce bizi korumak için buraya geldiler." diyerek "Amerika hükümeti, buradaki Amerikalı bir hizmetliyi öldürdüğünüz ve buradaki Amerikan binasına ateş açtığınız için sorguya çekecektir." şeklinde tehditler savurdu.⁴²⁷

13 Şubat günü, Maraş'ın tahliye edildiğini haber alan Kuvayımilliyeye kumandanı, Fransızlara teslim olmaları için bir çağrı daha yaptı. Çağrı bu defa doğrudan doğruya Fransa İşgal Kuvvetleri Kumandanı Huger'e yapmıştı.⁴²⁸

Kuvayımilliyeye kumandanı gönderdiği çağrı mektubunda "kan dökülmesini istemiyorum. Kati harekete geçmeyişimizin sebebi, sırf medeni ve insani bir hisse dayanmaktadır. Silah ve cephanenizi bize teslim ettiğiniz takdirde sizi istediğiniz yere kadar salimen ulaştırmayı taahhüt ederim. Bu konuda sizden üç saate haber bekliyorum, cevabınızın menfi olduğu takdirde kesin harekete geçeceğimizi bildiririm. Not: Maraş'taki Fransız kuvvetleri Kuvayımilliyeye karşısında mukavemet edemeyip şehri terk etmeye mecbur olmuştur. Birecik'teki Fransızlar, Kuvayımilliyeye tarafından muhasara edilmiştir. Sizin mukavemetinizin Beyhude olup ve teslim olmaktan başka bir çareniz kalmadığını ihtar ederim." diyerek, Fransızlara şehri tahliye etmelerini önerdi. Fransız Kumandanı Huger, bu çağrıya verdiği cevapta, Urfa'daki kuvvetinin itilaf devletleriyle Osmanlı devleti arasındaki imzalanan mütarekeye göre görev yapmak üzere Urfa'ya geldiğini ve ancak Fransız hükümetinin emri ile buradan ayrılacağını belirtmiş ve Kuvayımilliyeye kumandanının kendisini korumasını tavsiye etmiştir. Bu cevabın Kuvayımilliyeye kumandanlığına ulaştığı sırada, Urfa Fransız Siyasi Hâkimi olan Saju'nun işgal etmiş olduğu binaları tahliye ettiği ve terk edilen binalardan alevlerin

⁴²⁵ Fırat, *age*, s.219.

⁴²⁶ Özçelik, *age*, s.220.

⁴²⁷ Akalın, *age*, s.81.

⁴²⁸ Özçelik, *age*, s.224.

yükseldiği görüldü. Fransız siyasi hâkimin buradan çıkararak, Fransız askerlerinin bulunduğu binalara sığınmak zorunda kalmıştır.⁴²⁹

14 Şubat günü belediyede yapılan bir toplantıda çeşitli makamlara gönderilmek üzere, Belediye Reisi Hacı Mustafa Efendi, Müftü Hasan Efendi, eski Müftü Şeyh Müslim, eşraftan Hacı Raşit Kamalzade, Hacı Esat Şihzade Ahmet ve Hacı Mustafa Efendi'nin imzalarını taşıyan bir protestoname hazırlanarak ilgili makamlara gönderdi. Bu arada aynı gün içinde Siverek'ten gelen top ile Fransız kuvvetlerine ateş edilmeye başlandı. Ancak topun modeli eski ve bozmuş olduğundan birkaç mermiden sonra çalışmaz oldu. Bu sırada halk arasında kalabalık bir Fransız kuvvetinin Urfa'ya yardım için gelmekte olduğu dedikodusu yayıldı. Bu şayiayı etkisiz bırakmak ve halk üzerinde olumsuz etkilerini azaltmak için Fransızlara karşı topçu ateşi ve piyade ateşi yapıldı. Fransızlar, bu ateşlere makinalı tüfek atışıyla karşılık verdi. Kısa bir süre sonra da gelenlerin Urfa savaşlarına katılacak olan Kuvayımilliyeye kuvveti olduğu anlaşıldı.⁴³⁰

5.4.1. Külaflı Tepesi Taarruzu

16 Şubat gecesini, Kuvayımilliyeye şehre hâkim noktada bulunan Külaflı tepesinin alınmasını kararlaştırmış ve 17 Şubat sabahı, buraya doğru harekete geçmişlerdir. Kuvayımilliyeye bu tepeye karşı yaptıkları saldırıya, Fransızlar sadece bir saat dayanabildiler. Tepenin ele geçirilmesi ve buradaki Fransızların temizlenmesi halkta ve Kuvayımilliyeye 'de iyi bir etki yarattı. Bu olay Tepeyi alan milis kuvvetleri Kumandanlarından Yedek Subay Akif Sözeri tarafından şöyle anlatılmıştır. “görevlendirildiğim andan itibaren, bu tepeyi elde tutarak ve Fransız karakollarını tehdit ederek, onları tamamen kendi karargâhlarına çekilmeye mecbur bıraktık. Ve bu sırada bir taraftan da Sırrın ve Karaköprü yollarını, Fransız kontrol ve tehdidinden kurtarmaya çalışıyorduk” diyerek bu mevkiinin önemi açıkça belirtmişti.⁴³¹ Bu tepeye gece baskın düzenleyerek tepedeki Fransız askerlerini etkisiz bırakmış ve tepeyi ele geçirmişlerdi. Kuvayımilliyeye tarafından yapılan plan gereği, çemberi daraltarak tepede bulunan binaya yaklaşıldı. Burada iki Fransız askerinin vurulduğu görüldü. Çarpışmaya daha fazla dayanamayan Fransızlar binayı terk ederek tepeyi Kuvayımilliyeye hâkimiyetine bıraktılar.⁴³²

5.4.2. Bediuzzaman Karakolu'nun Zaptı

Kuvayımilliyeye gönüllüleri zamanla önemli bölgeleri taarruz etmeye başlayarak Fransızları yavaş yavaş püskürtmeyi amaçladılar. Bu taarruzlardan biri Şakloz'un evine ve Külaflı tepesine yapılmıştı. 21 Ocak günü geceleyin Bucak ve İzoli aşiretlerin kuvvetlerinden oluşan bir grup savaşçı Ermeni evlerinin ve Fransız mevziileri arasında olan Bediuzzaman Karakolu'nu işgal etmiş ve Ermenilerle, Fransızlar arasındaki ulaşımı kesmişlerdi.⁴³³

İzole Aşiret Reisi Bozan Bey bu olayı şöyle anlatmıştır: “ karakolun içinde düşman olup olmadığını yanımdakilerle tartıştım. Ben olmadığı kanaatindeydim. Yanıma bir çocuk alarak keşfe gittim. Çocuğa baktırmak istesem de gidemedi. Bunun üzerine ihtiyatla kendim yaklaştım. İçeride bir ateş var ama kimseler yoktu. Haber

⁴²⁹ Ursavaş, **age**, s. 113-114.

⁴³⁰ Özçelik, **age**, 225.

⁴³¹ Akalın, **age**, s.485.

⁴³² Özçelik, **age**, s.227.

⁴³³ Fırat, **age**, s.47.

vermek için çocuğu oraya bırakarak bir adamla bizimkilere haber yolladım. Biraz sonrada İzollar 50 kişi ve telefonla geldiler. Telefon çalışmadı ama oraya ikmal yaptık, gerekli su, yiyecek, cephane ve siperler hazırlandı. Siper olarak da çuvallara doldurduğumuz kumlar işe yaradı. Dört gün dört gece orada bekledik. Karakolun tutulmasından sonra, Hızmalı köprüde bekleyen beş asker düşmanın yaklaştığını bildirdi. Düşman karakola 40-50 metre yürüme mesafesindeyken Bozan Bey tarafından bulunan milis kuvvetleri ve karakolda bekleyen İzole aşiretinin kuvvetleri tarafından ateş açılmış ve düşman iki ateş arasında kalarak kaçmaya başlamışlardı. Fransız kuvvetinden on kişi ölmüş, Kuvayimillie ise 3 şehit vermişti.⁴³⁴

5.4.3. Karalök'ün Bağ'na Düzenlenen Baskın

28 Şubat'ta, Fransız mevzilerine 200 metre uzaklıkta bulunan Karalök'ün bağına kuvayimillie tarafından taarruza geçildi. Kuvayimillie harekete geçtiği sırada Amerikan yetimhanesinden Kuvayimillie ateş açıldı.⁴³⁵ Yetimhaneye yerleşen Fransız askerleri olaylara müdahale etmeyeceğini daha öncede söylemiş olduğundan Kuvayimillie de açılan ateşin yetimhaneden olmadığını düşündü. Zaten binaya çekilen Beyaz bayraktan dolayı Kuvayimillie açığa çıkarak hareket etmişlerdi. Fakat bu sırada binadan şiddetli bir ateş yağmuruna tutularak dağılmak zorunda kaldılar. Bu arada teslim olmak üzere olan Fransız kuvvetleri de kurtulmuş oldu.⁴³⁶ Buna rağmen Arif adlı bir mücahit, makinalı tüfeğin namlusunu yakalayarak tüm gücüyle çekti. Bu durum karşısında Fransız askeri tüfeği bırakıp kaçmıştı. Arif tüfeği oradan almaya çalışmış fakat ağırlığından dolayı alamamış ve başka bir Fransız askeri tarafından şehit edilmişti. Bu olayda Rastgeldizade Hacı Ahmet, Muhacir Arif ve Mamiki şehit oldu.⁴³⁷

Bir Fransız subayının not defterinde bu olay şöyle anlatılmıştır. “ güneş doğmadan önce Türkler bizi yüksek top sesleriyle uyandırdılar. Bize mevzilerinden hücumla koştular. Bulduğumuz mevziyi altı kişi savunuyordu. Bu savunma karşısında çoğunluk oldukları halde geri çekilmek zorunda kaldılar. Çarpışma alanında kırk kadar ölü ve bir sürü yaralıları vardı. Bizim tarafta ise bir ölü ve dört yaralı vardı. Şansımızdan mevzii küçük ama iyi savunulmuştu. Yoksa tuzağa düşmüş olacaktık ve hiç birimiz sağ çıkamayacaktık.”⁴³⁸

Bu hücumla iştirak edip ve yaralı olarak kurtulan Ahmet Mestçi olayı şöyle anlatmıştır. “ 28 Şubat şehirde diz boyu kadar kar vardı ve elli arkadaş görev aldık Fransız tarafından Karalök'ün bağına hücumla geçecektik. Dabakhane kahvesinde toplandık. Silah ve cephane durumumuzu kontrol ederek iki grup halinde yola çıkacağımızı kararlaştırdık. Kazasız belasız Karalök'ün bağına yaklaştık. Yirmi beş kişi binanın etrafını sarmıştık. Fransızlar tarafından açılan yoğun ateş karşısında zor duruma düştük. Bu ateşe içeri beş-altı bomba atarak karşılık verdik. Fransızların arasında Cezayirli Müslüman askerlerde vardı. İçeriden Arapça, “ dahilek, dahilek!” sesleri geldi. Teslim olduklarını söyleyen askerlerin demir kapının arkasına yığıldıkları taşlardan ötürü kapıyı açamadık. Binaya yaklaştığımızda mazgal deliklerini boş bıraktıkları için onlardan biz faydalandık. Bağın kuzeyinde 900 Ermeni çocuğunun barındığı ve Bayan Holmes'in idaresinde bulunan yetimhanede Beyaz bayrak asılıydı. Biz tam Fransızlara yaklaşmışken binada bulunan Fransız askerleri tarafından yoğun bir yan ateşine

⁴³⁴ Akalın, *age*, s.91-92

⁴³⁵ Akalın, *Urfa Kurtuluş Yazıları*, s. 18.

⁴³⁶ Ahmet Meşçi, *Karalök'ün Bağına Hücum*, 11 Nisan Gazetesi, Urfa 1981, s. 5: Ursavaş, *age*, s. 153.

⁴³⁷ Özçelik, *age*, s. 231.

⁴³⁸ Ursavaş, *age*, s. 154.

tutulduk. Şehitlerimiz ve yaralılarımız vardı. Şehitlerimiz ve yaralılarımız geceleyin kurtarıldı. Fransız kuvvetleri fazla kayıp verdikleri için, diğer gün bağ evini kendiliğinden boşaltmışlardı.” Diyerek yaşanan hadiseyi özetlemişti.⁴³⁹

Bu güne kadar çok müşkülât çeken Fransızlar, iyice sıkışmışlardı. Yiyecek sıkıntısı olan Fransızlar kendilerine yardımcı kuvvetlerin gelmesini bekliyorlardı.⁴⁴⁰ 28 Şubat'ta şehir üzerinde uçmakta olan bir Fransız uçağı, Fransız karargâhının üzerinde geçerek karargâha bir kâğıt bırakıp uzaklaştı. Fransız uçağından atılan kâğıtta “ bu zor günlerinizin bitmesi yakındır. İstekleriniz yola çıktı. General Dufiex” yazıyordu. Bu olay Urfa halkını ümitsizliğe sürükledi.⁴⁴¹

Fransızların Beyaz bayrak çekmesi üzerine, oraya ateş açmayan Kuvayımillie, yetimhaneden üzerine açılan yan ateşi için Amerikan Yetim Evi Müdiresi Bayan Holmes ve İsviçreli Doktor Fişer'e bir mektup göndererek olaydan duyduğu üzüntüyü dile getirdi ve tarafsız olanları gereken hastane ve yetimhane binalarının Türklere tuzak kurulmasının nedenini sordu. Hatta Fişer'e hastanesinin taşınması için müddet verdi. Fransız Kumandanı Huger'e de bir mektup gönderen Ali Saip bunun savaş kurallarına aykırı olduğunu ve tekrarlanmaması gerektiğini diledi. Binbaşı Huger, gönderdiği cevapta, durumu araştırıp, soruşturacağına, Amerika yetim evi yetkilileri böyle bir şeye müsaade edeceğini sanmadığını, oraya kuvvet yerleştirmedeki amaçları, Amerikalıların Fransız müttefiki olmalarından kaynaklandığını ve onları korumak için asker yerleştirdiğini bildirdi. Doktor Fişer ise verdiği cevapta hastanesini taşımayacağını ilettili.⁴⁴²

5.4.4. Mahmut Nedim'in Konağına Taarruz

5. Tümenen tarafından Urfa'ya iki dağ topu gönderildi. 3 Mart'ta Türk karargâhında Türk kuvvetleri ve aşiret reisleri arasında bir toplantı düzenlendi. Belediye Başkanı Hacı Mustafa Bey, toplar gelmişken Fransızlara karşı ağır bir darbe yapılması fikrini öne sürdü. Hem bu sayede halkın bozulan moralini düzeltmek istedi. Fikir ileri gelenler tarafından kabul gördü ve böylelikle genel bir taarruz başlatıldı. Yapılan planlar dâhilinde Kuvayımillie, halk ve aşiret reisleri tarafından Fransızlara her yerden ateş açmaya ve hücum etmeye karar verdi. Fransız kuşatılmasından beri, kuvayımillie'nin ilk büyük taarruzu olacaktı. Başlayan top atışlarıyla birlikte makinalı tüfek sesleri ile çarpışmalar başladı.⁴⁴³ Yaşanan bu çarpışmada Kuvayımillie mücahitleri büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Sadece tanınan şehitlerin sayısı 82 idi, bunlarda yakınları tarafından tespit edilenlerdi. Bunun haricinde sayılamayan birçok şehit vardı. Yaralıların kesin sayısı da bilinmiyordu. Urfa hastanesi bir günde dolmuş taşmıştı.⁴⁴⁴

Şehir içindeki çarpışmalar bu şekilde sürüp giderken, büyük bir sonucun elde edilemeyişi ve şehitlerin sayısının fazla olması, halkın moralini bozmuştu. Bu sırada kötü haberlerin gelmesi ve kesin bir başarının elde edilmemesi kuvayımillie'nin izlediği politikaya muhalif olanlar tarafından eleştirilmeye başlandı. Bu sırada Urfa'da çarpışmaların başladığından beri, burada bulunan Fransızlara herhangi bir takviye yardımı gelmemişti. Fransız askerleri dışardan ikmal alamadıkları için, yiyecek sıkıntısı

⁴³⁹ Akalın, **age**, s. 95-96.

⁴⁴⁰ Akalın, **Urfa Kurtuluş Yazıları**, s. 19.

⁴⁴¹ Özçelik, **age**, s. 233.

⁴⁴² Ursavaş, **age**, s. 155-156.

⁴⁴³ Ursavaş, **age**, s.164.

⁴⁴⁴ Fırat, **age**, s. 56.

çekmeye başladı. Çevrelerinin tamamen sarılmasından dolayı, mahsur kalmış ve Ermenilerle ilişkileri kısmen de olsa kesilmişti. 2 Mart günü Albay Normand önderliğinde Fransız kuvvetlerinin Akçakoyunlu 'ya geldikleri ve askerlerin 3000 civarında olduğu yolunda bir haber geldi ve bu birliğin tam teçhizatlı geldiği biliniyordu.⁴⁴⁵ Kuvayımilliyeye kumandanı, bu haberi alan Fransız kumandanının Suruç hareketi yapabileceği yolunda kaygı duymaya başladı. Bir yandan da gelen kuvvetlerin ne durumda olduğu yolunda bilgi almak için aşiret reislerine yazılar yazarak, kendisini durumdan haberdar etmelerini istedi.⁴⁴⁶ Fransızların, Urfa içinde buldukları durumları hatıratında anlatan Abadi, “Urfa’da Fransız kuvvetlerinin mahsur kaldığı ve bütün yolların kesilmiş bulunduğu anlaşıldı. Türkleri bu olay daha da cesaretlendirmiş hatta Fransızların Antep’ten atılma fikrini bile artırmıştır.”⁴⁴⁷ Şeklinde yorumlanmıştır.

Albay Norman’dın kuvveti Akçakoyunlu taraflarından rayları kontrol ederek ve yıkılan köprülerden geçebilme yolları arayarak ağır ağır ilerliyorlardı.⁴⁴⁸ Cerablus’a doğru ilerleyen Fransız kuvvetinin önünden çevre köylerde bulunan köylüler kaçmaya başladı. Bu kuvvet, Birecik üzerinden geçerek Urfa’ya girecekti. Fransız kuvvetleri bir kol kuvvetini Birecik’e bırakmış Kuvayımilliyeye tarafında bir taarruz düşünülüyse de başarılı olunamamıştı. Fransız kuvveti, kuvayımilliyeyi Birecik’ten çıkarmayı başarmıştı. Takviye birliklerinin, Fransızları takviye etmek üzere geldiği haberini alınca Suruç’a doğru Urfa’dan bir kuvvet gönderildi. Bu kuvvet geniş çapta Aneze aşiretinden oluşuyordu. Zaten gelen kuvvetler, Suruç aşiretleriyle savaşa tutuşmuşlardı. Fransızların Urfa’ya ve buradaki birliklerine ulaşamamalarının sebebi, bu kuvvetin tacizleriydi. Böylelikle Fransızların bekledikleri yardım alma olayı gerçekleşmedi. Fransız komutanlarından Bremond, “ Albay Normand ile birlikte Cerablus, Birecik, Arappınar ve Tel-Abyad gibi doğudaki uç kısımlarda bulunan yerlere takviye olarak gitmiş, fakat ulaşım güçlüğünden dolayı Urfa’ya yardım edememişti. Türk bombardımanı garnizon ve çevrelerini yerle bir etmişti.” diyerek bu birliğin Urfa’ya ulaşamadığını bildirdi.⁴⁴⁹

Uzayan çatışmalardan kesin bir sonuç alınamaması ve bugüne kadar Fransızlara etkili bir darbe vurulamaması Urfa halkı ve savaşanlar üzerinde olumsuz etkiler yarattı. Fransızların Birecik’e girdiği ve buradaki kuvayımilliyenin kasabayı terk ettiği, Fransızların ilerlemelerine devam ederek, Suruç’a doğru yürüdükleri ve Urfa’ya yakın bir zamanda kalabalık Fransız askerinin geleceği ve buradaki Fransız kuvvetlerine yardım edeceği sözleri etrafta dolaşmaya başladı. Gerçekten de Birecik ve Suruç Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Urfa Kuvayımilliyeye kumandanını haberdar ederek yardım istemişti.⁴⁵⁰ Bu sırada meydana gelen olaylarda, Milli Aşireti’nin ve Basravi’nin birleşerek yaptığı faaliyetler sonucu köylüler zor durumda kaldı. Abdurrahman ve İsmail, Fransız subaylarıyla Harran’da görüşüp haberleşerek Seyale Aşireti Reisi Salih Abdullah ile birlikte Harran ve çevresindeki köyleri yağmalıyorlardı. Millî Aşiret Reisi Mahmut Bey bunların denetlenmesini 13. Kolordu’dan istemiş ve bu kişilerin aşiretten çıkarıldıklarını belirtmiştir.⁴⁵¹

Bunların yanı sıra Ketikanlı Aşiretinin Reisi Basravi’nin Fransız kuvvetlerine dâhil olduğu ve onlarla birlikte halka yaptığı zulüm haberi ve Fransızların, Urfa’ya girmesi halinde birçok kişinin tutuklanacağını ve idam edileceği haberi ile Ermenilerin

⁴⁴⁵ Ursavaş, **age**, s. 167.

⁴⁴⁶ Akalın, **age**, s. 97.

⁴⁴⁷ Abadie, **age**, s. 31.

⁴⁴⁸ Akalın, **age**, s. 101.

⁴⁴⁹ Ursavaş, **age**, s. 170.

⁴⁵⁰ Özçelik, **age**, s.241.

⁴⁵¹ Ursavaş, **age**, s.175

intikam alacağı söylentisi tüm şehirde yayıldı. Halk bunun üzerine tedbir yolları aradı.⁴⁵² Suruç halkıda bu olay üzerine göç etmeye başladı. Fransız birliklerinin Arappınar'a ulaşmasıyla burada bulunan Mektele köyünü yakarak kadın ve erkekleri vagonlara doldurarak götürdükleri anlaşıldı. Ermeni çetelerinin de bu havalide zulümlere başladığı bildirildi.⁴⁵³ Bunun üzerine Urfa Kuvayımilliyeye yetkilileri yaptıkları toplantıda bir Kuvayımilliyeye bölüğünün şehirde gezmesine ve burada olay çıkaranları yakalayıp Heyet-i Merkeziye'ye teslim etmesi kararlaştırıldı. Hatta birkaç kişide bu olaylarda gözaltına alındı. Bu sırada Tel-Abyad 'tan gelecek olan Fransız kuvvetlerini karşılamak için makinalı tüfek, top ve yeteri kadar Kuvayımilliyeye kuvvetini alarak Tel-Abyad'a giden Ali Saip burada hazırlıklara başladı. Düşmanın Tel-Abyad'dan gelme ihtimaline karşı burada bulunan Kuvayımilliyeye kuvvetleri tedbir amaçlı Harran kapısında da devriye ye çıkmaya başladı.⁴⁵⁴

Tel-Abyad 'ta bulunan Ali Saip, Albay Normand kuvvetlerinin Tel-Abyad yakınlarında Aynelarus köyünde Binbaşı İhsan Komutasında bulunan kuvvetlerle çarpıştığı ve başarı sağlayamadan geri döndüklerini duymuş ve bundan emin olunca Urfa'ya tekrar dönmüştü.⁴⁵⁵ Halk Albay Normand kuvvetlerinin Urfa'ya geleceği haberiyle korkuya kapılmıştı. Halveti'ye Karakolu'nda Fransız birliklerini nasıl karşılanacağı üzerine toplantı yapılmış ve Ali Saip'le Belediye Reisi Hacı Mustafa arasında görüş ayrılığı çıkmıştı. Ali Saip Bey, Urfa'daki kuvayımilliyeye'nin Urfa'nın kuzeyindeki Karaköprü'ye çekilmesini istiyordu. Ancak Belediye Reisi Hacı Mustafa Bey ise Siverek Kuvayımilliyeye kuvvetlerinin başında bulunan Odabaşızade Mehmet Emin Bey ile bu fikre karşı çıkıyordu. Ali Saip Bey, Badıllı aşiret kuvvetlerini alarak, şehrin dışına çıkmış ve bir takım kuvvetle burada bir gece bekleyip düşman kuvvetlerinin gelmediğini duyunca Urfa'ya geri dönmüştü.⁴⁵⁶

13. Kolordu komutanlığında Hariciye Nezaretine yazdığı 10 Mart tarihli raporunda: 'Maraş, Urfa ve Antep sancaklarının acınacak halde olduğunu bunlardan Maraş'ın yakılıp yıkıldığını, ticaretin durduğunu, can ve mal ehemmiyetinin olmadığını belirterek bunların sebebinin Fransız işgal kuvvetleri ve Ermenileri halka karşı tahrik edip silahlandırılması olduğunu belirtmişti. İngilizlerin hükümet işlerine karışmamaları ve nispeten halka iyi davranmaları ile burada güvenliğin iyi olduğu düşünülür ise, bugün yaşanan durumun ve milli ayaklanmanın ne için olduğunu açıklar. Milletın yaşadığı bu tehlike karşısında hükümet siyasi açıdan bir etkisi olmadığını ve kendi kurallarını, canlarını, mallarını ve ırzlarını savunmak kendilerinin en meşru hakkıdır. Bu durumda millete savunmadan vazgeçin demek, Ermeni ve Fransızların yaptığı her türlü zulme boyun eğin demektir. Bedeninden bir parça kesilen adama, ağlama demek kadar boşsa, haklarına, namusuna ve canına saldırılan bir halka kendini savunma demek gibi bir şeydir. Urfa kıyamında nasihatlerimiz dinlenmemiştir. Bilakis Birecik, Urfa ve Antep'ten her fırsatta düzenli kuvvetlerden cephaneye istenmiştir. Düzenli kuvvetlerin bu savunmaya katılmaları Fransa'ya savaş ilanı anlamına geldiğinden ötürü hükümeti zor duruma düşürecek ve bu duruma izin verilmemiştir. isteklerde bulunulmaması öğütlenmişse de, feryatlar dinlenmemiştir. Birecik'e, Urfa ahalisine Fransızların yardım kuvvetlerinin gelmesi üzerine yine aynı istekler tekrarlanmıştır. Diyarbakır'dan Urfa için yardım kuvvetleri ve cephaneler toplanmaya başladı. Fransızlar, Diyarbakır'dan başlayarak Harput'a kadar işgal edecek olursa burada Ermenistan kurma yolunda büyük

⁴⁵² **Akgün Gazetesi**, Urfa 29 Mart 1952.

⁴⁵³ Ursavaş, **age**, s. 178.

⁴⁵⁴ Akalın, **age**, s.101.

⁴⁵⁵ Özçelik, **age**, s. 242.

⁴⁵⁶ Kerim Fırat, **Urfa Kahramanları**, Cumhuriyet Halk Partisi basımevi, Gaziantep 1944, s.105.

bir adım atmış olacaktır. Bu durum halkı huzursuz etmektedir.”⁴⁵⁷ Diyerek, bölgenin genel durumunu özetlemiş ve Urfa ahalisinin içinde bulunduğu durumu anlatmıştır. Bu gelişmelerle birlikte, Urfa meselesi karışık bir hal almıştı. Yer yer çarpışmalar devam ediyor ve bu çarpışmalardan sonuç alınamıyordu.

15 Mart'ta Yarbay Arif Bey, Kuvayımilliye lideri ile görüşükten sonra 13. Kolordu Komutanlığına bir rapor gönderdi. Raporda, aşiretlerin oluşturdukları kuvvetler düzenli bir şekilde hareket etmediği için aşiretlerin Urfa'yı güzel savundukları fakat düzensiz olmaları Urfa için yetersiz olmuştur. Diyerek düzenli birliğin oluşturulmasını istedi. Urfa meselesinin ancak düzenli bir kuvvet ile halledilebileceğini belirtmiştir.⁴⁵⁸

Urfa hareketi gittikçe karmaşık bir duruma geldi. Kuvayımilliye askerlerinin bazıları, çarpışmaların sonuçsuz bir hal almasıyla ziraat işlerini bahane ederek köylerine dönmeye ve bazıları da şehir dışında Fransız kuvvetlerine baskın yapmak için Urfa'dan uzaklaştı. Yaşanan bu olay halkı tedirgin etti. Aşiret reisleri, Fransızların “Suriye olağanüstü komiserliğine bir dilekçe vererek, işgal edilen alanların boşaltılmasını istediler. Aşiret reislerinin hazırladığı dilekçe şöyleydi: yaklaşık bir aydan beri Urfa'da olan Fransız kuvvetleri ile karşı karşıyayız. Şehrimizi her türlü işgalden kurtarmak düşüncesiyle silaha başvurduğumuz halde, burada bizimle çarpışan kuvvetin eski bir dost ülke olması ve ülkemizdeki etkilerinden dolayı kendilerine karşı şiddet göstermedik. Yaptığımız dostça tahliye tekliflerine, buradaki kumandanınız sizden emir almadıkça burayı terk etmeyeceğini söyledi. Ayrıca size başvurmamızı Beyan etti. Fransa'nın medeni bir kumandan sıfatıyla talebimizi yerine getirmenizi bir an önce memleketimizi tahliyesini kumandanınıza bildirmenizi ve gereksiz kan dökülmesini önlemenizi rica ederiz” diyerek göndermişlerdi.⁴⁵⁹

Urfa'da bulunan Fransız kuvvetleri işgal kumandanlığına ve Siyasi Komisere şehri tahliye edilmesi için çağrıda bulunmuş fakat bunların hiç birine olumlu cevap alamamıştı. Alınan son cevapta ise aşiret reisleri toplanarak, Yüksek Komiserliğe başvuru yapmıştı. Urfa ahali bu durumda Mustafa Kemal Paşa'ya Urfa halkı adına bir telgraf çekti. 18 Mart'ta gönderilen telgraf şöyleydi: “Burada beş gündür dertlerine acil şifa bekleyen Urfa halkını temsil etmekteyiz. Bir aydan süren savaşta Urfa, Fransızlardan çok kötü bir haldedir. Yaşanan bu süreçte şehirlerimizin ve yaralılarımızın toplamı, bize yardıma eden aşiretlerin vermiş oldukları kayıptan fazladır. Düzenli birlikler bize yardımımıza gelmedikçe hiçbir iş görülmeyeceğine inanan Urfa ahali olarak sizlere istirhamlarımızı bildiriyoruz. İsteğimizin kabul edileceğine, Kolorduya verilecek olan emirin sonucunu heyecanla bekliyoruz. Fakat hala Kolordudan ümit verici bir haber gelmedi. Tabi iki gündür alınan İstanbul olayları ile Urfa, daha da önem kazanmış oldu. Memleketimiz, doğu şehirleri ile ilgilidir. Doğu vilayetlerinin sınırı Fırat olmalıdır. Fırat terkedilirse, Vilayet-ı Şarkiye'nin kapıları da düşmana açılmış olur. Umumi menfaati sağlamak için, Karaburun'daki taburun bizimle beraber Urfa hareketi emrine intizarda bulunuyoruz. Bu taburun mevcudu ne kadar noksan ise o kadar kuvayımilliye'den takviye ederiz. Kuvayımilliye bu taburla birlikte ülkemizde önemli bir amil olur. Bu isteklerimize bugün cevap alamazsak Urfa'ya döner ve Urfalıların kendi çarelerini düşünmelerini iletme zorunda kalacağımızı arz eyeriz.”⁴⁶⁰

Mustafa Kemal Paşa bu telgrafın üzerine Kolordu Kumandanı Ahmet Cevdet Bey'e telgraf göndererek gerekli talimatları verdi. Talimatlarda Urfa'da mahsur bulunan Fransızların, bitap bir hale geldikleri ve erzak hususunda zor durumda oldukları,

⁴⁵⁷ Ursavaş, **age**, s.182.

⁴⁵⁸ Özçelik, **age**, s.247.

⁴⁵⁹ Ursavaş, **age**, s.197-198.

⁴⁶⁰ Özçelik, **age**, s. 251-252.

ciddi bir teşebbüs üzerine, teslim olmalarını veya çekilip gitmelerini 28 Mart tarihli şifre ile Urfa'dan bildirmiştir. Ahali ve aşiretlerin teşviki maksadıyla, en yakın askeri kıtalardan bir taburun yeterli miktarda askerlerle, kuvayımillie'ye ilhakı şeklinde Urfa'ya gönderilmesi gereken bu meseleyi çözüme erdireceğini bildirdi. Bu durumdan anlaşıldığı üzere Fransız kuvvetlerin Mart ayının sonlarına doğru yiyecek ve su sıkıntısı çektiği bilinmektedir.⁴⁶¹

13. Kolordudan Ahmet Cevdet Bey'e çekilen başka bir şifreli bir telgrafta, Mutasarrıflık ve Urfa halkından alınan telgraflarda, Urfa'ya yapılan muharebenin aleyhimize dönüştüğü, halkın göçe hazırlandığı ve takviye birliklerinin istendiği hatırlatıldı. Bu sonucun meydana gelmesinde, Urfa harekâtını yapan kuvvetlerin düzensiz olmasının rol oynadığını ekleyerek bundan böyle mümkün olduğu kadar kolordunun düzeltmeye çalışacağını, Urfa Mutasarrıflığına yazdığı telgrafla belirtmiştir. Daha önce kuvayımillie'nin sonuç alamadığı görülünce Mustafa Kemal Paşa'dan ilgililer top istemişler ve bu toplar 13. Kolordu yetkilileri tarafından Siverek'e kadar gönderilmiştir. Siverek adliyesinde müsadere edilen top ve cephaneler halkın yardımıyla Urfa'ya getirilmişti.⁴⁶²

Urfa'da çarpışmalar devam ediyordu. Hatta Kuvayımillie bazı yerlerde başarılar sağlamıştı. Fakat 4000 kadar Kuvayımillie eri olduğu halde buna rağmen başarı elde edilemiyordu. Bunun sebebi olarak, bu birlikleri yönetecek ve idare edecek, askeri tecrübelere sahip bir komutanın olmamasıydı. Kuvvetlerin başlarında bulunan komutanlar aşiret reislerinden oluşuyordu. Bunların başına birkaç muvazzaf subayın atanması zorunlu hale geldi. Bu sebeple 13. Kolordu Kumandanlığı, 1. Süvari Alayı Komutanı Binbaşı Hüseyin, subayına Urfa'daki hareketi yönetmesini emretti. Bu durum gizli tutulacak, şehirdeki çarpışmalar Komutan Namık tarafından yönetilecekti. Fransızların Urfa'ya gönderdikleri yardım birlikleri gelmeden bu olayın halledilmesi gerekiyordu. Ayrıca Kuvayımillie birliklerine piyade taburlarından bir miktar cephane gönderildi.⁴⁶³

Bu gelişmelerden sonra, topların yetersizliği ve bozulmaları üzerine Mardin'den de bir topçu takımı Urfa'ya gönderildi.⁴⁶⁴ Urfa'da mevcudu birden ikiye çıkan toplar birer birer ateşlenmekteydi. Bu topçu takımın gelmesiyle, 4 Mart taarruzu yapan Kuvayımillie ağır kayıplar verdi. Daha önce yapılan yardımların yetersiz olduğunu Mustafa Kemal Paşa'nın 13. Kolordu'ya yolladığı telgraflar ve Urfa halkının müracaatları üzerine, kolordu bazı yeni tedbirler almaya başladı. Bunun üzerine kolordu komutanlığı bazı emirler verdi. Bu emirler:

- Siverek Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Urfa'dan aldığı haberde Kuvayımillie kuvvetlerinin sayısının 1000'e düştüğü ve yaşanan bu durumun Urfalıların moralini bozduğu, ayrıca Cerablus'a Fransız yardım kuvvetlerinin geldiği ve Fransızlara cephane takviyesi yaptığını ve Urfa'daki aşiretlerin dağılacağı bildirildi. Urfa'da bulunan 400 Fransız askerinin sayıları daha öncede bildirilmiş ve sayıların 800 kadar çıktığı görülmüştür. Fransız kuvvetlerinin sayılarının ne kadar olduğu Siverek Müfreze Komutanı tarafından incelenerek Siverek Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine bildirilecekti.
- Viranşehir'den Binbaşı Salih önderliğinde, birkaç subay Urfa'daki kuvvetleri yönetmek için gönderilmişti. Urfa'ya asker gönderilmesinin mümkün olmadığını çünkü bu durumun Fransa ile savaş ilan etmek olacağını bildirdi.

⁴⁶¹ Akalın, *age*, s.113-115.

⁴⁶² Fırat, *age*, s.55.

⁴⁶³ Saral, *age*, s.234.

⁴⁶⁴ Özçelik, *age*, s.255.

- Hacı Bedir Ağa emrindeki askerler Urfa'ya yardım için gönderildi. 1. Süvari Alay Komutanı Mahmut Bey isteği üzerine Mardin'den Urfa'ya bir miktar Kuvayımilliyeye takviyesi 5. Tümen tarafından sağlanmıştır. Urfa olayı hangi durumda olursa olsun Fransız yardım kuvveti gelmeden Urfa alınırsa Fransız ilerlemesinin durdurulması daha kolay olacağı bildirildi.
- Urfa olayının kötü bir durumda olması ve aşiretlerin dağılması Fransız yardım birlikleri gönderilirse işgal alanı genişleyecekti. Buna karşı olan 2. Tümen Komutanı Yarbay Akif, Garzan'da bulunan birliği ile Osmaniye'den gelecek olan sahra takımı Siverek'e gönderecekti. Siverek ve Viranşehir'de bulunan birlikler, Akif Bey'in emrine girecekti. Böylelikle bölgenin hareketi kolorduya bildirilecekti. Şimdilik sadece hazırlıkların yapılması istenerek gönderilecek kuvvetler gizli tutulmuştur. Ve yazılan bu emir okunduktan sonra yok edilecekti.⁴⁶⁵

4 Mart 1920 günü Kuvayımilliyeye tarafından yapılan taarruz da 100'ü aşkın şehit verilmesiyle sonuçlanan olayda halkın ve aşiret reislerinin morali bozulmuş ve Fransızlara yardım geleceği haberiyle ümitlerini kaybetmişti. Bu taarruzdan sonra, büyük çapta bir çarpışmaya girmeyen Kuvayımilliyeye, aralıklı çarpışmalara ve kısık ateş açmalarla Fransızlara karşı elde edilen vaziyetini korumaya çalışıyordu. Her gün yapılan karşılıklı tüfek atışlarıyla çarpışmalar ara ara devam ediyordu.⁴⁶⁶

Mart ayının ortalarına gelindiğinde Fransız cephanesinin azaldığı haberi alındı. Yiyecek ve içecek sıkıntısı da çeken Fransızlar zor duruma düşmüştü.⁴⁶⁷ Fransızlar Urfa dışında, halk ise şehir içinde beklemekteydi. Fakat Urfalılar ile Fransız üniforması giymiş Ermeniler arasında silahlı çatışma devam ediyordu.⁴⁶⁸ Cephanesinin de azalmasını fırsat bilen Badıllı aşiretine mensup çeteler, Fransızların ileri karakollarına baskın yaptılar. Hacı Bekir'in hanından ilerleyen Kuvayımilliyeye eşrafı da Hacı Sait Ağanın bağından geçerek, Şişkonun bağındaki ağıllarda bulunan Fransız askerine doğru yürüdüler. Durumu gören Fransızlar, şiddetli bir şekilde makinalı tüfek ateşi açtılar. Kuvayımilliyeye zayıf vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Bu olayda 7 şehit verilmiş ve üç kişide yaralanmıştı.⁴⁶⁹

1 Nisan günü 100' e yakın Fransız askerinin buldukları yerin karşısındaki bağlardan ilerledikleri görüldü. Kuvayımilliyeye'nin açtığı şiddetli ateşe karşılık veren Fransızlarla çarpışma bir saate yakın sürdü. İlerlemeyeceklerini anlayan Fransız kuvvetleri geri çekilmek zorunda kaldı.⁴⁷⁰ 1 Nisan gecesi, Fırfırlı kilisesindeki Fransız subaylarından bir haber geldi. Fransız kumandanı yiyeceklerinin bittiğini ve Ermenilerin açıklarını gerekçe göstererek Urfa'dan hareket edebilmelerinin sağlanması konusunda aracılık yapmalarını istedi. Ermenilerde şok etkisi yaratan bu durum onları üzüntüye düşürdü.⁴⁷¹ Fransızlar, 3 Nisan'da bir hücumla kalktıysa da açılan ateş sonucunda bir sonuç alamadılar. Kuvayımilliyeye'nin teslim olma çağrısına, Binbaşı Huger tarafından gönderilen cevapta, savaşma taraftarı olmadığını belirterek General Gourau'nun izni olmadan Urfa'dan çıkamayacaklarını bildirdi.⁴⁷²

⁴⁶⁵ Saral, *age*, s.236.

⁴⁶⁶ Özçelik, *age*, s. 257.

⁴⁶⁷ Ursavaş, *age*, s. 206.

⁴⁶⁸ **Hâkimiyeti Milliye Gazetesi**, 10 Mart 1920, sayı 41, s. 2.

⁴⁶⁹ Akalın, *age*, s.119.

⁴⁷⁰ Ursavaş, *age*, s.218.

⁴⁷¹ Özçelik, *age*, s.260.

⁴⁷² Ursavaş, *age*, s.226.

Fransızlar büyük bir sıkıntı içerisinde olduklarından, Ermenilerin açlıklarını bahane ederek, Urfa'dan ayrılmaları hususunda kendilerine yardımcı olmalarını istediler. Bu haberi duyan Ermeniler bunun üzerine Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e bir mektup yazarak görüşme talebinde bulundular. Mutasarrıflıkça görüşme talepleri olumlu karşılanan Ermeniler, Kuvayımillie Kumandanı Ali Saip' in de bulunduğu bir Türk heyetiyle görüşme ayarlandı. Görüşmede, açlık çektiklerini yiyeceklerinin tükendiklerini ve zor durumda kaldıklarını bildirdiler.⁴⁷³ Bu sebeple de kendilerine erzak yardımı yapılmasını istediler. Türk tarafı, yiyecek yardımı yapılmasında bir sorun bulunmadığını, fakat Türk halkının da aynı durum içerisinde olduğunu ve aylardır ticaretin durduğunu ve Fransızların şehirden çekilmediği sürece durumun bu şekilde devam edeceğini bildirdi.⁴⁷⁴

Görüşmeyi Ermeni cemaati adına Dr. Başelyan ve Ermeni Milletvekili Mihran gerçekleştirmişlerdi. Bu cevabı alan Ermeni cemaati bu hususu Fransızlara bildirmek ve gerekli açıklamalarda bulunmak için, Fransızlarla görüşmelerine izin verilmesini istedi. Bunun üzerine kendilerine gerekli izin verildi. Aslında Ermenilerin bir aylık yetebilecek yiyecekleri vardı. Fakat Fransızlar onlara Türk makamlarıyla görüşerek açlıklarını bahane etmelerini istemişti.⁴⁷⁵ Bunun içinde onlar Türk tarafıyla görüşmüşlerdi. Ermeni sözcüleri Mihran ve Başelyan, bir Türk jandarması eşliğinde, 7 Nisan 1920 günü Fransız karargâhına giderek, komutanlarla görüştü. Görüşme iki saat sürmesine rağmen bir karara varılamamıştı. Yirmi dört saat sonra bir sonuca varan Fransızlar, Ermenilerin açlıklarını bahane ederek Urfa'dan çekilme kararı aldıklarını söylediler. Bu durumdan Ermeni Dr. Başelyan'ı kullanamayınca, İsviçreli Doktor Fischer'i araya soktular. Dr. Fischer, 8 Nisan'da Mutasarrıfa tezkere gönderdiler. Bu tezkerede, bazı şartlarla Fransız kuvvetlerinin Urfa'yı boşaltacağını bildirdiler.⁴⁷⁶

Urfa'da yaşanan bu olayı Urfa'da yaşayan Ermeni önderlerinden Dr. Agop Beşliyan, 30 Nisan'da Ali Saip Bey'e bir mektup yazdı. Bu mektupta Ermeniler'in Fransızlarla olan ilişkilerini ve Urfa'dan neden gittiklerini anlattı. Bu mektup: Fransızların yiyeceklerinin bittiğine ilişkin haberi duyduğumuzda bu haber bizim hayallerimizi yıktı. Kendi aramızda toplanıp Fransızların bu olay yüzünden Urfa'dan ayrılacağı bizim açımızdan kötü sonuçlar doğuracaktı. Türklere başvurmadan önce Fransızların başkumandanıyla yüz yüze görüştük. Hemen Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e Mihran imzasıyla bir mektup göndererek açlık ve tarafsızlığımızdan bahsederek görüşme talebimizi ilettik. Bizi mutasarrıflık makamına kabul ederek görüşme talebimizi gerçekleştirdiniz. Yapılan görüşmede sizlere yalan söyleyerek Fransızların Urfa'dan çekilmeler için sizden izin alarak Fransızlar tarafına gidebildik. Bütün bu savaş sahnesinden burası bizim için daha dramatiktir. Hepimiz zor durumdaydık. Bu sırada bizim daha bir buçuk aylık yiyeceklerimiz varken sizlere açız erzakımız bitti diye rol yaptık. Fransızlar tarafına geçtiğimizde ise Kumandan Hauger ve Saju'yu kaygılı bir şekilde gördüm. Kendileriyle saatlerce tartışmamıza rağmen bir sonuca varamadık. Yani ikimizde bir birimizi kandıramadık. Fransız komutanlar bizlere ısrarla hemen gidip Türk tarafına "Fransız Kumandanı isteğinizi kabul etti, cephaneleriyle sağlam bir şekilde gidebilmeleri konusunda tekliflerinin kabul edilmesi halinde yarın harekete hazırdır." Fransızlar güya şerefiyle Urfa'dan çıktıklarını göstererek ve on gün sonra bizi kurtarmak için tekrar geleceklerini söylediler. Ermenileri sürekli suçlayan Saju, o sırada kalbini göstererek burası Ermeni kalbidir dedi. Ben hiçbir zaman düşüncelerini kabul etmedim.

⁴⁷³ <http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IcerikDetay?Id=3&IcerikId=1753>, 08.04.2021.

⁴⁷⁴ Ursavaş, **age**, s. 231-232.

⁴⁷⁵ Özçelik, **age**, s. 262.

⁴⁷⁶ Ursavaş, **age**, s.232-233.

Yaptıkları uyarılara rağmen bizi öne sürerek sürekli bizi Türkler karşısında küçük düşürdüler. Ali Rıza Bey'in karşısında beni kovmasıyla bunu göstermiş oldu. Biz ise ellerimizde silahlar Türklere karşı durmaktayız. Türklere karşı hiçbir nefret ve intikamımız olmadığı halde sizin yüzünüze yine en önde biz katil olacağız. Ermenilerin şu ana kadar yaptığı en büyük hata Fransızlara güvenerek sonumuzu hazırlamamızdır. Türklerde, Fransızların Urfa'ya gelişinde bizleri suçlu görecektir bizim için gelip bizim için gittikleri söylenecekti. İki taraf içinde suçlu Ermeniler olacaktı.

Bu olayla birlikte komutan Hauger itirafta bulunarak ağladı. Fransız askerlerine artık güvenemediği ve erzakının bitmesiyle zor duruma düştüklerini açıkça söyledi. Cezayirli Müslümanları bırakarak onların yerine Ermenileri almak istediklerini bildirerek şehirden ayrılmayı düşünmüşlerdi.⁴⁷⁷

5.5. Fransızların Mütareke İstemeleri

Fransızlar Dr. Fischer tarafından 8 Nisan'da Mutasarrıflığa bir mektup gönderdiler. Bu mektupla Fransızların belirtmiş olduğu şartlar kabul edilirse şehri terk edecekleri yazıyordu. Dr. Fischer Fransızlar adına isteklerde bulunmuş ve kabul edilmesini istemişti.⁴⁷⁸ Kuvayımilliyeye yetkilileri, bu teklifin maddelerini inceleyerek kesin bir sonuca varacaklarını belirterek cevabını ona göre vereceklerini açıkladılar.⁴⁷⁹

Fransızların teklifleri şunlardı:

- Urfa'da ölen Fransız askerlerin mezarlarına saygı gösterilmesi.
- Ermenilerin korunması.
- Amerikalıların korunması.
- Cerablus'a kadar yüklerinin taşınması için araç verilmesi.
- Esirlerin geri verilmesi.
- Urfa halkından 10 kişinin kendilerine eşlik etmesi.
- Dr. Fischer hastanesinde olan yaralı Fransızların hayatlarının korunması.
- Fransız kuvvetlerinin şehir dışına kadar güvenliklerinin sağlanması.
- Çarpışmaya son verilmesi.
- Yapılacak bu antlaşma hükümlerinin, iki taraftan da imzalanıp onaylanması.⁴⁸⁰

Fransızların ileri sürdüğü bu şartlar, Mutasarrıf önderliğinde şehrin ileri gelenleri ve cemiyet tarafından toplanılarak görüşüldü.⁴⁸¹ Fransızlar kuvayımilliyeye'yi resmi bir kurum olarak görmedikleri için çekilme ve barış şartlarını kapsayan tekliflerini, Mutasarrıflığa yapmışlardı. Ali Saip Bey, on kişilik heyet maddesine karşı çıkarak kabul etmeyeceğini bildirdi. Toplantıda bulunan diğer kuvayımilliyeye'nin ileri gelenleri, Fransızların, silahlarını başka yerdeki masum insanlara karşı kullanılabileceğinden, şehri terk etmeleri halinde silahlarının bırakılması gerektiğini öne sürdü. Ali Saip Bey bu şartların kabul edileceğinin iyi olması ve yeni bir gailenin açılmaması gerektiğini belirtse de kuvayımilliyeye'nin ileri gelenleri kendi fikirlerinde ısrar ederek, Fransızların ancak silahlarını bırakmaları dâhilinde istedikleri yere kadar götürülebileceğini yinelediler.⁴⁸² Mutasarrıf Ali Rıza Bey'de, Kuvayımilliyeye ileri gelenlerinin fikrine

⁴⁷⁷ Müslüm Akalın, **Urfa Kurtuluş Destanı**, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2008, s. 142.

⁴⁷⁸ Akalın, **Urfa Kurtuluş Yazıları**, s. 21.

⁴⁷⁹ Özçelik, **age**, s.266.

⁴⁸⁰ Ursavaş, **age**, s.233.

⁴⁸¹ Özçelik, **age**, s. 267.

⁴⁸² Akalın, **age**, s. 128.

katılarak, Fransızlara tekliflerini idareyi elinde tutan kısmın kuvayımilliyeye olmasını gerektiğini söyleyerek bildirdi.⁴⁸³

Kuvayımilliyeye idarecileri toplantıdan çıkarken anlaşma şeklinin bu şekilde kabul edilmemesi gerektiğini kesin bir dille belirttiler. Daha sonra Fransızlar tarafından Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e gelen bir yazıda, cevap olarak birinci tekliflerine teminat olarak istedikleri on kişilik heyetten vazgeçtiklerini bunun yerine kendilerine rehberlik edecek subay komutasında bir müfrezinin verilmesini istedi. Bu son tekliflerinde, Urfa'yı silahlı olarak tahliye edeceklerini ve kuvayımilliyeye'nin yolları çevirme halinde kendilerini savunma amaçlı olduğundan silahlarını teslim etmeyeceklerini bildirerek bundan kimseyi sorumlu tutmayacaklarını söylediler. Meselenin çözüme kavuşturulmasıyla iki tarafta 9 Nisan günü saat 14.00'de, hastane karşısında Karakoyun deresi üzerindeki köprüde buluşmaya karar verdiler. Belediye Başkanı Hacı Mustafa, Mutasarrıf Ali Rıza Bey, eski Kuvayımilliyeye Kumandanı Urfa Milletvekili Ali Saip Türk tarafını, Fransız Komutanı Binbaşı Huger, Urfa Fransız Siyasi Hâkimi Saju ve Ermeni Doktor Başelyan'da Fransız tarafını temsil etmişlerdi. Bu görüşme neticesinde anlaşmaya varılmış ve şartlar kabul edilmişti.⁴⁸⁴

5.6. Fransızların Urfa'dan Çekilmesi

Fransızların Urfa Garnizonu, yapılan anlaşma sonucu yiyecek ve cephane sıkıntısı çektiği için Urfa'yı boşaltmak zorunda kaldıklarını açıkladı.⁴⁸⁵ 10 Nisan tarihine gelindiğinde Fransızlar şehirden çekilmek zorunda kaldı.⁴⁸⁶ Eşyaların taşınması amacıyla Fransızlara Türk tarafından, 60 deve ve mekkâre verildi. Fransız esirleri de kendi garnizonlarına gönderilerek serbest bırakıldı. Fransızlara kılavuzluk etmek için Ömer İzzet Efendi önderliğinde 10 asker görevlendirildi. 10 Nisan günü hazırlıklar yapılırken, Fransız kumandanı Huger tarafından Mutasarrıfa bir yazı gönderildi. Bu yazıda “ Ermeni yetimlerini bize eşlik edecek jandarma erleri ile gönderebilirsiniz. Çevremizde oluşabilecek şeyler yüzünden aldığınız tedbirleriniz için teşekkür ederiz. Askerleri bu sıcakta bunaltmamak için, gece yarısı saat 01.00 gibi Urfa'yı terk edeceğiz. Eşyalarımızı taşıyacak, araçlar için ücreti Ms. Holmes'e bıraktım. Arappınar'a gittiğimizde imkânım olursa Albay'a, Fırat'ın doğusunda bulunan Fransız kuvvetlerinin geri çekilmesini teklif edeceğim. Bu çekilme kararını, bize eşlik edecek askerlerle size yollayacağım mektupta bildiririm.⁴⁸⁷

O gece 01.00 gibi Fransızlar, bütün hazırlıklarını tamamlamış ve harekete hazır hale gelmiş bulunuyorlardı.⁴⁸⁸ 11 Nisan sabahı şafakla birlikte, Fransızlar Urfa'dan çıkmaya başladılar. Bu durum karşısında, büyük bir sevinç ve heyecan içinde bulunan Urfa halkı, gece olmasına rağmen bu anı yakından görebilmek adına mahallelerinden şehir merkezine gelmişlerdi. Böylelikle Urfa'da yaşanan Fransız işgali 5 ay 10 gün sonra sona ermişti.⁴⁸⁹

Ali Saip Bey, alabilecekleri kuvvetlerle Fransızların geri dönebileceğini hesaba katarak, tedbir almak amacıyla Teğmen Münir Bey önderliğinde 100 kişilik askerle

⁴⁸³ Özçelik, **age**, s. 268.

⁴⁸⁴ Ursavaş, **age**, s. 234.

⁴⁸⁵ Akalın, **age**, s. 130.

⁴⁸⁶ Özkaya, **age**, s. 277.

⁴⁸⁷ Ursavaş, **age**, s. 257.

⁴⁸⁸ Saral, **age**, s. 350.

⁴⁸⁹ Halil Rafet Tanışık, **Urfa İli Yakın Çevre İncelemeleri**, Öğretmen Matbaası, Ankara 1974, s. 92.

Fransızları uzaktan takip etmekle görevlendirdi. Bu müfreze Fransızları Cerablus'a kadar takip edecekti.⁴⁹⁰

5.7. Şebeke Vakası

11 Nisan sabahı, Mutasarrıf Ali Rıza Bey ile Nuri Bey, Amerikan yetimhanesini giderek Bayan Holmes'i ziyaret ettiler. O sırada uzaktan ateş sesleri duyuldu. Silah seslerinin gelmesi üzerine, gereken tedbirlerin alınması amacıyla yetimhaneden ayrıldılar. Bu sırada şehirde oluşan kargaşa ve söylentiler "Fransızların tekrardan Normand'ın kuvvetleri ile birleşip geri geldiklerini ve köyleri yaktıkları" şeklindeydi. Kısa süre sonra takip için gönderilen askerlerin yetkilisi Teğmen Halil Münir Efendi'den bir rapor geldi. Raporda: "Düşman öncüleri ve yanlarındaki Ermenilerin yol üzerinde karşılaştıkları aşiretlere ve köylülere ateş açması sonucu Şebeke boğazında çarpışma başladı. Fransız Kumandanı, kuvvetlerine pozisyonu aldırdı ve bize karşı ateş açmaya başladılar. Urfa'nın giriş yolunu tutmaktayım. Durumum tehlikededir. Acele emrinizi bekliyorum."⁴⁹¹ Olay yerine geçen Ali Saip ve yetkililer başta Fransız kumandanı Huger ve Saju olmak üzere Fransız subay ve askerlerinin öldürülmüş olduğunu gördüler.⁴⁹²

Fransızların, Urfa'dan çıkmasıyla birlikte başlarına böyle bir durumun gelmesi Türk yetkilileri tarafından incelemeler yapılmış ve olay 13. Kolordu Komutanlığı tarafından Heyet-i Temsiliye ve ilgili makamlara aktarılmıştı. Komutanlığın bu raporunda 17 Nisan tarihli olay için şöyle denilmekteydi: "Fransızlar Urfa'nın dışında Firuzpaşa deresinde, aşiretler tarafından saldırıya uğramış ve çatışmadan sonra çekildiklerinde, teslim olmak istemeleri üzerine aşiretlere yaklaşmaya başlamışsa da, Fransızlara karşı ateşe devam etmişlerdi. Çatışma yeniden başlamış ve sonucunda Fransızlar birçok ölü ve yaralı vermişler, 140 kadar Fransız askeri de esir edilmişti. Esirlere Urfa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından bakılmaktadır. Fransızlar kendilerine verilen kılavuzda cephanesine güvenerek çıkması gereken saatten iki saat sonra şehri terk etmişlerdi. Kılıç Ali Bey tarafından, Fransızların şehri silahlı olarak terk etmesi Antep şehrini zora düşüreceğine dair telgraf aşiretler tarafından duyulunca bu olay yaşanmıştır."⁴⁹³

Çevrede yapılan soruşturmalarda Fransızların Urfa'dan çıkarken saldırı girişiminde bulunmadıkları görülmüştür. Yalnız çekileceklerini haber alan aşiretler, Şebeke mevkiindeki alanları tutarak, Fransızların bu alana gelmesiyle birlikte ateşe etmeye başladılar. Bunun sebebi ise başka yerlere gittiklerinde, Fransız askerlerinin buraya yardım birlikleriyle tekrar döneceği için olduğu anlaşılmıştı. Fransızlara yapılan bu muamele Kolordu tarafından hoş karşılanmadı.⁴⁹⁴

13. Kolordu Kumandanlığı 21 Nisan 1920 tarihinde yayımlanan raporun ikinci maddesinde "Urfa'ya gelen Amerikan Salıp-i Ahmer Heyeti, 20 Nisan'da Urfa'dan ayrılmıştı. Bu heyet milli direnişi haklı görmüş, esirlere ise yapılan muamelelerden memnun kalmışlardı. Aşiretler tarafından, çekilmekte olan Fransızlara karşı yapılan baskın, fena etkiler yarattığından, Mutasarrıflıkça, Amerikalılara rapor verildi. Fransızların bir daha Urfa'ya gelmemeleri için, girişimlerde bulunacaklarını bildirdi. Daha önce yapılmış olan teşebbüslerle Fransızların, Maraş'a gelmeleri önlenmişti.

⁴⁹⁰ Ursavaş, **age**, s. 236.

⁴⁹¹ Özçelik, **age**, s. 273-274.

⁴⁹² Ursavaş, **age**, s. 250.

⁴⁹³ Saral, **age**, s.246.

⁴⁹⁴ Özçelik, **age**, s.278.

Ermenilerde güvenli bir şekilde yaşadıklarını bildirerek, bu yönde hazırladıkları ve imzaladıkları bir tutanağı Amerikalılara vermişler ve eğer Fransızlar bir daha Urfa'ya gelecek olurlarsa, Türklerle beraber Urfa'yı savunacaklarını Beyan etmişlerdir.”⁴⁹⁵ Böylelikle yapılan mücadeleler sonucunda Urfa Fransızlardan kurtularak özgürlüğüne kavuştu.

Bu yaşanan hadiseler kamuoyunda büyük yankılar oluşturdu. Urfa'dan önce Maraş'tan çekilmek zorunda kalan Fransız kuvvetlerinin başarısızlığı, Fransız kamuoyunda tartışma konusuken birde Urfa'da benzer bir olayın yaşanması eleştiri ve tepkilerin artmasına yol açtı.⁴⁹⁶ Bir gazeteye haberine göre “ Ermenilerin yapmış olduğu ihanet yüzünden, Fransızlar şehri terk ederken pusuya düşürüldü. Urfa'daki yaşanan bu olay Nisan ayında Fransız gazetelerin ortak başlığı oldu.”⁴⁹⁷ Harbiye nezaretine göre ise yapılan anlaşma sonucunda Ermeni halkı, Fransızların erzak sıkıntısı olduğunu ve bu yüzden şehri terk etmek zorunda kaldığını belirtmişti. Bu durumun paylaşılması olayları daha net ve anlaşılır hale getirdi. Tüm Fransız gazetelerinde atılan başlıklarda “ Urfa'da ne arıyorduk?” diye hükümeti ve hükümetin doğu politikasını çok sert dille eleştirildi.⁴⁹⁸

Bu olayın Türk basınında ve Heyet-i Temsiliye de de büyük yankı oluşturdu. İrade-i Milliye Gazetesi Urfa'nın, Fransızlarca tahliye edilmesi milletin istiklalini koruması hususunda yapmış olduğu haberde halk üzerinde büyük etki yaratmıştı. Bu yaşanan hadise diğer işgal altında bulunan illerinde cesaretlenmesini sağladı.⁴⁹⁹

Mustafa Kemal Paşa, Urfa'nın tahliyesinden bir gün sonra Heyeti Temsiliye adına bir açıklama yaptı. Bu açıklamada “ Anadolu'da işgal karşısında milletin duruma hâkim olduğu” yorumunu yaparak Anzavur isyanına dikkat çekmiş ve şunları söylemiştir. “ Kilikya havalisindeki işgal kuvvetlerinin Urfa'yı tahliye ettikleri Mersin, Tarsus, Adana, Haçin mevkiinde işgal kuvvetlerinde tamamen muhasara edildikleri bir zamanda isyanların işgalcilerin işini kolaylaştıracağını belirtmiştir.”⁵⁰⁰

5.8. Urfa'nın Tahliyesi Ve Bölgedeki Çarpışmalar

11 Nisan 1920 Günü Urfa'yı tamamen boşaltarak buradan ayrılan Fransızlar, çekilmeleri sırasında Firuzpaşa Deresi mevkiinde uğradıkları yenilginin intikamını akma hazırlıklarına başladılar. Fransızlar, Urfa üzerine yeniden yürüme hazırlığına başladılar. Çeşitli kaynaklardan alınan bilgiler Türk komutanlığı tarafından incelenmiş ve Fransızların tekrardan Urfa'ya gelecekleri haberi üzerine gerekli tedbir ve önlemler alınmaya başlanmıştı. Urfa üzerine yürüyüşe başlayan Fransız kuvvetleri 6 Mayıs 1920 günü Suruç'a geldiler. Fransızların yeniden Urfa'yı işgale geldiğini haber alan Urfalılar tekrar toplanmaya başladılar. Sarımağaraya doğru harekete geçen Urfa kuvvetleri burada Fransızlarla çatışmaya başladılar. Fransızlar 8 Mayıs'ta Türk savunma merkezleri karşısında güçsüz kaldı. İki gün süren aralıklı çatışmalarla iyice zayıflamıştı. Kuvayimilliyeye taarruza geçmeye başladı. Ertesi gün Fransızlar geri çekilmek zorunda kaldılar. Fransızların çekildiği anlaşılınca uzak mesafeden takip etmeye ve irtibatı kaybetmemeye çalıştılar. Muharebe sahasında yapılan tespitlere göre Fransızlar 150

⁴⁹⁵ Saral, *age*, s.247.

⁴⁹⁶ Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyunu (1919-1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1975, s.125.

⁴⁹⁷ Akyüz, *age*, s. 126.

⁴⁹⁸ Özçelik, *age*, s.279-280.

⁴⁹⁹ *İrade-i Milliye Gazetesi*, 13 Nisan 1920, sayı: 21, s. 3.

⁵⁰⁰ Arsan, *age*, s. 292.

kadar ölü ve yaralı olduğu anlaşıldı. Fransızlar bu çarpışmalardan büyük zayıtlar verdi.⁵⁰¹

Fransızların Urfa'yı tahliyesinden sonra 13 Nisan 1920'de Urfa Milli Taburu, Urfa Kuvayımillie Komutanı Binbaşı Nuri'nin komutasındaki birlikle Suruç'a hareket etti. Suruç'a varan Kuvayımillie birlikleri Arappınar istasyonundaki Fransız birliklerine taarruz yapmak için hareket geçti. Fransız bölüğü bu taarruz üzerine çekilmeye mecbur kaldı. Fransızlar kaybettikleri yerleri ve Arappınar istasyonunu tekrar ele geçirmek için kuvvet toplamaya başladılar. Fransız birlikleri taarruz hareketi üzerine Arappınar 'da ki Kuvayımillie zayıt vermemek için Suruç'a geri çekildi. Burada bulunan aşiret Beyleriyle birleşerek Fransız birliklerini karşılamak için hazırlık yapmaya başladılar. Kuvayımillie tarafından yapılan plan doğrultusunda Suruç'ta bulunan hâkim tepelere yerleşerek Fransız birliklerini sıkıştırıp yenilgiye mecbur bırakmayı düşündüler. Fransız birlikleriyle Suruç'ta başlayan çatışma altı saat sürmüş ve Fransız birliklerine büyük zayıt verilmişti. Bu zayıtın üzerine çekilmek zorunda kalan Fransızlar şehri terk ettiler. Antep istikametine doğru yol aldılar. Antep'te durumun tehlikeli bir hal alması üzerine geri çekilen Fransız kuvvetleri katmaya doğru harekete geçmiş ve burada toplanmıştı.⁵⁰²

Bu başarısızlıklarından sonra Urfa hareketinden vazgeçen Fransızlar, Arappınar istasyonun güvenliğini sağlayacak kadar kuvvet bırakarak Cerablus'a kadar çekilmeyi hedefledi. Fransız kuvvetinin azaldığını haber alan Kuvayımillie birlikleri 15 Mayıs 1920 de taarruza geçerek Fransızların çekilmelerini sağladı. Taarruzun sonuna doğru yaşanan milis kuvvetlerdeki disiplinsizlik Fransızların elden kaçmasına sebep oldu. Fransızların, Urfa'ya yapmaları muhtemel olan yeni bir saldırı harekâtı üzerine milis kuvvetlerini çoğaltma ve güney bölgesini kuvvetlendirme çalışmalarına başladı. Bu maksatla 24. Süvari Alayı'nın Adıyaman'daki bir bölüğü Urfa'ya gönderildi. Siverek ve Mardin üzerinden de gönderilen yüze yakın düzenli orduya mensup silahlı er milis kuvvetleri için oldukça önemli bir güç oldu.⁵⁰³

Türkler tarafından düzenli ordu oluşturulmaya çalışıldığı haberi Fransızlar tarafından duyulunca Tel- Abyad'taki tüm kuvvetlerini Arappınar'a çekerek toplu tek bir yerde beklemek istediler. Bunun sonucunda Tel Abyad, Türk kuvvetlerinde ele geçirildi. Arappınar istasyonunda bulunan Fransız kuvvetleri, istasyonun doğusunda bulunan Harabnas ve Gültepe istasyonlarında bulunan Fransız kuvvetleri civardaki aşiretlerin ve milis kuvvetlerin baskısıyla Arappınar'a doğru çekildiler.⁵⁰⁴

Arappınar'a kadar olan 70 kilometrelik demiryolu hattı Türklerin eline geçti. 4-5 Haziran kuvayımillie'nin Suruç'taki kuvvetleri Fransızlara karşı büyük bir baskın gerçekleştirerek Arappınar 'da bulunan istasyonu ele geçirdi. Kuvayımillie burada bulunan Fransızlara ait bol miktarda eşya, malzeme ve cephaneyi ele geçirdi. Böylelikle Fransızlar, Urfa'yı terk etmiş ve Haziran 1920 sonlarına doğru tamamen Fırat'ın batı yakasına atılmıştı. Kuvayımillie'nin yaptığı bozgunun sonra Fransızlar bir daha Fırat nehrinin doğusuna geçemediler.⁵⁰⁵

Urfa'da gösterilen bu başarılı direniş sonucunda Urfa milletvekili olan Osman Doğan ve 17 arkadaşı tarafından TBMM'ye bir kanun teklifi sunuldu. Urfa'nın adının "Şanlıurfa" olarak değiştirilmesini talep ettiler. 12 Haziran 1984'te kabul edilen bu teklif kanunlaştı. Urfa şehrinin ismi 22 Haziran 1984'te Resmi Gazete'de yayınlanarak

⁵⁰¹ Saral, age, s. 252.

⁵⁰² Özçelik, age, s. 283-284.

⁵⁰³ Saral, age, s. 252.

⁵⁰⁴ Özçelik, age, s. 289.

⁵⁰⁵ Selek, age, s. 14.

yürürlüğe girdi. Kurtuluş Savaşında Urfa halkının gösterdiği büyük kahramanlıklar ve mücadeleler sayesinde TBMM tarafından 7 Nisan 2016'da İstiklal Madalyası verilerek ödüllendirildi.⁵⁰⁶

⁵⁰⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/urfayi-sanli-yapan-destansi-mucadele/1447623>, 07.04.2021.

6. SONUÇ

Birinci Dünya Savaşı daha bitmeden İtilaf devletleri kendi aralarında Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için gizli anlaşmalar yaptı. Bu anlaşmalardan Sykes Picot anlaşmasıyla İngiltere, Maraş, Urfa, Antep, Adana, Suriye ve Musul topraklarını Fransızlara bıraktı. Kendisi ise Filistin ve Mezopotamya'yı aldı. Böylece Rusya ile arasında Fransa'yı tampon bölge olarak bıraktı. Fakat savaş sonucunda durumlar değişti. Rusya'nın savaştan çekilmesiyle İngiltere Ortadoğu'da kolay hareket olanağı buldu. Bu durumdan sonra yapılan gizli anlaşmayla Fransa'ya vaat ettiği toprakları kendisi işgal etti. Musul zengin petrol kaynaklarına sahipti. Ortadoğu'da kavşak noktası olma özelliğinden dolayı İngiltere tarafından iyi bir sömürge yeri idi. İtilaf devletleri savaş sonunda Osmanlı Devleti ile Mondros Mütarekesi'ni imzaladı. İngiltere, mütarekenin 7. ve 24. maddesini öne sürerek Osmanlı topraklarını işgal etti. Bölgede resmi kurumlar başta olmak üzere haberleşme ve cephane el koydu. Bütün baskılara rağmen bölgedeki Türk halkının direnişleriyle karşılaştı. Halkın bu haksız işgale karşı ayaklanması ve protestolarına karşın İngilizler burada barınmanın zor olduğunu anladı. Bunun üzerine Fransızlarla 15 Eylül'de Suriye anlaşmasını imzalayarak Musul'u kendisi aldı ve Maraş, Urfa ve Antep'i Fransa'ya bıraktı.

Yapılan bu anlaşmayla İngiliz kuvvetleri bu yerlerden çekilerek yerini Fransızlara bıraktı. Halk bu olayla işgalin geçici değil kalıcı olduğunu anladı. Bu haberin yurtta duyulması büyük tepkilere yol açtı. Heyet-i Temsiliyenin yönlendirmesiyle yurdun her bir yanında mitingler ve protestolar yapıldı. Yapılan bu miting ve protestolarda işgalin haksız yere olduğu belirtildi. Bu miting ve protestolar halkın milli birlik ve beraberlik içinde işgale karşı olduğunu ortaya koydu.

Maraş halkı bu huzursuzluklardan ve taşkınlıklardan dolayı İstanbul hükümetinden yardım istedi. Fakat İstanbul hükümeti İtilaf Devletlerinin baskılarından dolayı yardım edemedi. Ancak kongreler sonucu Anadolu'da oluşmakta olan Heyet-i Temsiliye Maraş işgali karşısında izleyeceği stratejileri belirledi. İşgal bölgelerinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri büyük bir gizlilikle halkı yönlendirdi. Subaylar göndererek burada teşkilatlanma çalışmaları başlatıldı. Bölgede Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurularak Kuvayımillie ve milis kuvvetleri oluşturuldu. Çıkabilecek herhangi bir çatışma için gerekli tedbirler alındı. Bu sırada yaşanan Maraş-Antep yolundaki Fransız birliklerinin milis kuvvetleri tarafından geri püskürtülmesi halkın cesaretini artırdı. Fransızlar bu çatışmada büyük kayıplar verdi. Bunun üzerine Fransız kumandanı şehrin ileri gelenlerinden bir kaçını bu olaydan sorumlu tutarak tutuklattı. Bu durum çarpışmaların başlamasına neden oldu. 22 gün süren savunma sırasında şehir Fransızlardan alındı.

Maraş'ta bulunan Fransız ve Ermenilerde açlık ve cephane sıkıntısı ortaya çıktı. Yaşanan bu duruma daha fazla dayanamayan Fransız birlikleri 11 Şubat'ta çekilme kararı aldı. 12 Şubat 1920 tarihinde Maraş'ta kurtuluş şenlikleri yapıldı. Maraş'ta elde edilen bu zafer kuvayımillie sayesinde kazanıldı. Maraş'ta gösterilen bu mücadele Urfa ve Antep vilayetleri içinde örnek teşkil etti.

Antep'te direnişin ateşini yakan, annesi ile evine gitmekte olan Mehmet Kamil olayıdır. Fransız askerlerinin saldırdığı bu Türk kadını oğlu kurtarmaya çalıştığı sırada Fransız askerleri tarafından şehit edildi. Bu olay halkı sinirlenmesine Fransız ve Ermenilere karşı kin ve nefretin artmasına neden oldu. Heyet-i Temsiliye tarafından görevlendirilen subaylar burada da halkı örgütleyerek bu işgalciler karşı savunmasını sağladı. 1920 yılından itibaren direnişi organize etmeye başlayan Heyet-i Temsiliye, donanımlı Fransız askerlerine karşı şehrin dışında çatışmayı öngördü. Antep-Maraş yolu

Fransızlara kapatıldığı gibi Antep-Kilis yolu da kısmen kontrol altına alındı. Kesin sonuçlu çarpışmalara girmekten kaçınan milis kuvvetler Fransızların zayıf noktalarını hedef aldı. Mart 1920'de Fransız kuvvetleri iyice zayıflatıldı ve yardım alamayacak duruma getirildi. Fransız birliklerinin yardım konvoyunun şehre girmesini engellemeye çalışan milis kuvvetleri başarısız olunca Fransızlar eski gücüne tekrar kavuştu. Bu yapılan mücadele engellenemediği gibi artık çarpışmalar şehir merkezine taşındı. Çatışmalarda güç duruma düşen Antep halkı Fransızlar tarafından kuşatma altına alındı. Cephane sıkıntısı ve zor şartlar yüzünden Antep Fransızlara teslim olmak zorunda kaldı. Antep'in Fransa'ya teslim olması Sakarya Savaşı'nın kazanılmasına kadar sürdü. Savaşın kazanılmasıysa bölgede barınamayacağını anlayan Fransızlar TBMM ile Ankara Anlaşmasını imzaladı. Bu anlaşmayla Antep tekrar Türk kuvvetlerine geçti.

İşgal edilen bir diğer yer ise Urfa'dır. Urfa'ya önce İngilizler geldi daha sonra da Fransa ile arasında yaşanan Suriye İtilafnamesi ile burası Fransızlara bırakıldı. Fransızlar yanlarına aldıkları Ermenilerle Urfa'ya yerleştiler. Bölgedeki aşiretleri de kendi tarafına çekmek isteyen Fransızlar bunun için çalışmalara başladı. Aşiretlerle görüşmelere başlayan Fransızlar aşiretlerin devlete olan bağlılığını bozmadı. Bunun üzerine Fransızlar işgale şehirde yapılanmaya giderek başta devlet idareleri ve adalet işlerine müdahale etmeye başladı. Halk bu işgale karşı tepkilerini protestolarla duyurmaya çalıştı. Heyet-i Temsiliye tarafından Urfa'ya gönderilen subaylar tarafından halk örgütlendi ve savunmaya hazır hale getirildi. Halk Urfa'da Fransız idaresini ve işgallerini tanımadığını bildirerek Osmanlı hükümetine bağlılığını dile getirdi. Düzenli ordu tarafından Urfa halkına yapılan cephaneye yardımıyla halk artık çarpışmalara hazır hale getirildi. Şehirde çarpışmaların başlamasıyla halk kendini savundu. Çarpışmaların şiddetlenmesiyle Kuvayimilliyeye birlikleri ve aşiretler Fransızlara karşı her koldan saldırdılar. Bu baskılara daha fazla dayanamayan Fransız birlikleri açlık ve cephaneye sıkıntısından dolayı şehirden çekilmek zorunda kaldı. Bu çarpışmalar Kuvayimilliyeye'nin Urfa halkını savunmasıyla zaferle sonuçlandı.

Sonuç olarak Kuvayimilliyeye'nin başarılı mücadelesi sonunda Urfa ve diğer vilayetler işgallerden kurtuldu. Kuvayimilliyeye'nin savunmalarıyla ve güney illerinin gösterdikleri gayretler sayesinde vatan topraklarının işgal edilemeyeceğini anlaşıldı.

KAYNAKLAR**Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi**

BOA HR. SYS. 2555-3\5.
BOA DH. ŞFR. 96\226.
BOA DH. ŞFR. 95\55.
BOA DH. ŞFR. 95\66
BOA. HR. SYS.2542-4/1, 4.
BOA HR. SYS. 2543-4\9-12.
BOA HR. SYS. 2542-9\26-28.
BOA HR. SYS. 2542-5\40.
BOA HR. SYS. 2542-3\8-10.
BOA DH. EUM. AYŞ. 26\73.
BOA HR. SYS. 2544-15\35.
BOA HR. SYS. 2544-15\35-36.
BOA HR. SYS. 2465\63.
BCA, 54-355-7, Dosya eki: 49

Gazeteler ve Süreli Yayınlar

Akgün Gazetesi, Urfa 29 Mart 1952.
Albayrak Gazetesi, 23 Teşrinisani 1335.
İrade-i Milliye Gazetesi, 8 Rebiyülevvel 1338.
İrade-i Milliye Gazetesi, 17 Safer 1338.
İrade-i Milliye Gazetesi, 30 Safer 1338.
İrade-i Milliye Gazetesi, 3 Teşrinisani 1335.
İrade-i Milliye Gazetesi, 10 Teşrinisani 1335.
İrade-i Milliye Gazetesi, 17 Teşrinisani 1335.
İrade-i Milliye Gazetesi, 24 Teşrinisani 1335.
İrade-i Milliye Gazetesi, 24 Cemaziyülevvel 1338.
İrade-i Milliye Gazetesi, 2 Şaban 1338.
İrade-i Milliye Gazetesi, 13 Nisan 1920,
Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 10 Mart 1920
Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 21 Şubat 1920.
Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 20 Ocak 1920.
Hâkimiyeti Milliye Gazetesi, 15 Kanun-i Sani 1336.
Hâkimiyeti Milliye, 2 Şubat 1920.
Hizmet Gazetesi, 12 Şubat 1957.
Hizmet Gazetesi, 25 Ocak 1953.
Sebirülreşat, 3 Şubat 1337.
Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri 1920-1922, C. II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2002, S. 537.
Ulus Gazetesi 13 Şubat 1937.
Maraş Vilayet Gazetesi 13 Şubat 1941.

İnternet Adresleri

- <https://derstarih.com/musul-sorunu>, (25.01.2021).
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/kulturatlasi/seht-kaml-hkayesi>, (02.18.2021)
<https://www.gzt.com/jurnalist/8-subat-1921-gaziantepe-gazi-unvaninin-kabulu-3116184> (02.18.2021).
<https://korumakurullari.ktb.gov.tr/TR-89637/sanliurfa.html> , (02.18.2021).
<https://tarihbilgi.org/sykes-picot-antlasmasi-nedir/> , (02.18.2021).
<https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/mondros-ateskes-antlasmasi-30-Ekim-1918-1226> , (02.18.2021).
<https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-80694/kurtulus-savasinda-urfa.html> , (02.18.2021).
<https://tarihtendersler.com/2021/02/01/guney-ceghesi/> / (02.18.2021).
<https://tarihtendersler.com/2021/02/01/guney-ceghesi/> / (02.18.2021).
<https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/urfayi-sanli-yapan-destansi-mucadele/1447623>, 07.04.2021.
<http://www.istiklalmarsidernegi.org.tr/IcerikDetay?Id=3&IcerikId=1753>, 08.04.2021.
<https://www.marasgundem.com.tr/foto-galeri/kahramanmaras-kurtulus-savasi-kahramanlari-296>
<https://www.stratejikortak.com/2019/11/sutcu-imam-olayi-kimdir-nedir.html>
<https://m.haberturk.com/gundem/haber-amp/1441695-sahin-bey-kimdir>

Kaynak, Araştırma ve İnceleme Eserler

- ABADİE M., 1959. , Türk Verdünü Gaziantep - Antep'in Dört Muhasarası, Gaziantep Kültür Derneği, (Çev. Kurmay Yüzbaşı Necmettin), Gaziantep, S. 131.
 ADAMOF E. E., 1969. Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinden Anadolu'nun Taksimi Planı, Yeni İstanbul Yayınları, Çev. Hüseyin Rahmi, İstanbul, S.551.
 AKALIN M., 1981. “Binbaşı Ali Rıza Beyin Tutuklanması ve Firarı”, 11 Nisan Gazetesi, Urfa.
 _____, 1995. Ali Rıza, Ahfada Yadigâr- Urfa Mücadelesi, Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Yayınları, Şanlıurfa. S. 114.
 _____, 1981. Kurtuluş Savaşımızdan Belgeler, 11 Nisan Gazetesi, Urfa 1985.
 _____, 2015. Urfa Kurtuluş Yazıları, Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı Yayınları, Yorum Matbaacılık, Ankara, S. 208.
 _____, CİHAT A., 2016.Urfa Milli Mücadele Albümü, Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, Şanlıurfa, S. 172.
 _____, 1985. Milli Mücadelede Urfa Anılar- Belgeler, Özlem Yayınevi, Urfa.
 _____, 1997. Urfa'nın Kurtuluşuyla İlgili Belgeler, Şurkav Yayınları, Ankara.
 _____, 2008. Urfa Kurtuluş Destanı, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, S. 142
 AKBIYIK Y., 1990. Millî Mücadelede Güney Cephesi (Maraş), Sevinç Matbaası, Ankara, S. 395.
 AKGÖL E. S., 1978. Esaret Hatıraları, Hazırlayan Nejat Sefercioğlu, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, S. 183.
 AKŞİN S., 1976. İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cem Yayınları, İstanbul, S. 629

- AKYÜZ Y., 1975. Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyunu (1919-1922) , Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, S. 247.
- ALPAY B., 1936. 11 Nisan'a Takaddüm Eden Günler 11 Nisan Urfa'nın Kurtuluşu, Urfa Halkevi Dergisi, İlk baylık Basımevi, Urfa 1936.
- _____, 1983. Urfa Kurtuluşunun Hülasası, Yeni Urfa Gazetesi, Sayı: 832, Urfa, S. 2.
- ALTINANIT H. İ., 2016. İşgal, Babıali Yayınları, İstanbul, S. 270.
- ARMAOĞLU F., 1975. Siyasi Tarih (1979-1960), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, S. 819.
- ARSAN N., 1964. Atatürk'ün Tamim ve Telgraf ve Beyannameleri (1917-1938), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, S. 649.
- ATATÜRK M. K., 1973. Nutuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, S. 898.
- _____, 2015. Nutuk, Kaynak Yayınları, Ankara, s.738.
- BAĞDATLILAR A., 1974. Uzunoluk İstiklal Harbinde Kahramanmaraş, Kervan Yayınları, İstanbul, S. 150.
- BAYAZ H., 1994. Antep Savunması Günlüğü, Cem Yaymevi, İstanbul, S. 411.
- BAYKAL B. S., 1974. Heyet-i Temsiliye Kararları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, S. 83.
- _____, 1989. Heyet-i Temsiliye Kararları, T.T.K Basımevi, Ankara, S. 84.
- BAYUR Y. H., 1974. XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, S. 396.
- BAYTOK T., 1970. İngiliz Kaynaklarında Türk Kurtuluş Savaşı, Başnur Matbaası, Ankara, S. 216.
- BIYIKLIOĞLU T., 2000. Atatürk Anadolu'da 1919-1921, Cumhuriyet Yayınevi, İstanbul, S. 160.
- _____, 1959. Atatürk Anadolu'da, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, S. 106.
- _____, 1962. Türk İstiklal Harbi, I. Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, s. 233.
- _____, 1966. Türk İstiklal Harbi, Cilt IV, Harp Tarih Dairesi, Ankara, S. 295.
- BURAK D. M., 2004. Birinci Dünya Savaşında Türk İngiliz İlişkileri(1914-1918), Babil Yayınevi, Ankara, S. 418.
- BÜYÜKOĞLU Y., 2012. Milli Mücadele Döneminde Güneydoğu Anadolu(30 Ekim 1918-20 Ekim 1921), Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, S. 216.
- ÇELİK H. İ., 1981. Şehit Nusret Bey'in Dıramı, 11 Nisan Gazetesi, Urfa.
- ÇOŞAR Ö. S., 1964. Milli Mücadele Basını, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, S. 302.
- DAİ A., 1992. Olaylarla Gaziantep Savaşı, Gaziyurt Matbaası, Gaziantep, S. 234.
- DEMİR Ş., 2020. "Hatıralarla Milli Mücadele'de Urfa", Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 48.
- DEREKÖYLÜ A., 2018. "Antep Harbinde Kadın ve Çocukların Rolü", Tarihten Günümüze Ayıntap-Gaziantep, Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu Milli Mücadele Döneminde Gaziantep 25-26 Aralık 1917, Gaziantep.
- DERİNGİL S., 2015. İkinci Dünya Savaşında Türkiye'nin Dış Politikası, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, S. 268.
- DOĞAN O., 2015. Milli Mücadele Döneminde Maraş'ta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Örgütlenmesi ve Kuvayimilliyenin Kuruluş ve Faaliyetleri, Atatürk araştırma merkezi yayınları, Milli Mücadelede Güney Cephesi Sempozyumu, Ankara, S. 847.
- EFENDİYEVA N. Z., 1970. Güney Anadolu'da Fransız İşgaline Karşı Türk Ulusunun Savaşı, Çev. Olcay Çankaya, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 36.

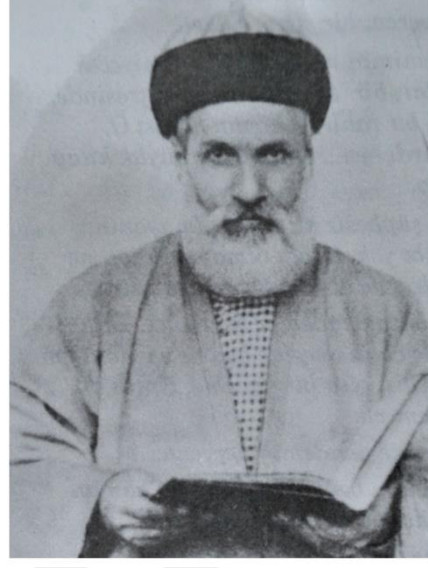
- ERİM N., 1953. Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.I, Ankara 1953, S. 708.
- EYİCİL A., 2009. Yakın Çağda Kahramanmaraş, Ukde Kitaplığı, Kahramanmaraş, S. 418.
- FERGUSON N., 2015. İmparatorluk: Büyük Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirishi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, S. 392.
- FIRAT K., 1944. Urfa Kahramanları, Cumhuriyet Halk Partisi basımevi, Gaziantep, S. 111.
- _____, 1940. Urfa Savaşından Yapraklar, Cumhuriyet Halk Partisi Basımevi, Gaziantep, S. 98.
- GÖKBİLGİN M. T., 1959. Milli Mücadele Başlarken, Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, S. 670.
- GÖNEN C., 2005. Ulusal Kurtuluş Savaşının İlk Kahramanı Maraş, Lazer Yayınları, Ankara, S. 280.
- GÖNLÜBOL M., 1978. Uluslararası Politika- ilkeler, Kavramlar, Kurumlar, S yayınları, Ankara, S. 551.
- GÖZEN R., 2009. İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası, Palme Yayıncılık, Ankara, S. 600.
- GÜLLÜ R. E., 2017. Millî Mücadele'de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey'in Faaliyetleri, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 2, C. 16.
- GÜMÜŞALAN N., 2012. XX. Yüzyılın ilk Yarısında Maraş (1908-1938), Konya Selçuk Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi.
- GÜNER Z., 2007. Antep Savunması ve Ali Şefik Özdemir Bey'in Faaliyetleri, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.3, sy.6, Zonguldak.
- GÜNGÖR M. B., 2004. Antep Harbi, Eren Yayıncılık, İstanbul, S.
- İŞILTAN F., 1960. Urfa Bölgesi Tarihi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, S. 165.
- JEASCHKE G., 1970. Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Türk Tarih Kurumu, Ankara, S. 55.
- _____, 1989. Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, XVI, Dizi-Sayı. 12, Ankara, S. 239.
- KAFESOĞLU İ., 1953. Melikşah Devri Büyük Selçuklu İmparatorluğu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, S. 240.
- KANSU M., M., 1966. Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Türk Tarih Kurumu, C.I, Ankara, S. 342.
- KARABEKİR K., 2008. İstiklal Harbimiz, Cilt.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, S. 1342.
- _____, 1960. İstiklal Harbimiz, Türkiye Yayımevi, İstanbul, S. 1212.
- KARABEKİROĞLU Ş., 2013. Beyaz Öfke "Ben Sütçü İmam" Öncü Kitap, Ankara, S. 208.
- KARADAĞ H., 1943. İstiklal Savaşında Maraş, Ata Çelebi Basımevi, Mersin, S. 68.
- KARAL E. Z., 1979. Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965), Türk Tarih Kurumu, Ankara, S. 244.
- KAYMAZ İ. Ş., 2003. Musul Sorunu, Otopsi Yayınları, İstanbul, S. 639.
- KILIÇ A., 2006. Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları, (Derleyen Hulusi Turgut), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, S. 796.

- KILIÇASLAN H., 1978. 1918-1920 Yıllarında Urfa'da Umumi Durum, Anzılha Dergisi, sayı 4, Urfa.
- KOCABAŞ S., 1985. Türkiye ve İngiltere, Varlık Yayınları, İstanbul, S. 239.
- KOCATÜRK U., 1971. Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları, Edebiyat Yayınevi, Ankara, S. 48.
- KODAMAN B., 1983. Şark Meselesinin Işığı Altında Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası, Orkun Yayınları, İstanbul.
- KURT İ., 2014. Güney Cephesinde Antep İşgali (1919-1921), (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KURTARAN A. S., Türk İstiklal Savaşında Maraş Milli Mücadelesine Dair Tarihçe, Hizmet Gazetesi, 15 Mayıs 1957, Sayı 34, Tefrika no:18.
- MALKOÇ N., 1937. 1920 Yılı'nın Kurtuluş Savaşları, Askeri Mecmua 107. Sayı Eki, Genelkurmay Başkanlığı 10. Şube Yayınları, İstanbul, S. 155.
- MELEK K., 1978. Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss.185.
- MERAY S. L., 1993. Lozan Barış Konferansı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, S. 2337.
- MESÇİ A., 1981. Karalök'ün Bağına Hücum, 11 Nisan Gazetesi, Urfa.
- MESÇİ A., 1963. Kurtuluş Savaşında Büyük Hacı Mustafa, Yeni Urfa Gazetesi, 11 Nisan 1964.
- MORKAYA B. C., 1932. Gazinin 4 Süvarisi, Kanaat Kütüphanesi, İstanbul, S. 157.
- LOHANLIZADE M. N., 2011. Gaziantep Müdafaası, Kastaş Yayınları, (Çeviren Mehmet Ali Akadil), İstanbul, S. 247.
- OĞUZCAN L., 1966. Milli Mücadele'de Güney Bölgesinde Bayrak ve Bayrak Özlemi, Kültür Matbaası, Mersin, S. 44.
- OLCAY O., 1981. Sevr Antlaşmasına Doğru Çeşitli Konferans ve Toplantı Tutanakları, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, S. 936.
- ONAR M., 1995. Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı Yazışmaları, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, C.I, Ankara, S. 491.
- ÖCAL M. H., 1983. Urfa Kurtuluşunun Kronolojisi, 11 Nisan Broşür, Urfa.
- ÖKE M. K., 1988. İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. C. Noel'in Faaliyetleri (1919), Türk Kültürünü ve Araştırma Enstitüsü, Ankara, S. 132.
- _____, 1980. Musul Meselesi Kronolojisi, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınlar, İstanbul, S. 132.
- ÖZALP Y., 1976. Millî Mücadelenin ilk Zaferi, İkbal Matbaası, Ankara, S. 199.
- _____, 1984. Mustafa Kemal Ve Milli Mücadelenin İlk Zaferi, Semih ofset, Ankara, S. 358.
- ÖZÇELİK İ., 1992. Milli Mücadelede Güney Cephesi Urfa, Başbakanlık Basımevi, Ankara, S. 377.
- ÖZKAYA Y., 2002. "Güney, Güney-Doğu'da Savunmalar ve 1920 Senesindeki Siyasi Olaylar" Milli Mücadele Tarihi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, S. 418.
- _____, 1981. Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi, A.Ü Tıp Fakültesi Yayını, Ankara, S. 319.
- ÖZTAŞ K., 2009. Kuşatma İhanet Açlık (Antep Savaşı), Us Yayınları, Ankara, S. 214.
- ÖZTOPRAK İ., 1981. Kurtuluş Savaşında Türk Basını, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, S. 435.
- ÖZTOPRAK İ., 2002. Türkiye'nin İşgali ve Milli Direniş Hareketleri, Türkler Ansiklopedisi, C.15, Ankara, S. 589.

- ÖZTÜRK A., 1994. Milli Mücadelede Gaziantep, Geçit Yayınlar, Kayseri, S. 218.
- _____, 2002. Milli Mücadelede Gaziantep, Türkler XV. Ankara, S.823.
- _____, 2007. Milli Mücadelede Gaziantep, Ülkü Ocakları Dergisi, Ankara.
- PAMUK B., 2009. Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, S. 356.
- PEKDOĞAN C., 2006. Antep ve Ermeniler, Gaziantep Tarih ve Kültür Dergisi, Sayı 1, Gaziantep.
- PİŞKİN A. R., “Atatürk’ün Sırdaşı Kılıç Ali’nin Anıları, “Maraş İstiklâl Savaşının Tarihi Rolü”, Edik Dergisi, Sayı 88. (12 Şubat 1962).
- SANDER O., 1993. Siyasi Tarih (1918- 1990), İmge Yayınevi, Ankara, S. 487.
- SANDERS L. V., 1968. Türkiye’de Beş Yıl, çev. M. Şevki Yazman, Burçak Yayınevi, Ankara, S. 351.
- SARAL A. H., 1966. Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınevi, Ankara, S. 294.
- SARAL H., SARAL T., 1970. Vatan Nasıl Kurtarıldı, Nur dağları “Amanoslar”, Toroslar, Adana, Maraş, Gaziantep ve Urfa’da Yapılan Kuvayımilliyeye Savaşları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, S. 372.
- SARIHAN Z., 1984. Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C.II, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, S. 541.
- SELEK S., 1963. Milli Mücadelede Anadolu İhtilali, C.I-II, Örgün Yayınevi, İstanbul, S. 319.
- SELVİ H., CIRIK B., 2020. Milli Mücadelede TBMM’ye Anadolu’dan Çekilen Telgraflar, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, TBMM Basımevi, Ankara, S. 406.
- SERTOĞLU M., 1970. Kendini Kurtaran Şehir Kahramanmaraş’ın Kurtuluş Destanı, Tercüman Gazetesi, 27 Mart 1970, Sayı: 3023.
- SOLMAZ M., 2002. Gaziantep’in Adaşı ve Fahri Hemşerisi: Atatürk Gaziantep’te, Gaziyurt Matbaası, Gaziantep, S. 192.
- _____, 1963. Karayılan, Gaziantep Kültür Derneği, Gaziantep, S. 60.
- ŞAPOLYA E. B., 1957. Kuvayımilliyeye Tarihi, Ayyıldız Matbaası, Ankara, S. 224.
- ŞENALP C., 2006. Ulusal Kurtuluş Savaşında Fransız İşgal Bölgelerinde Sivil İşler\Askeri Hükümet Faaliyetleri, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul, S. 690.
- ŞIVGIN H., Mustafa Kemal’in Maraş’ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri, Atatürk Araştırma Dergisi, C.IV, S.II, Ankara 1988.
- ŞİMŞİR B. N., 1973. İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, S. 712.
- _____, 2004. Türk - Irak İlişkilerinde Türkmenler, Bilgi Yayınları, 1. Basım, Ankara, S. 724.
- TANSEL S., 1977. Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, C.2, Ankara, S. 320.
- TANIŞIK H. R., 1974. Urfa İli Yakın Çevre İncelemeleri, Öğretmen Matbaası, Ankara, S. 192.
- TOKSOY A. E., 1939. Milli Mücadelede Mardin, Resimliay Matbaası, İstanbul, S. 48.
- TURAN O., 2010. Selçuklular Zamanında Türkiye, Ötüken Neşriyat, İstanbul, S. 1120.
- TÜRKGELDİ A. F., 1948. Mondros ve Mudanya Mütarekelerin Tarihi, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Ankara, S. 195.
- ULUSOY M., 2006. İstiklal Harbi’nde 2’nci Kolordu, Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, S. 287.

- URSAVAŞ A. S., 1988. Çukurova Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu, Kastaş Yayınları, İstanbul, S. 220.
- ÜNALP F. R., Birinci Dünya Harbi Sonunda Maraş'ın İtilaf Devletlerince İşgali ve Maraş Savunması, Akademik Bakış, 2018, Sayı 11.
- ÜNLER A. N., 1969. Türkün Kurtuluş Savaşında Gaziantep Savunması, Gaziantep Belediyesi Yayınları, İstanbul, S. 304.
- ÜZEL S., 1952. Gaziantep Savaşının İçyüzü, Doğu Ltd. O. Matbaası, Ankara, S. 336.
- YAKAR S., 2012. Maraş Milli Mücadelesinde Şeyh Ali Sezai Efendi, Ukde Yayınları, Kahramanmaraş, S. 191.
- YETİŞGİN M., 2004. "Ermenilerin Maraş'tan Ayrılmaları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt XX, Sayı 58.
- YETKİN H., 1962. Gaziantep Savaşı Hatıralarından Derlemeler, Işık Matbaası, Gaziantep, S. 140.
- _____, 1970. Gaziantep Türkçülüğünün Bayrak Şehidi Şahin Bey, Gaziantep Kültür Derneği, Gaziantep, S. 104.

EKLER

Maraş direnişinin başlıca öncüleri sol üst resim Ali Arslan Bey (Aslan Toguzata) sağ üst resim Ali Sezai Efendi.
(<https://www.marasgundem.com.tr/foto-galeri/kahramanmaras-kurtulus-savasi-kahramanlari-296>)

Adres: Maraş
Vilâyet Gazetesi
Daire mahanesi
Baskıyan yazılar
geri verilmez.

MARAS

Abone şartları
Seneligi: 125 Kuruş
Altayligi: 65
İlanat tarifesine tabidir
Geçmiş masha 20 kuruş
TANESİ [100]Paradır

Sayı: 384 Yıl: 7 (Perşembe Günleri Çıkar Vilâyet Gazetesidir.)

13 Şubat 941

Kurtuluş Bayramımız Hepimize Kutlu olsun

Kurtuluşumuzun (21)nci yıldönümü dün muazzam sevinç ve heyecan tezahürleriyle kutlandı.

12 Şubat

Sıcak İstemi

Ne mutlu bir gün. Bu sabah Maraş, top, tüfek ve mitaliyöz seslerle uykusundan uyanıyor. Şehrin her tarafından gelen bu silâh sesleri [21] yıl önce bugün doğmanın bu memleketten kovulduğunu haber veriyor.

Gün de ne güzel bir gün. sanki tabiat senenin en güzel gününü bu gün için saklamış. Tatlı bir hava, ılık bir güneş ve canlı bir gün... Şimdi bütün halk sokaklara dökülmüş, yollar geçilmez bir hisle gelmiş, damların üzerine varıncıya kadar insan dolu. Maraşın ve kurtuluş harbinin kalbi olan kalede mahşerî bir kalabalık göze çarpıyor...

Top sesleri hâlâ devam ediyor, muhtelif sınıflarda davullar çalıyor, millî grupları sokakları doluyor, her istikametten belediyeve doğru - sel gibi - insanlar akıyor. saat [10] a yaklaşıyor, herkeste bir sabırsızlık ve telaş var. Bütün gözler milislere çevrilmiş, onlara bakıyor. Nihayet Canavar düdüğü, beklenen hücum işaretini veriyor.

Aman Allah o ne atış, o ne fırlayış? Milisler, yaylarından fırlayan birer ok gibi - Bayrakları ellerinde - Kaleye atılıyorlar. Arkalarından da yüzlerce halk koşuyor. Bu hücum [Bayrak Hadisesini] canlandırıyor.

[21] Yıl önce Martlığın ve Kahramanlığın bir ifadesi olan bu vak'a bir defa daha onbinlerce halkın gözü önünde tekrar ediliyor.

Koşuyorlar, Maraşın bu Yiğit evlatları -Düz bir yolda koşar gibi- dimdik Kaleye tırmanıyorlar.

Hepimiz bunları yaşlı gözlerle seyrediyoruz. Saffar arasında hüngüranlar ve ağlayanlar da eksik değil. Hiç şüphe yok, bu anda bütün Maraşlıların kalpleri -Tek bir kalp gibi- heyecanla çarpıyor ve gözösleri gururla kabarıyor.

Uçar gibi koşan Kahramanlar, çok geçmeden kaleye ulaşıyorlar. Kapıdan ve Divarlardan tırmanarak içeri giriyorlar. Kaledeki direğe Türk bayrağını çekiyorlar.

Şimdi o millî varlığımızın timsali olan şanlı bayrağımızın kıvrıla kıvrıla dalgalandığını görüyoruz. bunu büyük bir gururla ve yaşanan gözlerimizle seyrediyoruz.

Artık kaledeki kalabalık merasim yeri olan Belediye önüne doğru akıyor. Milisler, Parti civarındaki meydana toplanan geçit alanına iştirake giriyorlar.

Bu defa Belediye önünde başka bir faaliyet göze çarpıyor: Başta muhterem Valimiz olmak üzere Sayın Sayıvlar-

Sayın Meb'uslarımız ve Hataylı misafirlerimiz Şehrimizde

Muhterem Mebuslarımızdan Hasan Reşit Taşuk, Kemal Bayazid ve Ziya Kayıran Kurtuluş Bayramımızda bulunmak üzere şehrimizi ziyaret etmişlerdir.

Bu münasebetle Hataydan da Belediye, Parti ve Umumi Meclisi temsilen üç kişilik bir heyet to gelirimizi göndermişlerdir. Ayrıca Kazalarımızdan da Parti ve Belediye temsilien bir heyet gelmiştir.

Belediyemizin ve Partimizin davetlisi olarak şehrimizde bulunan değerli Sayıvlarımız ve Sayın misafirlerimize hoş geldiniz deriz.

Bir Ziyafet

Kurtuluş bayramımız münasebetle davet edilmiş bulunan muhterem mebuslarımızla sayın misafirlerimizin şereflerine 11-2-940 salı günü saat 20 de belediyemiz tarafından 60 kişilik bir ziyafet verilmiştir. Bu ziyafette sayın Valimiz, Alay komutanımız, Daire müdürleri, Parti ve Belediye mensupları bulunmuşlar ve neşeli bir vakit geçirmişlerdir.

Ziyafeti mütsakip sayın misafirlerimiz, Halkevî Gösterit kolunun verdiği münasereye davet edilmişlerdir.

C. H. P. Kaza İdare Heyetinin tertib ettiği balo çok neşeli geçti

Kurtuluş Bayramımız dolayısıyla C. H. Partisi Kaza idare heyetince 12-2-941 günü Belediye binasında tertip olunan Balo, kalabalık bir davetli huzurunda geç vakte kadar devammiştir.

Davetliler arasında Sayın Valimiz, Alay Komutanımız, Muhterem Sayıvlarımız ve misafirlerimiz de bulunuyorlardı.

Baloda millî oyunlar oynanmış ve Maraş Kurtuluşunun mefhumuna uygun bir his ve heyecan içinde güzel bir vakit geçirilmiştir.

Aramız ve Hataylı aziz misafirlerimiz, Komutanlarımız tırbünde yerlerini alıyorlar.

Meydan güzel süslenmiş, Belediye Reisimiz burada güzel (Artan Sayfa 4 S. 1 de)

Maraş'ın kurtuluşu

Maraşın kurtuluş bayramına iştirak eden maraşlı kahramanlar

Maraş, 12 (A.A.) — Maraş bugün kurtuluşunun 18 inci yıldönümünü büyük bir sevinç ve coşkunlukla kutladı. Cumhuriyet meydanını dolduran ve taşırın on binlerce halk büyük Önderin kurtarıcı bayrağı altında her zaman can vereceklerine bir daha and içtiler.

İstiklâl marşından sonra Maraşın kahraman bayrağına verilmiş olan istiklâl madalyası merasimle bayrağa takıldı. Söylenen hararetle söylevler, okunan şiirler halka sonsuz heyecan verdi. Mîlisler askerler ve mektebliler parlak geçit resmi yaptılar.

Akşama büyük fener alayı yapılacak ve bugün şerefine gece orta okul salonunda bir balo verilecektir.

Bu akşam Halkevinde tören yapılacaktır.

Maraş kurtuluşunun yıldönümünü

kutlamak maksadiyle, Ankarada bulunan maraşlılar tarafından bugün saat 20 de Halkevinde bir toplantı tertib edilmiştir. 150 kadar maraşlı ile 300 kadar davetlileri bu toplantıda memleketlerinin kahramanlık menkıbelerini anacaklar, şiirler okuyup yerli türküler ve müzik parçaları terennüm edeceklerdir.

Bu arada müteşebbis heyet namına Necmi Doğucun birkaç söz söyleyecek, Hasan Reşid Tankut toplantının mevzuu ile ilgili bir söylev verecek, Besim Atalay Maraş tarihinin hulâsasını ve erkek lisesi başmuavini İhsan da Maraş müdafaası üzerine bir ekspozé yapacaklardır.

İstanbuldaki tören

İstanbul, 12 (Telefonla) — Bugün İstanbuldaki maraşlılar Eminönü Halk-

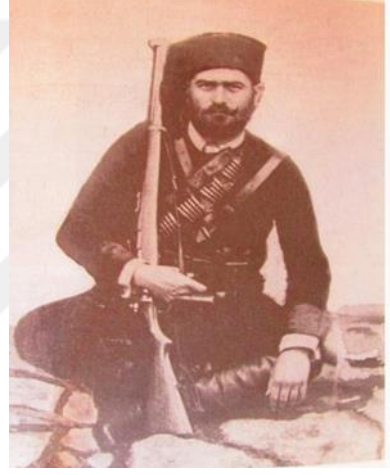
Maraş kurtuluşuna katılan Kuvayimillîye kahramanları (Ulus Gazetesi 13 Şubat 1937)

Şahin Bey

Kılıç Ali

Kılıç Ali Antep Maraş savaşında

Antep Savaşındaki Çete Reisleri. (1920)

Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'nin ilk toplantısının yapıldığı Güllüzade Osman'ın evi

Cemiyet toplantılarının yapıldığı Güllüzade Hacı İbrahim'in evi

Urfa Müdafaai-i Hukuk Cemiyetinin toplantılarını yaptıkları evler.

Urfa mutasarrıfı Ali Rıza Bey (Kuruoğlu)

Urfa mutasarrıfı Şehit Nusret Bey

Suruç Kaymakamı
Mesut Bey

Urfa Mutasarrıfları ve Suruç Kaymakamı

Bakır Çavuş

Bakır oğlu Mustafa

Telgraf Müdürü Cemal Bey

Çizmecizade Ali (Çizmecioglu)

Dabbak Halil (Şimsit)

Kuvayımilliye mücahitleri.

Reşit Polat
(Arap Rešo)

Arif Dodanlı

Arap Rešo, Tatlı Ali, Hacı Çavuş ve Ali Salm

Azabistanagasızade Hacı Müslüm (Alparı)

Bakır Çavuş

Kuvayımilliye mücahitleri.